

Promovisanje pristupa usmjerenog na žrtve u predmetima trgovine ljudima

**Analiza pravnog okvira
u Bosni i Hercegovini**

**Promovisanje pristupa usmjerenog na
žrtve u predmetima trgovine ljudima**

**Analiza pravnog okvira u
Bosni i Hercegovini**

juli 2015.

IMPRESUM

**Promovisanje pristupa usmjerenog na žrtve u predmetima trgovine ljudima:
Analiza pravnog okvira u Bosni i Hercegovini**

Izdavač: Međunarodni forum solidarnosti-EMMAUS

Prijevod sa engleskog jezika: Samir Kulagić

Lektura: Indira Osmić

Grafičko oblikovanje: Grafika Šaran d.o.o.

Štampa: Grafika Šaran d.o.o.

Tiraž: 600

Materijal je autoriziran i nije dozvoljena distribucija, štampanje, prodaja i upotreba bez odobrenja izdavača.
Elektronska verzija materijala dostupna je na zahtjev putem e-mail adrese: sarajevo@mfs-emmaus.ba

PUBLIKACIJA ŠTAMPANA U OKVIRU PROJEKTA

„POVEĆANJE EKSPERTIZE PRAVOSUDNIH INSTITUCIJA O TRGOVINI LJUDIMA U ALBANIJII
I BOSNI I HERCEGOVINI: TRETMAN ŽRTAVA I ŽRTAVA SVJEDOKA TRGOVINE LJUDIMA“
KOJI JE PODRŽAN OD MINISTARSTVA VANJSKIH POSLOVA NIZOZEMSKJE

Ministry of Foreign Affairs of the
Netherlands

NETHERLANDS HELSINKI COMMITTEE

2

O PROJEKTU I ANALIZI PRAVNOG OKVIRA U BOSNI I HERCEGOVINI

Pravna analiza o krivičnom djelu Trgovina ljudima u Bosni i Hercegovini je opsežno istraživanje nastalo u okviru projekta „Povećanje ekspertize pravosudnih institucija o trgovini ljudima u Albaniji i Bosni i Hercegovini: tretman žrtava i žrtava svjedoka trgovine ljudima“ koji Međunarodni forum solidarnosti – EMMAUS (MFS-EMMAUS) realizira u periodu juni 2013 – juni 2016. godine. Projekat se realizira u saradnji sa partnerskom organizacijom Helsinški komitet Nizozemske i Nizozemskom pravosudnom akademijom, a uz podršku Ministarstva vanjskih poslova Nizozemske. Osnovni cilj projekta jeste izgradnja i unapređenje kapaciteta pravosudnih institucija u Bosni i Hercegovini i Albaniji za primjenu standarda Europske unije u procesuiranju krivičnih djela trgovine ljudima i srodnih krivičnih djela.

Budući da projekat podrazumijeva aktivno učešće profesionalaca sudija i tužilaca, kao i predstavnika centara za edukaciju sudija i tužilaca Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske, Pravna analiza će biti promovisana tokom aktivnosti izgradnje kapaciteta sudija i tužilaca u cilju poboljšanja i sveobuhvatne primjene zakona koji regulišu oblast trgovine ljudima, a naročito položaj žrtve/svjedoka u krivičnim procesima s posebnim fokusom na njihovu primjenu u praksi, uključujući i analizu sudske prakse.

Bosna i Hercegovina, kao država sa kompleksnom ustavnom strukturom, podrazumijeva primjenu četiri zakonodavna nivoa, što znatno otežava položaj žrtve trgovine ljudima u procesu istrage i krivičnog postupka. Pravna analiza se temelji na minimalnim standardima sadržanim u međunarodnim dokumentima, koji štite pravo žrtava trgovine ljudima, a za Bosnu i Hercegovinu su obavezujući sljedeći dokumenti:

- Konvencija Ujedinjenih naroda o transnacionalnom organiziranom kriminalu;
- Konvencija Vijeća Europe o borbi protiv trgovine ljudima;
- Protokol za sprečavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom – Palermo protokol.

Svrha istraživanja, odnosno pravne analize o krivičnom djelu Trgovina ljudima u Bosni i Hercegovini jeste ocjena trenutnog stanja u pogledu poštivanja žrtava trgovine ljudima, odnosno njihovih prava koja su im međunarodnim instrumentima, Ustavom i nacionalnim zakonodavstvom zagarantovana. Struktura pravne analize obuhvata niz pitanja koja regulišu tretman žrtava trgovine ljudima, te materijalna i procesna pitanja, kao što su:

- krivični zakoni – različiti oblici trgovine ljudima, trgovina ljudima i prostitucija, sudska praksa;
- položaj žrtava trgovine ljudima u krivičnim postupcima;
- pristup pravnoj pomoći; i
- prava žrtava trgovine ljudima.

U konačnici, istraživanje ima za cilj identifikovati praznine i prepreke u primjeni važećih standarda Europske unije, te uključuje mišljenje sudstva i tužilaštva, kao i žrtava trgovine ljudima.

4

Sadržaj

Uvod	7
Dio 1 – Činjenice i pokazatelji	12
Dio 2 – Krivični zakon	24
Uvod	24
Krivični zakon Bosne i Hercegovine (KZ BiH)	24
Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine (KZ FBiH)	28
Krivični zakon Republike Srpske (KZ RS)	29
Krivični zakon Brčko Distrikta BiH (KZ BD)	31
Različiti pojavni oblici trgovine ljudima	32
Trgovina prostitutkama	33
Kriminalizacija prostitucije	34
Razlika između trgovine ljudima i (iskorištavanja radi) prostitucije	36
Objavljivanje sudske prakse	36
Domaća praksa	36
Glavni problem krivičnog gonjenja trgovine ljudima	38
Dio 3 – Opći položaj žrtve trgovine ljudima u krivičnim postupcima	40
Problemi u vezi sa položajem žrtve	40
Položaj djeteta žrtve	41
Definicija pojma 'žrtva'	42
Dio 4 – Pristup pravnoj pomoći/zastupanju	43
Glavni problemi u vezi sa pristupom pravnoj pomoći	49
Dio 5 – Prava žrtve	50
Pravo na informisanje	50
Pravo da ne sarađuje sa policijskim agencijama	53
Pravo na zaštitu i sigurnost prije, tokom i nakon završetka krivičnog postupka i dostojanstveno postupanje	56
Pravo na naknadu	71
Bez krivičnog gonjenja i kažnjavanja žrtava trgovine ljudima	77
Nepritvaranje žrtava trgovine ljudima	79
Period refleksije, dozvola za boravak i prebivalište i azil	82
Repatrijacija i garancija da neće biti repatrijacije	87
Skraćenice	89

6

Uvod

U ovom izvještaju se vrši procjena postojećeg stanja u vezi sa pravima osoba koje su žrtve trgovine ljudima i odnos prema njima kad se nalaze u ulozi žrtava i svjedoka u krivičnim i drugim postupcima.

Izvještaj se zasniva na minimalnim standardima iz *UN protokola o sprečavanju, suzbijanju i kažnjavanju trgovine ljudima, naročito žena i djece, kojim se dopunjuju Konvencija Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnog organiziranog kriminala, Konvencije Vijeća Europe o akciji protiv trgovine ljudima, Direktive EU 2011/36/EU o sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima i zaštiti žrtava trgovine*, te drugim relevantnim europskim i međunarodnim pravnim instrumentima. Bosna i Hercegovina je ratificirala UN protokol o trgovini ljudima i Konvenciju Vijeća Europe o akciji protiv trgovine ljudima. Potencijalni je kandidat za članstvo u EU.

Prije no što pređemo na specifične zakone koji uređuju oblast kriminalizacije trgovine ljudima i zaštite žrtava, važno je da ukratko opišemo osnove ustavnog i pravnog sistema Bosne i Hercegovine (BiH).

U skladu sa Ustavom, BiH je organizirana kao složena država koju čine dva entiteta (Federacija Bosne i Hercegovine i Republika Srpska) i teritorij Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, koji ima status distrikta (zajedničko upravljanje).

Iz tog razloga postoje četiri pravna sistema: jedan na nivou države; dva na nivou entiteta; i jedan na nivou Brčko Distrikta. Četiri pravna sistema su se paralelno razvijala, prilično autonomno,

8

tokom prethodne dvije decenije. Zbog autonomne prirode zakonskih postupaka na nivou entiteta i Brčko Distrikta, njihov pravni poredak se razlikuje u velikom broju oblasti materijalnog i procesnog zakona. Osim toga, kako oba entiteta, Brčko Distrikt i država Bosna i Hercegovina imaju vlastite pravosudne sisteme, javljaju se razlike u tumačenjima i provedbi sličnih ili čak identičnih zakonskih odredbi. Ovo se odnosi i na sistem krivične pravde i na normativnom i institucionalnom nivou.

Glavni problemi u vezi sa praktičnom primjenom i tumačenjem odredbi krivičnih zakona ova četiri zakona su nadležnost, koordinacija i usaglašenost institucionalnih akcija. U velikom broju slučajeva, razlike pravnih definicija iz ova četiri krivična zakona uzrokuju sukobe mjesne nadležnosti između tužilaštava na nivou države, entiteta i Brčko Distrikta. Ne postoji formalna hijerarhija između ove četiri mjesne nadležnosti. Kako osigurati zajedničke kriterije za krivično gonjenje u određenim predmetima je ključno pitanje. Unutrašnje usaglašavanje bi također moglo biti rješenje ovog problema.

Kad se govori o kriminalizaciji trgovine ljudima, Krivični zakon Bosne i Hercegovine je još od 2010. godine usaglašen sa relevantnim međunarodnim standardima i, još važnije, sa Protokolom iz Palerma i Konvencijom VE o trgovini ljudima. Nadalje, krivični zakoni Republike Srpske i Brčko Distrikta su 2013. godine usaglašeni sa međunarodnim standardima u ovoj oblasti. Najvažniji elementi krivičnog djela (djelo, sredstva, svrha) su usaglašeni sa pravnim standardima koji su propisani međunarodnim pravnim instrumentima. S druge strane, Krivični zakon Federacije BiH (KZ FBiH) još nije usaglašen sa gorenavedenim standardima. Kao prvo, KZ FBiH ne priznaje ranjivi položaj djece i dalje zahtijeva dokaz da su počinitelji poticali, navodili ili prisiljavali dijete. Nadalje, KZ FBiH je neodređen kad se radi o načinu na koji je osumnjičeni djelovao u cilju ostvarenja svrhe krivičnog djela. Pažnja je usmjerena na prostituciju, dok se druge svrhe iskorištavanja zanemaruju. Moguće je jedino voditi krivični postupak ako se radi o trgovini ljudima u svrhu prostitucije, kako propisuje važeći Krivični zakon Federacije BiH.

U toku je postupak izmjena i dopuna krivičnog zakonodavstva u Federaciji BiH, čija svrha je usaglašavanje specifičnih odredbi u vezi sa trgovinom ljudima sa Krivičnim zakonom BiH. Ovaj proces bi trebao imati za cilj harmoniziranje sva četiri zakonodavstva sa međunarodnim standardima; određivanje jasnih granica između nadležnosti; te osigurati bolju koordinaciju između institucija. Kako se predviđalo Državnom strategijom i Akcionim planom, unutrašnje usaglašavanje se planiralo još od 2012. godine, kako bi se osiguralo da Tužilaštvo BiH ima nadležnost nad međunarodnim predmetima trgovine ljudima, dok bi tužilaštva entiteta i Brčko Distrikta imala nadležnost nad domaćim predmetima trgovine ljudima. U maju 2015. godine je usvojen Zakon o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine. Nove izmjene i dopune će osigurati da Tužilaštvo BiH bude zaduženo za međunarodne predmete trgovine ljudima, kako je i predviđeno Državnom strategijom i Akcionim planom, te osigurati jasnu podjelu nadležnosti. Ipak, zbog značajnog odgađanja u usvajanju izmjena i dopuna Krivičnog zakona Federacije BiH, te zbog dekriminalizacije unutrašnje trgovine ljudima na nivou države (tj. brisanje odredbe o unutrašnjoj trgovini ljudima iz KZ BiH), stvoren je pravni vakum/praznina u oblasti kriminalizacije unutrašnje trgovine ljudima na teritoriju Federacije BiH. Pravni vakum će uzrokovati velike probleme u krivičnim predmetima unutrašnje trgovine ljudima, počinjenim na teritoriju Federacije BiH, koja čini 51% teritorija BiH, i ostat će tako sve dok zakonodavni organi ne usvoje izmjene i dopune Krivičnog zakona Federacije BiH i konačno usaglase zakonodavstvo u ovoj oblasti u sva četiri pravna sistema.

U svrhu djelotvornog praćenja rada na predmetima trgovine ljudima, zvanični podaci koje je prikupio Odsjek za borbu protiv trgovine ljudima pri Ministarstvu sigurnosti BiH uključuju,

pored informacija o predmetima trgovine ljudima, informacije o povezanim krivičnim djelima koja sadrže elemente trgovine ljudima ili koja se mogu povezati sa trgovinom ljudima, te mogu biti shvaćena kao oblik trgovine ljudima, kao što su navođenje na prostituciju i zloupotreba djece ili maloljetnika u svrhu pornografije.

Informacije iz ovog izvještaja se odnose na teritorij cjelokupne Bosne i Hercegovine i uključuju podatke prikupljene na svim nivoima pravosuđa, policijskih organa i drugih relevantnih institucija, osim ako nije specifično navedeno da se radi o nekom drugom. Što se tiče praktične primjene, ovaj izvještaj nije mogao ponuditi primjere primjene nedavnih izmjena i dopuna krivičnog zakonodavstva na državnom nivou (iz maja 2015.), zbog činjenice da su nedavno usvojene, tako da njihova primjena još nije potvrđena u praksi.

Korišteni su sljedeći izvori za potrebe ovog izvještaja:

- Krivični zakon Bosne i Hercegovine, „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, br. 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10, 40/15;
- Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, „Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“, br. 36/03;
- Krivični zakon Republike Srpske, „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10, 01/12, 53/12, 67/13;
- Krivični zakon Brčko Distrikta, „Službeni glasnik Brčko Distrikta“, br. 44/10, 47/11, 9/13, 33/13;
- Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu, „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, br. 36/08, 87/12;
- Pravilnik o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima, „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, br. 49/13;
- Pravila o zaštiti žrtava i žrtava svjedoka trgovine ljudima, državljana Bosne i Hercegovine, „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, br. 66/07.

Osim toga, analizirani su sljedeći relevantni zakoni:

- Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine, „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, br. 3/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09, 93/09;
- Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine, „Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“, br. 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 09/09, 12/10, 08/13, 59/14;
- Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske, „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 53/12;
- Zakon o krivičnom postupku Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, „Službeni glasnik Brčko Distrikta“, br. 33/13;
- Zakon o radu Brčko Distrikta, „Službeni glasnik Brčko Distrikta“, br. 70/06;
- Zakon o radu Federacije Bosne i Hercegovine, „Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“, br. 43/99, 32/00 i 29/03;
- Zakon o radu Republike Srpske, „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 8/00, 40/00, 47/02, 38/03, 66/03 i 20/07;
- Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, „Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“, br. 7/14;
- Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, „Službeni glasnik Brčko Distrikta“, br. 44/11;
- Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 13/10;

10

- Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka, „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, br. 03/03, 21/03, 61/04, 55/05;
- Zakon o javnom redu i miru Brčko Distrikta, „Službeni glasnik Brčko Distrikta“, br. 32/09;
- Zakon o javnom redu i miru Hercegovačko-neretvanskog kantona, „Službene novine Hercegovačko-neretvanskog kantona“, br. 8/00, 2/05, 9/09;
- Zakon o javnom redu i miru Republike Srpske, „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 20/07, 11/15;
- Zakon o prekršajima protiv javnog reda i mira Kantona Sarajevo, „Službene novine Kantona Sarajevo“, br. 18/07, 7/08;
- Zakon o javnom redu i miru Tuzlanskog kantona, „Službene novine Tuzlanskog kantona“, br. 9/01, 01-02-752-8/07;
- Zakon o oduzimanju imovine stečene nelegalnim djelom, „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 12/10;
- Zakon o oduzimanju nezakonito stečene imovine krivičnim djelom, „Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“, br. 7/14;
- Kodeks za štampu i online medije Bosne i Hercegovine, 29. april 1999.¹

Sudski predmeti:

- N.C. (I.S., P.L.) KŽ-45/06 (2006.);
- M., KVP-03/03-A (2004.);
- Z.N i N.N., KŽ-70/06 (2007.);
- DŽ.G. i Z.V., KŽ-125/05 (2005.).

Intervjui:

- Intervju sa federalnim tužiocem, članom Udarne grupe za borbu protiv trgovine ljudima u BiH, 12. decembar 2013;
- Intervju sa pravnikom, predstavnikom NVO „Vaša prava BiH“, 19. decembar 2013;
- Intervju sa Koordinatorom za sigurnu kuću MFS-EMMAUS, 20. decembar 2013.

Literatura:

- „Direktna asistencija žrtvama trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini“, Međunarodna organizacija za migracije, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, Državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne migracije u BiH, 2008.;
- „Smjernice o postupanju regionalnih monitoring timova za borbu protiv trgovine ljudima u BiH“, Ministarstvo sigurnosti BiH, 2012.;
- Praktikum za socijalne radnike o pojavi i pojavnim oblicima radne eksploatacije djece, trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja, prostitucije, pornografije i pedofilije, Karitas Biskupske konferencije SAD u BiH /Catholic Relief Services BiH/, Ministarstvo sigurnosti BiH, 2010.;
- Procedure povratka žrtava trgovine ljudima, Catholic Relief Services BiH, Ministarstvo sigurnosti BiH;
- „Analiza pravnih propisa koji se odnose na borbu protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini“, OSCE, 2009.;
- „Trgovina ljudima i odgovor domaćeg sistema krivične pravde, Kritička analiza zakona i prakse u Bosni i Hercegovini u svjetlu osnovnih međunarodnih standarda“, OSCE BiH, juni 2009.;

¹ http://english.vzs.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=218%3Akodeks-za-tampu&catid=6%3Apress-code&Itemid=9&lang=bs.

- „Trgovina ljudima – Prevencija i zaštita u Bosni i Hercegovini, Smjernice za sudije i tužioce“, Ministarstvo sigurnosti BiH/Odsjek za borbu protiv trgovine ljudima; Centar za edukaciju sudija i tužilaca Federacije BiH; Centar za edukaciju sudija i tužilaca RS, Pravosudna komisija Brčko Distrikta; Međunarodna organizacija za migracije u BiH; USAID.

Izvještaji:

- „Izvještaj o stanju u oblasti trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini za 2014.“, Državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini, 2015.;
- „Analiza situacije u oblasti trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Bivšoj Jugoslovenskoj Republici Makedoniji i Srbiji“, projekat “Balkans ACT (Against Crime of Trafficking) Now!“, 2013.;
- „Izvještaj o situaciji i Izvještaj Bosne i Hercegovine o provedbi Akcionog plana za borbu protiv trgovine ljudima za 2013.“, Državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima u BiH, 2014.;
- „Izvještaj o stanju u oblasti trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini“ i “Izvještaj o provedbi Akcionog plana za borbu protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini za 2012.“, Državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini, 2013.;
- „Trgovina ljudima u Bosni i Hercegovini: Izvještaj o situaciji i Izvještaj Bosne i Hercegovine o provedbi Akcionog plana za borbu protiv trgovine ljudima za 2011.“, Državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima u BiH, 2012.;
- „Izvještaj o stanju u oblasti trgovine ljudima i ilegalne imigracije u Bosni i Hercegovini i Izvještaj o provedbi Akcionog plana za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne imigracije u Bosni i Hercegovini za 2007.“, Državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini, 2008.

Strategije i direktive:

- Konvencija Vijeća Europe o Akciji protiv trgovine ljudima, 2005;
- Direktiva Vijeća 2004/81/EZ od 29. aprila 2004. o dozvoli boravka izdanoj državljanima trećih zemalja koji su žrtve trgovine ljudima ili koji su korišteni za djelovanja kojima se omogućuje nezakonito useljavanje, koji surađuju s nadležnim tijelima o dozvoli boravka žrtvi koja sarađuje sa nadležnim organima;
- Direktiva Europskog Parlamenta i Vijeća 2011/36/EU od 5. aprila 2011. o sprečavanju i suzbijanju trgovine ljudima i zaštiti žrtava te o zamjeni Okvirne odluke Vijeća 2002/629/PUP;
- Direktiva Europskog Parlamenta i Vijeća 95/46/EZ od 24. oktobra 1995. o zaštiti pojedinaca u vezi obrade ličnih podataka i o slobodnom protoku takvih podataka;
- Konvencija Vijeća Europe broj 108 iz 1981. o zaštiti lica u pogledu automatske obrade ličnih podataka;
- „Strategija suprotstavljanja trgovini ljudima u Bosni i Hercegovini za 2013-2015. i Akcioni plan za provedbu Strategije suprotstavljanja trgovini ljudima u Bosni i Hercegovini za 2013-2015.“, Vijeće ministara Bosne i Hercegovine, mart 2013.

Internet stranice:

- <http://www.hjpc.ba/secr/cait/?cid=3730,2,1> – Visoko sudsko i tužilačko vijeće BiH;
- <http://www.tuzilastvobih.gov.ba> – Tužilaštvo Bosne i Hercegovine.

Dio 1 – Činjenice i pokazatelji

Veliki je izazov ponuditi pokazatelje o broju predmeta trgovine ljudima, jer statistika krivične pravde u BiH ne nudi pouzdane podatke o krivičnom gonjenju ovih krivičnih djela, uključujući one o trgovini ljudima. Glavna prepreka je veoma složena struktura pravosudnog sistema, koji nije u mogućnosti da prikupi, analizira i objavi jedinstvene statistike ovih krivičnih djela za sva tužilaštva, sudove i policijske agencije. Gotovo je nemoguće, zbog nedostatka pouzdanih izvora podataka, ponuditi pouzdane pokazatelje o broju predmeta trgovine ljudima, vrsti rada ili usluga zbog kojih su ovi ljudi prodavani, broju osumnjičenih, a naročito broju žrtava, te da li se radi o unutrašnjoj ili prekograničnoj nedozvoljenoj trgovini.

Broj predmeta trgovine ljudima i broj osumnjičenih i žrtava su prikazani u narednoj tabeli u mjeri u kojoj je to bilo moguće. Treba napomenuti da su 2013. godine krivični zakoni Republike Srpske i Brčko Distrikta BiH usaglašeni sa međunarodnim standardima u ovoj oblasti. Stoga su podaci za 2013. i 2014. u skladu sa ovim izmjenama zakona. Nadalje, podaci za državni nivo se odnose na period do maja 2015. godine, kada je izvršena dekriminalizacija unutrašnje trgovine na nivou države. Ova napomena se posebno odnosi na razlike u odredbama krivičnih zakona i krivičnih djela u vezi sa trgovinom ljudima.

Ukupan broj predmeta trgovine ljudima pred sudovima za 2011., 2012., 2013. i 2014.

	Broj istraga	Broj optužnica	Broj prvostepenih presuda	Broj presuda po žalbi	Broj presuda Vrhovnog suda
2011.	10 (19 počinitelja)	19 (6 predmeta)	7 (4 predmeta)	/	/
2012.	19 (42 počinitelja)	22 (15 predmeta)	13 (11 predmeta)	/	/
2013.	37 (81 počinitelj)	16 (11 predmeta)	15 (10 predmeta)	/	/
2014.	14 (18 počinitelja)	7 (9 predmeta)	12 (13 predmeta)	/	/

Podaci za 2011.

Prema podacima tužilaštava u Bosni i Hercegovini² o krivičnim djelima u vezi sa trgovinom ljudima³, tokom 2011. godine:

- nadležne policijske agencije su podnijele 19 prijava u vezi sa trgovinom ljudima i drugim povezanim krivičnim djelima protiv 38 osoba;
- otvoreno je 10 istraga protiv 19 osoba; u šest predmeta su podignute optužnice protiv ukupno 19 osumnjičenih;
- u 4 predmeta su izrečene presude protiv 7 optuženih. Svih sedam optuženih je osuđeno na kazne zatvora. U jednom slučaju je počinitelju izrečena i novčana kazna. Oduzimanje dobiti stečene izvršenjem krivičnog djela nije izrečeno ni u jednom predmetu.⁴

² Agregatni podaci za sve nivoe pravosudnog sistema u BiH.

³ Kako je već objašnjeno u Uvodu, zvanični podaci koje je prikupio Odsjek za borbu protiv trgovine ljudima pri Ministarstvu sigurnosti BiH uključuju, pored informacija o predmetima trgovine ljudima, informacije o povezanim krivičnim djelima koja sadrže elemente trgovine ljudima ili koja se mogu povezati sa trgovinom ljudima, te mogu biti shvaćena kao trgovina ljudima, kao što su navođenje na prostituciju i zloupotreba djece ili maloljetnika u svrhu pornografije.

⁴ "Trgovina ljudima u Bosni i Hercegovini: Izvještaj o situaciji i Izvještaj Bosne i Hercegovine o provedbi Akcionog plana za borbu protiv trgovine ljudima za 2011.", Državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima u BiH.

Podaci za 2012.

Prema podacima Visokog sudskog i tužilačkog vijeća Bosne i Hercegovine (VSTV BiH), nadležna tužilaštva su tokom 2012. godine donijela naredbu o otvaranju 19 istraga protiv 42 osobe zbog sumnje na trgovinu ljudima ili povezana krivična djela. Obustavili su 9 istraga protiv 22 osobe, a optužnice su podnesene u 15 predmeta protiv ukupno 22 osobe.

U 11 predmeta je osuđeno ukupno 13 optuženih: 6 optuženih je osuđeno na kaznu zatvora, 2 su dobila novčanu kaznu, a 5 uvjetnu kaznu. U 2 predmeta su 3 optužena oslobođena, dok je u predmetu protiv 3 optužena sud donio odbijajuću presudu.⁵

Dakle, ukupno je 13 osoba dobilo osuđujuću presudu, 3 oslobađajuću, a tužilaštvo je odustalo od krivičnog gonjenja protiv 3 optužena.

Podaci za 2013.

Prema podacima VSTV BiH za 2013. godinu, tužilaštva u Bosni i Hercegovini su primila 17 izvještaja o počinjenju krivičnog djela trgovine ljudima i povezanih krivičnih djela u Bosni i Hercegovini, protiv 34 počinitelja. Procesuirano je 29 izvještaja protiv 53 počinitelja iz prethodne godine. Dakle, tokom 2013. godine tužilaštva su procesuirala 46 prijavljenih krivičnih djela protiv 87 počinitelja.⁶

Tužilaštva su tokom 2013. godine donijela naredbe o otvaranju istrage u 14 novih predmeta protiv 31 osobe. Tokom godine je nastavljen rad na 23 istrage iz prethodne godine protiv 50 osoba, a tužilaštva su vodila ukupno 37 istraga protiv 81 osobe. Tužilaštva su odlučila da ne otvaraju istrage u 7 predmeta protiv 10 osoba; odustali su od istraga u 7 predmeta protiv 24 osobe; dok su u 12 predmeta podnijeli optužnice protiv ukupno 21 osobe, od kojih je sud potvrdio optužnice u 11 predmeta protiv 16 osoba. Nije bilo obustava postupaka. U 2013. godini, sudovi su donijeli osuđujuće presude u 10 predmeta protiv 15 osoba: zatvorske kazne protiv 7 osoba u 5 predmeta; uvjetne kazne u 5 predmeta protiv 8 osoba. Nije bilo oslobađajućih presuda, niti je sud donosio odbijajuće presude u 2013. god. Također nije izrečena ni jedna novčana kazna u osuđujućim presudama, iako je u jednom predmetu donesena odluka o oduzimanju protuzakonito stečene dobiti.

Podaci za 2014.

Prema Izvještaju o stanju u oblasti trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini za 2014⁷, tužilaštva u Bosni i Hercegovini su primila 23 izvještaja o počinjenju krivičnog djela protiv 32 osobe. U vezi s tim, donesene su naredbe o otvaranju 14 istraga protiv 18 osoba. Tokom 2014. bilo je:

- 23 izvještaja o počinjenju krivičnog djela protiv 32 osobe;
- 14 istraga protiv 18 osoba;
- 7 podignutih optužnica protiv ukupno 9 osumnjičenih;
- sudovi su donijeli osuđujuće presude protiv 13 osoba u 12 predmeta, a u jednom predmetu su 4 osumnjičene osobe oslobođene optužbe.

⁵ „Izvještaj o stanju u oblasti trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini i Izvještaj Bosne i Hercegovine o provedbi Akcionog plana za borbu protiv trgovine ljudima za 2012.,” Državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini.

⁶ „Izvještaj o stanju u oblasti trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini za 2013.,” Državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini

⁷ „Izvještaj o stanju u oblasti trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini za 2014,” Državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini

Tip eksploatacije

Podaci za 2011.

Tokom 2011. godine, optužnice su potvrđene⁸ u 8 predmeta: u dva predmeta, Tužilaštvo BiH je podiglo dvije optužnice protiv dvije osobe za krivično djelo Trgovina ljudima iz člana 186. KZBiH, koje su i potvrđene; u 3 predmeta su potvrđene optužnice za krivično djelo Navođenje na prostituciju iz člana 210. KZ FBiH; u 1 predmetu u Republici Srpskoj optužnica je potvrđena za krivično djelo Trgovina ljudima radi vršenja prostitucije iz člana 198. KZ RS; a u 2 predmeta u Brčko Distriktu BiH potvrđene su dvije optužnice za krivično djelo Navođenje na prostituciju iz člana 207. KZ BDBiH. Podaci za 2011. godinu o krivičnim djelima u vezi sa trgovinom ljudima su prikupljeni u saradnji sa Udarnom grupom za borbu protiv trgovine ljudima.

Podaci za 2011.							
	Br. izvještaja	Br. osumnjičenih	Br. istraga	Br. osumnjičenih	Br. obustavljenih istraga	Br. optužnica	Br. osuđujućih presuda
Bosna i Hercegovina (BiH) – državni nivo							
Trgovina ljudima (čl. 186. KZ BiH)	9	22	15	47	3 (protiv 6 osumnjičenih)	2	1 oslobađajuća 4 zatvor
Federacija Bosne i Hercegovine (FBiH) – nivo entiteta							
Navođenje na prostituciju (čl. 210. KZ FBiH)	5	5	4	4		3	2 (15 i 30 mjeseci zatvora); 1 žalba; 1 spojen sa drugim predmetom
Republika Srpska (RS) – nivo entiteta							
Trgovina ljudima radi vršenja prostitucije (čl. 198. KZ RS)	2	2	2	4		1	1 (26 mjeseci zatvora + novčana kazna)
Brčko Distrikt BiH (BD BiH)							
Navođenje na prostituciju (čl. 207. KZ BDBiH)	2	6	2	6		2	5 (6, 24, 30, 36 i 42 mjeseca zatvora)

Tokom 2011. godine, **Tužilaštvo BiH** je primilo devet izvještaja o počinjenju krivičnog djela trgovine ljudima iz člana 186. KZ BiH protiv 22 osobe. Nije donesena ni jedna tužilačka odluka u ovim predmetima.

⁸ Potvrđena optužnica znači da je tužilaštvo podiglo optužnicu, a sud je potvrdio.

Tužilaštvo BiH je, pored izvještaja o počinjenju krivičnog djela trgovine ljudima koji su podneseni 2011. godine, radilo na otvorenim prijavama i istragama koje su primili tokom prethodnih godina, a koje su prenesene u 2011. Podaci Tužilaštva BiH za 2011. godinu pokazuju da je tužilaštvo radilo na 23 predmeta iz prethodnih godina protiv 71 osobe: donesene su četiri odluke o otvaranju istrage protiv 11 osoba; bilo je ukupno 15 istraga protiv 47 osoba; istrage su obustavljene u tri predmeta protiv 6 osoba. Na kraju 2011. godine bilo je 9 istraga protiv 23 osobe, koje nisu bile završene. Potvrđene su dvije optužnice protiv dvije osobe i vođeni su postupci pred sudom. Optuženi je oslobođen u jednom predmetu, a u drugom su četiri optužena osuđena na kazne zatvora.

Tokom 2011. godine, kantonalna tužilaštva (KT u Tuzli i Travniku) u **Federaciji Bosne i Hercegovine** su primila 5 izvještaja protiv 5 osoba za krivično djelo Navođenje na prostituciju (član 210. KZ FBiH). U četiri predmeta protiv četiri osobe donesena je odluka o otvaranju istrage. Podignute su tri optužnice protiv tri osobe. Donesene su dvije presude sa zatvorskim kaznama protiv dvije osobe – jedna sa 15, a druga 30 mjeseci zatvora. Tužilaštvo je uložilo žalbu u jednom predmetu. U jednom slučaju su dva predmeta spojena u jedan, budući da je isti počinitelj bio u oba predmeta. Na kraju ovog izvještajnog perioda je ostao samo jedan otvoren predmet.

Republičko tužilaštvo **Republike Srpske** je dostavilo podatke za 2011. godinu sa dva izvještaja o počinjenju krivičnog djela Trgovine ljudima radi vršenja protitucije (član 198. KZ RS) protiv dvije osobe. Jedna osoba je optužena. Donesena je jedna presuda protiv jedne osobe, koja je osuđena na kaznu zatvora od 26 mjeseci, te je određena novčana kazna u iznosu 18.000,00 KM.

Tužilaštvo **Brčko Distrikta** BiH je primilo dva izvještaja o počinjenju krivičnog djela Navođenje na prostituciju (član 207. KZ BDBiH). U jednom predmetu su četiri osobe optužene. Kako je potpisan sporazum o priznanju krivice sa jednim optuženim, presudom je osuđen na 42 mjeseca zatvora. Preostala 3 optužena su osuđena na kazne zatvora od 36, 30 i 24 mjeseca zatvora. U drugom predmetu su dvije osobe optužene i otvorene su istrage. Jedan optuženi je potpisao sporazum o priznanju krivice, te je osuđen na kaznu zatvora od 6 mjeseci. Drugi optuženi je pobjegao. Ni u jednom predmetu nije dosuđeno oduzimanje materijalne koristi stečene izvršenjem krivičnog djela.

Podaci za 2012.

Za 2012. godinu su prikupljeni potpuniji i precizniji podaci o krivičnom gonjenju trgovine ljudima. To je rezultat funkcionisanja modernog Sistema upravljanja sudskim predmetima (CMS) koji omogućava pouzdane podatke o prijavljenim krivičnim djelima, uključujući trgovinu ljudima. Ali, ovaj sistem ne nudi podatke o žrtvama/oštećenim u sudskim postupcima.⁹

U saradnji sa Udarnom grupom za borbu protiv trgovine ljudima BiH i VSTV BiH, Ministarstvo sigurnosti/Odsjek za borbu protiv trgovine ljudima¹⁰ je prikupilo sljedeće podatke o krivičnim djelima u vezi sa trgovinom ljudima za 2012. godinu.

⁹ „Analiza situacije u oblasti trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Bivšoj Jugoslovenskoj Republici Makedoniji i Srbiji“, projekat „Balkans ACT (Against Crime of Trafficking) Now!“, 2013.

¹⁰ „Izvještaj o stanju u oblasti trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini“ i „Izvještaj o provedbi Akcionog plana za borbu protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini za 2012.“, Državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini.

16

Podaci za 2012.					
	Br. istraga	Br. osumnjičenih	Br. obustavljenih istraga	Br. optužnica	Br. osuđujućih presuda
Bosna i Hercegovina – državni nivo					
Trgovina ljudima (čl. 186. KZ BiH)	3		2	1	1 (2 godine zatvora)
Međunarodno navođenje na prostituciju (čl. 187. KZ BiH)	2		2		
Organizirani kriminal (čl. 250. KZ BiH) u vezi sa čl. 186. i 187. KZ BiH	1		1		
Federacija Bosne i Hercegovine (FBiH) – nivo entiteta					
Navođenje na prostituciju (čl. 210. KZ FBiH)	3	10	-	-	-
Iskorištavanje maloljetnika radi pornografije (čl. 211. KZ FBiH)	1	2	-	3	3 (na 3, 24 i 36 mjeseci zatvora)
Upoznavanje djeteta sa pornografijom (čl. 212. KZ FBiH)	1	1	-	1	1 (novčana kazna)
Republika Srpska (RS) – nivo entiteta					
Trgovina ljudima radi vršenja prostitucije (čl. 198. KZ RS)	4	10	3 (protiv 8 osumnjičenih)	7	2 (26 mjeseci zatvora + novčana kazna; 6 mjeseci zatvora uvjetno)
Iskorištavanje maloljetnika za pornografiju (čl. 199. KZ RS)	1	1	-	3	1 (6 mjeseci zatvora)
Proizvodnja i prikazivanje dječije pornografije (čl. 200. KZ RS)	1	1	-	2	2 (1 godina zatvora uvjetno; novčana kazna)
Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine (BD BiH)					
Navođenje na prostituciju (čl. 207. KZ BDBiH)	1	1	-	-	-
Iskorištavanje maloljetnika radi pornografije (čl. 208. KZ BDBiH)	1	2		2	-
Upoznavanje djeteta sa pornografijom (čl. 209. KZ BDBiH)	-	-	-	-	1 (7 mjeseci zatvora)

Tužilaštvo BiH je donijelo naredbu o otvaranju 3 istrage za krivično djelo Trgovina ljudima (član 186. KZ BiH), obustavilo je 2 istrage, a podnijelo jednu optužnicu. Sud BiH je osudio jednu osobu na zatvorsku kaznu od 24 mjeseca.

Tužilaštvo BiH je otvorilo 2 istrage za krivično djelo Međunarodno navođenje na prostituciju (član 187. KZ BiH). Obje istrage su obustavljene.

Otvorena je, a zatim obustavljena još jedna istraga za krivično djelo Organizirani kriminal (član 250. KZ BiH) u vezi sa krivičnim djelima iz članova 186. i 187. KZ BiH.

U **Federaciji Bosne i Hercegovine** (FBiH) otvorene su tri istrage protiv 10 osoba za krivično djelo Navođenje na prostituciju (član 210. KZ FBiH).

Donesena je jedna naredba o otvaranju istrage protiv dvije osobe za krivično djelo Iskorištavanje djece ili maloljetnika radi pornografije (član 211. KZ FBiH). Nije bilo obustavljenih istraga, a u 2 predmeta su podignute tri optužnice protiv 3 osobe. Izrečene se tri osuđujuće presude protiv tri osobe sa zatvorskom kaznom od 3, 24 i 36 mjeseci.

Za krivično djelo Upoznavanje djeteta sa pornografijom (član 212. KZ FBiH) otvorena je jedna istraga protiv jedne osobe. Nije bilo obustavljenih istraga, a podignuta je jedna optužnica protiv jedne osobe. Jedna osoba je dobila novčanu kaznu od 500,00 KM.

U **Republici Srpskoj** (RS) otvorene su 4 istrage protiv 10 osoba za krivično djelo Trgovina ljudima radi vršenja prostitucije (član 198. KZ RS). Obustavljene su tri istrage protiv 8 osoba, a podignute su 4 optužnice protiv 7 osoba. Dvije osuđujuće presude, od kojih je jedna zatvorska, a druga uvjetna. Zatvorska kazna je bila 26 mjeseci i novčana kazna u iznosu 18.000,00 KM. Uvjetna kazna je bila 6 mjeseci zatvora.

Za krivično djelo Iskorištavanje maloljetnika za pornografiju (član 199. KZ RS) otvorena je 1 istraga protiv 1 osobe. U 2 predmeta su podignute tri optužnice protiv 3 osobe. Izrečena je jedna osuđujuća presuda – kazna zatvora u trajanju 6 mjeseci.

Za krivično djelo Proizvodnja i prikazivanje dječije pornografije (član 200. KZ RS) otvorena je jedna istraga protiv 1 osobe. Podignute su optužnice protiv 2 osobe. Izrečene su dvije osuđujuće presude – novčana kazna u iznosu 1.500,00 KM je izrečena jednoj osobi i uvjetna u trajanju 12 mjeseci.

U **Brčko Distriktu** Bosne i Hercegovina (BDBiH) otvorena je jedna istraga protiv 1 osobe za krivično djelo Navođenje na prostituciju (član 207. KZ BD).

Za krivično djelo Iskorištavanje djece ili maloljetnika radi pornografije (član 208. KZ BDBiH) otvorena je jedna istraga protiv 2 osobe. U jednom predmetu je podignuta optužnica protiv 2 osobe.

Za krivično djelo Upoznavanje djeteta sa pornografijom (član 209. KZ BDBiH) izrečena je 1 osuđujuća presuda: kazna zatvora u trajanju 7 mjeseci jednoj osobi.

Podaci za 2013.¹¹

Za krivično djelo Trgovina ljudima (član 186. KZ BiH) **Tužilaštvo BiH** je primilo 4 izvještaja o počinjenju krivičnog djela protiv 7 osoba, zajedno sa 9 izvještaja protiv 23 osobe iz prethodnih godina, što predstavlja 13 izvještaja protiv 30 osoba. Tužilaštvo je otvorilo 2 istrage protiv 6 osoba, što zajedno sa prethodnih 7 istraga protiv 22 osobe iznosi 9 istraga protiv 28 osoba. Jedna istraga protiv 2 osobe nije ni otvorena. Četiri istrage protiv 12 osoba su obustavljene. Nisu podignute optužnice. U jednom predmetu je Sud Bosne i Hercegovine izrekao optuženim zatvorske kazne u trajanju od po 4 godine.

¹¹ „Izvještaj o stanju u oblasti trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini za 2013.“, Državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini

Podaci za 2013.							
	Br. izvještaja	Br. osumnjičenih	Br. istraga	Br. osumnjičenih	Br. obustavljenih istraga	Br. optužnica	Br. osuđujućih presuda
Bosna i Hercegovina (BiH) – državni nivo							
Trgovina ljudima (čl. 186. KZ BiH)	4	7	2	6	4 (protiv 12 osoba)	0	2 (svaki po 4 godine zatvora)
Federacija Bosne i Hercegovine (FBiH) – nivo entiteta							
Navođenje na prostituciju (čl. 210. KZ FBiH)	7	14	5	14	1 (protiv 8 osoba)	8	5
Iskorištavanje maloljetnika radi pornografije (čl. 211. KZ FBiH)	2	3	3	4		4	3 (3, 24 i 36 mjeseci zatvora)
Republika Srpska (RS) – nivo entiteta							
Trgovina ljudima radi vršenja prostitucije (čl. 198. KZ RS)	1	1	1	1	3 (protiv 4 osobe)	3	1
Proizvodnja i prikazivanje dječije pornografije (čl. 200. KZ RS)			-	-	-	2	
Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine (BD BiH)							
Navođenje na prostituciju (čl. 207. KZ BDBiH)	2	4	1	2	0	1	1
Trgovina ljudima (čl. 207a. KZ BDBiH)	1	2	1	1		2	
Iskorištavanje maloljetnika radi pornografije (čl. 208. KZ BDBiH)			1	2		2	1 (1,5 godina zatvora)
Upoznavanje djeteta sa pornografijom (čl. 209. KZ BDBiH)	1	1	1	1			

Tužilaštvo BiH je također donijelo naredbu o otvaranju istrage za krivično djelo Organizirani kriminal iz člana 250. u vezi sa krivičnim djelom Trgovina ljudima (član 186. KZ BiH) protiv dvije osobe. Podignuta je optužnica protiv 2 osobe za počinjenje ovog krivičnog djela, koju je potvrdio Sud Bosne i Hercegovine.

U **Federaciji Bosne i Hercegovine**, tužilaštva su primila 7 izvještaja o počinjenju krivičnog djela Navođenje na prostituciju (član 210. KZ FBiH) protiv 14 osoba. Zajedno sa 12 izvještaja iz prethodnih godina protiv 19 osoba, bilo je 19 izvještaja protiv 33 osobe. Otvoreno je pet istraga protiv 14 osoba, koje zajedno sa 7 prethodnih istraga protiv 13 osoba čine 12 istraga protiv 27 osoba u 2013. godini. Pet istraga protiv 6 osoba nije otvoreno, dok je jedna istraga protiv 8 osoba obustavljena. Podignute su optužnice u četiri predmeta protiv 10 osoba, a optužnice su potvrđene u 3 predmeta protiv 8 osoba. Izrečene su osuđujuće presude u dva predmeta protiv 5 osoba: u jednom su 2 osobe osuđene na po godinu dana zatvora, a u drugom predmetu su izrečene 3 uvjetne kazne zatvora u trajanju 2,5 godina.

Tužilaštva su primila 2 izvještaja o počinjenju krivičnog djela Iskorištavanje maloljetnika za prostituciju (član 211. KZ FBiH) protiv 3 osobe. Zajedno sa 6 izvještaja protiv 9 osoba iz prethodnih godina, to je 8 izvještaja protiv 12 osoba. Otvorene su tri istrage protiv 4 osobe, koje zajedno sa 3 istrage protiv 4 osobe iz prethodnih čini 6 istraga protiv 8 osoba. Podnesene su optužnice u tri predmeta protiv 4 osobe, a potvrđene su u tri predmeta protiv 4 osobe. Izrečene su osuđujuće presude protiv 5 osoba, s tim da su svi dobili uvjetne kazne u trajanju od po 1 godine. U ovom izvještajnom periodu nije podnesena ni jedna prijava za krivično djelo Upoznavanje djeteta sa pornografijom (član 212. KZ FBiH).

Tužilaštva u **Republici Srpskoj** su primila 1 izvještaj o počinjenju krivičnog djela Trgovina ljudima radi vršenja prostitucije (član 198. KZ RS) protiv 1 osobe. Zajedno sa istragom protiv 1 osobe iz prethodne godine, to su 2 izvještaja protiv 2 osobe. Otvorena je istraga protiv 1 osobe, a sa 4 istrage protiv 5 osoba, to je 5 istraga protiv 6 osoba. Sve istrage su otvorene, ali su 3 istrage protiv 4 osobe obustavljene. Podignute su optužnice protiv 3 osobe u dva predmeta, a potvrđene su u 2 predmeta protiv 3 osobe. Jedna osuđujuća presuda sa zatvorskom kaznom je izrečena 1 osobi. Tužilaštva nisu primila niti jedan izvještaj o počinjenju krivičnog djela Proizvodnja i prikazivanje dječije pornografije (član 200. KZ RS) u ovom izvještajnom periodu; nastavili su rad na jednom izvještaju iz prethodne godine protiv jedne osobe. Nastavljene su ranije istrage protiv dvije osobe.

U **Brčko Distriktu** Bosne i Hercegovine, tužilaštvo je primilo 2 izvještaja protiv 4 osobe o počinjenju krivičnog djela Navođenje na prostituciju (član 207. KZ BDBiH). Otvorena je jedna istraga protiv 2 osobe, što zajedno sa jednom istragom protiv jedne osobe iz prethodne godine čini 2 istrage protiv 3 osobe. Otvorena je 1 istraga protiv 2 osobe; nije bilo obustavljenih istraga. Jedna optužnica protiv 1 osobe je podignuta i potvrđena. Izrečena je jedna osuđujuća presuda sa zatvorskom kaznom protiv 1 osobe. Tužilaštvo je primilo jedan izvještaj protiv 2 osobe o počinjenju krivičnog djela Trgovina ljudima (član 207a. KZ BDBiH). Donesena je jedna naredba o otvaranju istrage protiv 1 osobe. U jednom predmetu je podignuta i potvrđena optužnica protiv 2 osobe. U vezi sa krivičnim djelom Iskorištavanje maloljetnika radi pornografije (član 208. KZ BDBiH), Sud u Brčko Distriktu je izrekao jednu osuđujuću presudu sa 1,5 godina zatvorske kazne protiv jedne osobe. U vezi sa krivičnim djelom Upoznavanje djeteta sa pornografijom (član 209. KZ BDBiH), Tužilaštvo Brčko Distrikta je primilo 1 izvještaj protiv 1 osobe, a istraga je otvorena protiv jedne osobe.

Podaci za 2014.¹²

Prema podacima VSTV BiH za 2014. godinu, tužilaštva u Bosni i Hercegovini su primila ukupno 23 izvještaja protiv 32 osobe o počinjenju krivičnog djela Trgovina ljudima i vezanim krivičnim djelima. U 2014. godini, tužilaštva su radila na 14 istraga protiv 18 osoba. Tužilaštva su u istom periodu odlučila obustaviti istrage u 6 predmeta protiv 12 osoba, a podigli su optužnice u 7

¹² „Izvještaj o stanju u oblasti trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini za 2014.“, Državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini

20

predmeta protiv 9 osoba. Sudovi su izrekli osuđujuće presude protiv 13 osoba u 12 predmeta, od čega u 8 predmeta sa zatvorskom kaznom protiv 8 osoba, a u 4 uvjetnu kaznu protiv 5 osoba. U jednom predmetu protiv četiri osobe optuženi su oslobođeni.

Na državnom nivou, Tužilaštvo Bosne i Hercegovine je donijelo naredbu o otvaranju 1 istrage protiv jedne osobe, a podiglo je optužnice protiv 2 osobe. Jedna istraga je obustavljena.

U Federaciji Bosne i Hercegovine, tužilaštva su naredila otvaranje istraga protiv 6 osoba, dok su 4 obustavljene. Podignute su optužnice protiv 6 osoba. Izrečene su osuđujuće presude protiv 10 osoba, ali i jedna oslobađajuća.

Republika Srpska je naredila otvaranje 1 istrage protiv 1 osobe, podignuta je 1 optužnica protiv 1 osobe za izvršenje krivičnog djela Trgovina maloljetnim osobama (član 198b. KZ RS).

U Brčko Distriktu, tužilaštvo je naredilo otvaranje 1 istrage protiv 6 osoba; 1 istraga protiv 6 osoba je obustavljena.

Podaci za 2014.							
	Br. izvještaja	Br. osumnjičenih	Br. istraga	Br. osumnjičenih	Br. obustavljenih istraga	Br. optužnica	Br. osuđujućih presuda
Bosna i Hercegovina (BiH) – državni nivo							
Trgovina ljudima (čl. 186. KZ BiH)	5	9	1	1	1	2	-
Federacija Bosne i Hercegovine (FBiH) – nivo entiteta							
Navođenje na prostituciju (čl. 210. KZ FBiH)	4	4	3	3	2	4	8
Iskorištavanje maloljetnika radi pornografije (čl. 211. KZ FBiH)	5	5	3	3	2	2	2
Republika Srpska (RS) – nivo entiteta							
Trgovina ljudima radi vršenja prostitucije (čl. 198. KZ RS)							1
Trgovina maloljetnim osobama (čl. 198b. KZ RS)	1	1	1	1		1	1
Iskorištavanje maloljetnika za pornografiju (čl. 199. KZ RS)	1	1	1	1			
Proizvodnja i prikazivanje dječije pornografije (čl. 200. KZ RS)	6	6	3	3	1	2	1
Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine (BD BiH)							
Trgovina ljudima (čl. 207a. KZ BDBiH)	6	6	1	6	1		
Upoznavanje djeteta sa pornografijom (čl. 209. KZ BDBiH)					1		

Broj osumnjičenih u krivičnim postupcima tokom 2011., 2012., 2013. i 2014.

	Ukupan broj osumnjičenih u krivičnim istragama, krivičnom gonjenju ili suđenju ¹³
2011.	38 ¹⁴
2012.	42 ¹⁵
2013.	87 ¹⁶
2014.	32 ¹⁷

Broj žrtava trgovine ljudima u krivičnim postupcima

Relevantni podaci o trgovini ljudima u BiH mogu se naći samo u godišnjim izvještajima Državnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalnih migracija. Ovi izvještaji rezimiraju sve podatke koje su dostavili policija, tužilaštva i NVO. Iako se i dalje radi na unapređenju metodologije prikupljanja i analize podataka, u ovom trenutku ne postoje sveobuhvatni podaci o broju žrtava u sudskim predmetima. Pouzdani, sveobuhvatni i tačni podaci o trgovini ljudima u zemlji su jedna od prioritarnih oblasti za daljnje djelovanje.¹⁸

Ipak, Godišnji izvještaj za 2011. Državnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima¹⁹ nudi podatke o žrtvama koje su uključene u sudske predmete u Federaciji BiH (ali samo u FBiH) u vezi sa krivičnim djelom Navođenje na prostituciju (član 210. KZ FBiH). U jednom predmetu žrtve su bili: muško dijete mlađe od četrnaest godina i dva muška djeteta mlađa od šesnaest godina. U druga dva predmeta žrtve su bila ženska djeca: 4 djevojčice mlađe od 14 godina, jedna u dobi između 16 i 18 godina starosti. Sve žrtve su bile mlađe od osamnaest godina starosti, te su se stoga smatrale djecom.

Sistem upravljanja sudskim predmetima Visokog sudskog i tužilačkog vijeća BiH (VSTV BiH) ne prikuplja, odnosno ne nudi informacije o žrtvama/oštećenim u sudskim postupcima. Stoga treba poboljšati svoj sistem kako bi se omogućilo prikupljanje informacija o žrtvama/oštećenim.²⁰

¹³ Ukupan broj osumnjičenih u krivičnim istragama, krivičnom gonjenju ili suđenjima odnosi se na ukupan broj osumnjičenih u predmetima trgovine ljudima, ali i predmetima počinjenja krivičnih djela u vezi sa trgovinom ljudima (navođenje na prostituciju, dječija pornografija).

¹⁴ „Trgovina ljudima u Bosni i Hercegovini: Izvještaj o situaciji i Izvještaj Bosne i Hercegovine o provedbi Akcionog plana za borbu protiv trgovine ljudima za 2011.”, Državni koordinatorski za borbu protiv trgovine ljudima u BiH.

¹⁵ „Izvještaj o stanju u oblasti trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini” i “Izvještaj o provedbi Akcionog plana za borbu protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini za 2012.”, Državni koordinatorski za borbu protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini.

¹⁶ „Izvještaj o stanju u oblasti trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini za 2013.”, Državni koordinatorski za borbu protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, april 2014.

¹⁷ „Izvještaj o stanju u oblasti trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini za 2014.”

¹⁸ „Analiza situacije u oblasti trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Bivšoj Jugoslovenskoj Republici Makedoniji i Srbiji”, projekat “Balkans ACT (Against Crime of Trafficking) Now!”, 2013

¹⁹ „Izvještaj o stanju u oblasti trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini” i “Izvještaj o provedbi Akcionog plana za borbu protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini za 2011.”, Državni koordinatorski za borbu protiv trgovine ljudima u BiH.

²⁰ Intervju sa federalnim tužiocem, članom Udarne grupe za borbu protiv trgovine ljudima BiH, 12. decembar 2013.

Broj identifikovanih žrtava trgovine ljudima u 2011., 2012., 2013. i 2014.²¹

	Ukupan broj utvrđenih žrtava	Žensko		Muško		Domaći	Strani	Prostitucija	Ostale svrhe
		odrasli	maloljetni	odrasli	maloljetni				
2011.	35 ²²	16	12	/	7	29	6	18	17
2012.	39 ²³	20	16	/	3	27	12	23	16
2013.	16 ²⁴	5	6	2	3	14	2	3	13
2014.	49 ²⁵	11	24	1	13	46	3	10	39

U **2011.** identifikovano je 35 žrtava: 18 ih je seksualno eksploatisano; 11 ih je eksploatisano u svrhu prosjačenja; 5 je prodato u svrhu prisilnih brakova; a jednoj žrtvi su uništeni dokumenti i ograničena sloboda kretanja.

Od ukupno 39 identifikovanih žrtava iz **2012.**, 20 je seksualno eksploatisano; 3 su žrtve navođenja na prostituciju; 13 je eksploatisano u svrhu prosjačenja; a 3 su prodate u svrhu prisilnih brakova.

Prema podacima tužilaštava, policijskih agencija, centara za socijalni rad i nevladinih organizacija, koji su potrebni za godišnji Izvještaj o stanju u oblasti trgovine ljudima u BiH, zaključeno je da je u **2013.** godini identifikovano 16 mogućih žrtava trgovine ljudima/navođenja na prostituciju, odnosno seksualne eksploatacije i prosjačenja/prodaje radi prisilnih brakova, kojima je pružena pomoć. Od ukupno 16 žrtava, 3 su seksualno eksploatisane, 4 su eksploatisane u svrhu prisilnog rada/prosjačenja, 2 su prodane u svrhu prisilnog braka/prosjačenja, a 7 je bilo primorano na prosjačenje. Od ovih 16 žrtava, 2 su stranci – državljani Srbije, odnosno 1 maloljetna muška osoba i 1 punoljetna ženska osoba.

Od ukupno 49 žrtava identifikovanih u **2014.**, 10 je seksualno eksploatisano; 3 je eksploatisano u svrhu prisilnog rada (radna eksploatacija); 31 je eksploatisano u svrhu prosjačenja; 1 žrtva je eksploatisana u svrhu proizvodnje, posjedovanja i prikazivanja dječije pornografije, a 4 su prodate u svrhu prisilnih brakova/prosjačenja.

Tokom 2014. godine, 14 žrtava trgovine ljudima je dobilo pomoć u skloništima; 21 žrtva je dobila pomoć u dnevnim centrima/prihvatnim stanicama; 1 žrtva je dobila pomoć u Domu za nezbrinutu djecu Bjelave u Sarajevu; a 13 žrtava je odbilo pomoć.

Osim toga, Sud Bosne i Hercegovine je u 2014. potvrdio optužnicu za krivično djelo Organizirani kriminal (član 250., stav 3. KZ BiH) u vezi sa krivičnim djelom Trgovina ljudima (član 186., stav 1. KZ BiH). U ovom predmetu su identifikovane 672 žrtve trgovine ljudima, od čega su 652 državljani Bosne i Hercegovine, a 20 su strani državljani (16 iz Srbije i 4 iz BJR Makedonije), koje su eksploatisane u svrhu prisilnog rada (građevinski radovi) u Azerbejdžanu tokom 2009. godine.

²¹ „Identifikovana žrtva” znači postojanje osnovane sumnje da se radi o žrtvi trgovine ljudima.

²² „Izvještaj o stanju u oblasti trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini” i “Izvještaj o provedbi Akcionog plana za borbu protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini za 2011.”, Državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima u BiH.

²³ „Izvještaj o stanju u oblasti trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini” i “Izvještaj o provedbi Akcionog plana za borbu protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini za 2012.”, Državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima u BiH.

²⁴ „Izvještaj o stanju u oblasti trgovine ljudima u BiH za 2013.”, Državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima u BiH, Sarajevo, april 2014.

²⁵ „Izvještaj o stanju u oblasti trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini za 2014.”, Državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima u BiH, april 2015.

Nije poznat broj žrtava koje su podnijele tužbe, odnosno izvještaje policiji. Visoko sudsko i tužilačko vijeće (VSTV) BiH ne prikuplja, odnosno ne nudi informacije o žrtvama/oštećenim u sudskim postupcima. Iako CMS omogućava prikupljanje podataka o počiniteljima i predmetima, ne nudi podatke o žrtvama krivičnih djela. Stoga je teško odrediti broj žrtava u sudskim predmetima ili broj žrtava koje su podnijele tužbe, bez uvida u svaki pojedinačan predmet trgovine ljudima. Način prikupljanja podataka u različitim zvaničnim institucijama (policija, tužilaštva, sudovi) se razlikuje; kao i u različitim NVO; sve u zavisnosti od faze postupka ili načina vođenja postupka. Trgovina ljudima nije samo propisana u članu 186. Krivičnog zakona BiH (KZ BiH), već se propisuje i kao Navođenje na prostituciju. Osim toga, stvarni broj žrtava je sakriven i u drugim krivičnim djelima, naprimjer u dječijoj pornografiji, koja na neki način može biti povezana sa trgovinom ljudima, itd.²⁶

Na osnovu prikupljenih i prikazanih podataka o broju žrtava trgovine ljudima u svrhe eksploatacije, zatim zvaničnih podataka VSTV o krivičnom gonjenju trgovine ljudima, može se zaključiti da se većina predmeta trgovine ljudima u vezi sa seksualnom eksploatacijom, eksploatacijom u svrhu prostitucije i ostalim krivičnim djelima u vezi sa pojavnim oblicima seksualne eksploatacije krivično goni na svim nivoima krivičnog gonjenja u BiH. Ovaj zaključak se odnosi na period do 2014. godine.

MFS-EMMAUS smatra ove podatke pokazateljem da relevantni organi zanemaruju i propuštaju da utvrde i druge pojavne oblike trgovine ljudima, kao i pokazateljem problema u nedosljednosti i nepotpunosti propisa. Ali, nakon usvajanja izmjena i dopuna krivičnih zakona u RS i BD, tokom 2014. godine, tužilaštva, kako na nivou entiteta tako i na državnoim nivou, počela su raditi na predmetima radne eksploatacije i prisilnog prosjačenja, koje sada smatraju pojavnim oblicima trgovine ljudima. Također su tokom 2014. i 2015. godine pokrenuli istrage u vezi sa prisilnim brakovima i trgovinom ljudskim embrionima. Iako ishodi ovih istraga još nisu dostupni javnosti, ovo jasno ukazuje na pozitivne promjene u razumijevanju trgovine ljudima i njenih različitih pojava oblika, kao i određeni napredak u usaglašavanju propisa.

²⁶ Intervju sa federalnim tužiocem, članom Udarne grupe za borbu protiv trgovine ljudima BiH, 12. decembar 2013.

Dio 2 – Krivični zakon

Uvod

Već je rečeno da postoje četiri pravna sistema u Bosni i Hercegovini: jedan na državnom nivou; dva na nivou entiteta; a jedan na nivou Brčko Distrikta. Svaki od ova četiri pravna sistema ima svoje vlastite odredbe krivičnog zakona i institucije za njihovo provođenje. Može se reći da je trgovina ljudima donekle regulisana u sva četiri zakonodavna sistema u BiH.

Zakoni na državnom nivou, Krivični zakon²⁷ (KZ BiH) i Zakon o krivičnom postupku (ZKP BiH) Bosne i Hercegovine²⁸ su relevantni za ovu analizu. Na nivou entiteta, relevantni krivični zakoni su Krivični zakon (KZ FBiH)²⁹ i Zakon o krivičnom postupku (ZKP FBiH)³⁰ Federacije Bosne i Hercegovine i Krivični zakon (KZ RS) i Zakon o krivičnom postupku (ZKP RS)³¹ Republike Srpske. Brčko Distrikt također ima svoj Krivični zakon (KZ BDBiH) i Zakon o krivičnom postupku (ZKP BDBiH).³²

Ostali pravni instrumenti u okviru ova četiri pravna sistema, u oblasti zdravstvene zaštite, socijalne zaštite i obrazovanja itd. nisu eksplicitno obrađivani u vezi sa trgovinom ljudima, mada njihovi propisi dozvoljavaju direktnu ili indirektnu pomoć žrtvama trgovine ljudima.

Krivični zakon Bosne i Hercegovine (KZ BiH)

Prema posljednjim izmjenama i dopunama KZ BiH, usvojenim u maju 2015. godine, Tužilaštvo BiH je zaduženo za međunarodne predmete trgovine ljudima, kako je i planirano Državnom strategijom i Akcionim planom, a ovim se vidi jasno razgraničenje između nadležnosti. U vezi s tim, međunarodna trgovina ljudima podrazumijeva vrbovanje, prijevoz, prebacivanje, osiguravanje smještaja ili prijem osobe upotrebom sredstava prinude ili prevare u svrhu iskorištavanja prostitucijom ili drugim oblikom seksualnog iskorištavanja, prisilnim radom ili uslugama, ropstvom ili njemu sličnim odnosom, služenjem ili odstranjivanjem organa ili u svrhu bilo kakvog drugog iskorištavanja u državi u kojoj ta osoba nema prebivalište ili čiji nije državljanin (član 186. KZ BiH)³³. Predviđena sankcija je najmanje pet godina zatvora, što je mnogo strožije od prethodne verzije koja je predviđala najmanje tri godine zatvora za počinjenje ovog krivičnog djela. Nadalje, ako je ovo krivično djelo počinjeno protiv osobe mlađe od 18 godina starosti, predviđena kazna je najmanje deset godina zatvora (ranije, najmanje pet godina zatvora).

²⁷ "Službeni glasnik BiH", br. 3/03, izmjene i dopune 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10, 40/15.

²⁸ "Službeni glasnik BiH", br. 3/03, izmjene i dopune 3/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09, 93/09.

²⁹ "Službene novine FBiH", br. 36/03, izmjene i dopune 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10.

³⁰ "Službene novine FBiH", br. 35/03, izmjene i dopune 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09, 12/10, 8/13.

³¹ "Službeni glasnik RS", br. 49/03, izmjene i dopune 108/04, 37/06, 70/06, 73/10, 01/12, 53/12, 67/13.

³² "Službeni glasnik BD BiH", br. 44/10, izmjene i dopune 47/11, 9/13, 33/13.

³³ "Službeni glasnik BiH", br. 40/15.

KZ BiH, Međunarodna trgovina ljudima (član 186.):

- (1) Ko upotrebom sile ili prijetnjom upotrebe sile ili drugim oblicima prinude, otmicom, prevarom ili obmanom, zloupotrebom ovlasti ili utjecaja ili položaja bespomoćnosti ili davanjem ili primanjem isplata ili drugih koristi, kako bi privolio osobu koja ima kontrolu nad drugom osobom, vrbuje, preveze, preda, sakrije ili primi osobu u svrhu iskorištavanja te osobe u državi u kojoj ta osoba nema prebivalište ili čiji nije državljanin kaznit će se kaznom zatvora od najmanje pet godina.
- (2) Ko vrbuje, navodi, preveze, preda, sakrije ili primi osobu koja nije navršila 18 godina života u svrhu iskorištavanja prostitucijom ili drugim oblikom seksualnog iskorištavanja, prisilnim radom ili uslugama, ropstvom ili njemu sličnim odnosom, služenjem, odstranjivanjem dijelova ljudskog tijela ili u svrhu kakvog drugog iskorištavanja u državi u kojoj ta osoba nema prebivalište ili čiji nije državljanin kaznit će se kaznom zatvora od najmanje deset godina.
- (3) Ako je krivično djelo iz st. (1) i (2) ovog člana izvršila službena osoba prilikom vršenja službene dužnosti, počinitelj će se kazniti kaznom zatvora od najmanje deset godina.
- (4) Ko krivotvori, pribavi ili izda putnu ili ličnu ispravu ili koristi, zadržava, oduzima, mijenja, oštećuje, uništava putnu ili ličnu ispravu druge osobe u svrhu omogućavanja međunarodne trgovine ljudima kaznit će se kaznom zatvora u trajanju od jedne do pet godina.
- (5) Ko koristi usluge žrtve međunarodne trgovine ljudima kaznit će se kaznom zatvora u trajanju od šest mjeseci do pet godina.
- (6) Ako su izvršenjem krivičnog djela iz st. (1) i (2) ovog člana prouzrokovani teže narušavanje zdravlja, teška tjelesna povreda ili smrt osobe iz st. (1) i (2) ovog člana, počinitelj će se kazniti kaznom zatvora od najmanje deset godina ili kaznom dugotrajnog zatvora.
- (7) Iskorištavanje u smislu stava (1) ovog člana podrazumijeva: prostituciju druge osobe ili druge oblike seksualnog iskorištavanja, prisilni rad ili usluge, ropstvo ili njemu sličan odnos, služenje, odstranjivanje dijelova ljudskog tijela ili kakvo drugo iskorištavanje.
- (8) Predmeti, prijevozna sredstva i objekti upotrijebljeni za izvršenje djela bit će oduzeti.
- (9) Na postojanje krivičnog djela međunarodne trgovine ljudima bez utjecaja je okolnost da li je osoba koja je žrtva međunarodne trgovine ljudima pristala na iskorištavanje.
- (10) Protiv žrtve međunarodne trgovine ljudima koju je počinitelj krivičnog djela prisilio da učestvuje u izvršenju drugog krivičnog djela neće se voditi krivični postupak ako je takvo njeno postupanje bilo neposredna posljedica njenog statusa žrtve međunarodne trgovine ljudima.

Uprkos činjenici da posljednje izmjene i dopune krivičnog zakona na državnom nivou očito predstavljaju važna poboljšanja, kao što su strožija kaznena politika i prihvatanje principa nekažnjavanja žrtava, još jednom se mora primijetiti da je usvajanje ovih izmjena i dopuna stvorilo pravnu prazninu u krivičnom gonjenju unutrašnje trgovine ljudima na teritoriji Federacije BiH. Treba stoga naglasiti da postoji hitna potreba da zakonodavni organi usvoje izmjene i dopune Krivičnog zakona Federacije BiH i konačno usaglase zakone u ovoj oblasti u sva četiri pravna sistema s ciljem osiguranja jednakog pristupa pravdi svim građanima i kriminalizacije trgovine ljudima, unutrašnje i međunarodne, na cijelom teritoriju BiH.

Iako je krivično djelo Organizirani kriminal propisano u članu 250 CC BiH³⁴ kao opća inkriminacija, zatim povezano sa drugim krivičnim djelima počinjenim pod specifičnim okolnostima i sa posebnom namjenom, kako je propisano u zakonu, zakonodavac je otišao korak dalje u posljednjim izmjenama i dopunama i kao posebno krivično djelo kriminalizirao Organiziranu međunarodnu trgovinu ljudima (član 186a. KZ BiH):

KZ BiH, Organizirana međunarodna trgovina ljudima (član 186a.):

- (1) Ko organizira ili rukovodi grupom ili drugim udruženjem koje zajedničkim djelovanjem počinji krivično djelo iz člana 186. ovog zakona (Međunarodna trgovina ljudima) kaznit će se kaznom zatvora od najmanje deset godina ili dugotrajnim zatvorom.
- (2) Ko počinji krivično djelo u okviru grupe ili drugog udruženja iz stava (1) ovog člana ili na drugi način pomaže grupu ili udruženje kaznit će se kaznom zatvora u trajanju od najmanje deset godina.
- (3) Na pripadnika organizirane grupe ili drugog udruženja iz stava (1) ovog člana primjenjuju se odredbe člana 250. stav (4) i (5) ovog zakona (Organizirani kriminal).

Pored osnovne inkriminacije međunarodne trgovine ljudima, KZ BiH također obuhvata i krivično djelo Međunarodno navođenje na prostituciju (član 187.), koje uključuje navođenje na prostituciju sa međunarodnim elementom. Ova odredba ne kriminalizira samu prostituciju kao krivično djelo.

KZ BiH, Međunarodno navođenje na prostituciju (član 187.):

- (1) Ko radi zarade ili druge koristi navodi, podstiče ili namamljuje drugog na pružanje seksualnih usluga ili na drugi način omogući njegovu predaju drugome radi pružanja seksualnih usluga ili na bilo koji način učestvuje u organiziranju ili vođenju pružanja seksualnih usluga u državi u kojoj ta osoba nema prebivalište ili čiji nije državljanin kaznit će se kaznom zatvora u trajanju od šest mjeseci do pet godina.
- (2) Činjenica da se osoba koja se navodi, podstiče ili namamljuje već bavila prostitucijom ne utječe na postojanje krivičnog djela.

Prisilni rad, prakse slične ropskim ili služenje nisu kriminalizirani kao posebna krivična djela, već kao kvalifikacije unutar krivičnog djela trgovine ljudima, jer su to elementi ovog krivičnog djela. U vezi s tim, u zakonu ne postoji definicija ovih koncepata.

³⁴ KZ BiH, Organizirani kriminal (član 250.):

- (1) Ko učini krivično djelo propisano zakonom Bosne i Hercegovine kao pripadnik grupe za organizirani kriminal, ako za pojedino krivično djelo nije propisana teža kazna, kaznit će se kaznom zatvora najmanje tri godine.
- (2) Ko kao pripadnik grupe za organizirani kriminal učini krivično djelo propisano zakonom Bosne i Hercegovine za koje se može izreći kazna zatvora pet godina ili teža kazna, ako za pojedino krivično djelo nije propisana teža kazna, kaznit će se kaznom zatvora najmanje pet godina.
- (3) Ko organizira ili bilo kako rukovodi grupom za organizirani kriminal koja zajedničkim djelovanjem učini ili pokuša krivično djelo propisano zakonom Bosne i Hercegovine, kaznit će se kaznom zatvora najmanje deset godina ili dugotrajnim zatvorom.
- (4) Ko postane pripadnik grupe za organizirani kriminal koja zajedničkim djelovanjem učini ili pokuša krivično djelo propisano zakonom Bosne i Hercegovine, ako za pojedino krivično djelo nije propisana teža kazna, kaznit će se kaznom zatvora najmanje jednu godinu.
- (5) Pripadnik grupe za organizirani kriminal iz stava 1. do 4. ovog člana koji otkrije tu grupu, može se osloboditi od kazne.

Kako se podaci iz ovog dokumenta uglavnom odnose na period do posljednjih izmjena i dopuna KZ BiH (*vidi naprimjer Dio I – Činjenice i pokazatelji*) prema kojima je unutrašnja trgovina ljudima dekriminalizirana na državnom nivou, fusnota 35³⁵ nudi pregled i analizu relevantnih odredbi do usvajanja izmjena i dopuna.

³⁵ Prema odredbama KZ BiH koje su bile na snazi do maja 2015. godine, trgovina ljudima je podrazumijevala vrbovanje, prijevoz, prebacivanje, osiguravanje smještaja ili prijem osobe upotrebom sredstava prinude ili prevare u svrhu iskorištavanja prostitucijom ili drugim oblikom seksualnog iskorištavanja, prisilnim radom ili uslugama, ropstvom ili njemu sličnim odnosom, služenjem ili odstranjivanjem organa ili u svrhu bilo kakvog drugog iskorištavanja u državi u kojoj ta osoba nema prebivalište ili čiji nije državljanin (član 186. KZ BiH). Predviđena sankcija bila je najmanje tri godina zatvora. Ako je krivično djelo trgovine ljudima počinjeno protiv osobe mlađe od 18 godina starosti, predviđena kazna je bila najmanje pet godina zatvora.

KZ BiH, *Trgovina ljudima* (član 186.) (na snazi do maja 2015.):

(1) Ko upotrebom sile ili prijetnjom upotrebe sile ili drugim oblicima prinude, otmicom, prevarom ili obmanom, zloupotrebom vlasti ili utjecaja ili položaja bespomoćnosti ili davanjem ili primanjem isplata ili drugih koristi kako bi privolio osobu koja ima kontrolu nad drugom osobom vrbuje, preveze, preda, sakrije ili primi osobu u svrhu iskorištavanja prostitucijom druge osobe ili drugih oblika seksualnog iskorištavanja, prisilnog rada ili usluga, ropstva ili njemu sličnog odnosa, služenja, odstranjivanja dijelova ljudskog tijela ili drugog iskorištavanja kaznit će se kaznom zatvora najmanje tri godine.

(2) Ko vrbuje, navodi, preveze, preda, sakrije ili primi osobe koje nisu navršile 18 godina života radi iskorištavanja iz stava (1) ovog člana kaznit će se kaznom zatvora najmanje pet godina.

(3) Ako je krivično djelo iz stavova (1) i (2) ovog člana izvršila službena osoba prilikom obavljanja službene dužnosti, počinitelj će se kazniti kaznom zatvora od najmanje pet godina.

(4) Ko krivotvori, pribavi ili izda putnu ili ličnu ispravu ili koristi, zadržava, oduzima, mijenja, oštećuje, uništava putnu ili ličnu ispravu druge osobe u svrhu omogućavanja trgovine ljudima kaznit će se kaznom zatvora od jedne do pet godina.

(5) Ko organizira ili na bilo koji način rukovodi grupom ljudi radi izvršenja krivičnog djela iz stavova (1) ili (2) ovog člana kaznit će se kaznom zatvora najmanje deset godina ili kaznom dugotrajnog zatvora.

(6) Ko koristi usluge žrtve trgovine ljudima kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.

(7) Ako je izvršenjem krivičnog djela iz stavova (1) i (2) ovog člana prouzrokovano teže narušenje zdravlja, teška tjelesna povreda ili smrt osobe iz stavova (1) i (2) ovog člana, počinitelj će se kazniti kaznom zatvora najmanje pet godina ili kaznom dugotrajnog zatvora.

(8) Predmeti i prijevozna sredstva upotrijebljena za izvršenje djela bit će oduzeti, a objekti koji su korišteni u svrhu trgovine ljudima mogu se privremeno ili trajno zatvoriti.

(9) Na postojanje krivičnog djela trgovine ljudima bez utjecaja je okolnost da li je osoba koja je žrtva trgovine ljudima pristala na iskorištavanje.

Pored ove osnovne inkriminacije trgovine ljudima, KZ BiH je također obuhvatio krivično djelo „Međunarodno navođenje na prostituciju” (član 187.), koje obuhvata navođenje na prekograničnu prostituciju. Ova odredba ima za cilj krivično gonjenje predmeta trgovine ljudima u svrhu prostitucije koja ima međunarodnu dimenziju. Osnovni oblik ipak ne zahtijeva upotrebu sile ili prevare; to su otežavajuće okolnosti prema članu 187., stav 2. Ova odredba nije kriminalizirala samu prostituciju kao krivično djelo.

KZ BiH, *Međunarodno vrbovanje radi prostitucije* (član 187.) (na snazi do maja 2015. godine):

(1) Ko vrbuje, namamljuje ili navodi drugog na pružanje seksualnih usluga radi zarade u nekoj državi, izuzimajući državu u kojoj ta osoba ima prebivalište ili čiji je državljanin, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.

(2) Ko uz korištenje sile ili pod prijetnjom sile ili prevarom, prisiljava ili navodi drugog na odlazak u državu u kojoj nema prebivalište ili čiji nije državljanin, radi pružanja seksualnih usluga za novac, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do deset godina.

(3) Činjenica da se vrbovana, namamljena, potaknuta, prisiljena ili zavedena osoba već bavila prostitucijom, ne utječe na postojanje krivičnog djela.

Analiza odredbi članova 186. „Trgovina ljudima” i 187., stav 2. „Međunarodno navođenje na prostituciju” KZ BiH ukazuje na problem u kriminalizaciji trgovine ljudima, jer član 186. obuhvata i unutrašnju i prekograničnu trgovinu ljudima. Ovo je također uočeno kao problem u praksi: od tužioca je zavisilo kako će kvalifikovati krivično djelo i da li će sud prihvatiti kvalifikaciju. Stoga i postoje predmeti trgovine ljudima radi prostitucije sa međunarodnim elementom koji su kvalifikovani prema članu 186., kaže u intervjuu federalni tužilac, član Udarne grupe za borbu protiv trgovine ljudima BiH.

Činjenica da je krivično djelo kvalifikovano kao „Trgovina ljudima” ili kao „Međunarodno navođenje na prostituciju” nije imala posljedica na žrtve trgovine ljudima u smislu pristupa pomoći i zaštiti, ili možda ove posljedice nisu prijavljene i uočene. Ali, razlika u minimalnoj kazni (za član 186. minimalna kazna je 3 godine; za član 187. to je 1 godina) mogla je imati posljedice za žrtve, jer je kazna niža ako je krivično djelo kvalifikovano prema članu 187. Ipak, ovaj problem je uočen i očekuje se da će usaglašavanje krivičnih zakona riješiti sukob nadležnosti, kao i problem razlika u dužini trajanja sankcija, budući da usaglašavanje nastoji osigurati da je Tužilaštvo BiH zaduženo za međunarodnu trgovinu ljudima, a entitetska tužilaštva i Tužilaštvo Brčko Distrikta za domaće predmete trgovine ljudima.

Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine (KZ FBiH)

KZ FBiH propisuje krivično djelo trgovine ljudima kao Navođenje na prostituciju, koje je počinjeno kada se navodi, potiče, ili namamljuje druga osoba na prostituciju, predstavlja jedna osoba drugoj radi vršenja prostitucije ili učestvuje u organiziranju ili vršenju prostitucije (član 210.).

Teži oblik je propisan u stavu 2. istog člana, koji kaže „ko radi ostvarenja koristi silom ili prijetnjom upotrebe sile ili nanošenja veće štete drugog prisili ili obmanom navede na pružanje seksualnih usluga (...)”.

Na nivou FBiH, prema važećim zakonima, trgovina ljudima se može krivično goniti samo u slučajevima seksualne eksploatacije.

KZ FBiH, Navođenje na prostituciju (član 210.):

- (1) Ko radi ostvarenja koristi navodi, potiče ili namamljuje drugog na pružanje seksualnih usluga ili na drugi način omogući njegovu predaju drugome radi pružanja seksualnih usluga, ili bilo na koji način učestvuje u organiziranju ili vođenju pružanja seksualnih usluga, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do pet godina.
- (2) Ko radi ostvarenja koristi silom ili prijetnjom upotrebe sile ili nanošenja veće štete drugog prisili ili obmanom navede na pružanje seksualnih usluga, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do deset godina.
- (3) Kaznom iz stava 2. ovog člana kaznit će se ko radi ostvarenja koristi, na način iz stava 2. ovog člana, koristeći tešku situaciju proisteklu iz boravka neke osobe u stranoj zemlji, prisili ili navede tu osobu na pružanje seksualnih usluga.
- (4) Ko krivično djelo iz stava 1. do 3. ovog člana učini prema djetetu ili maloljetniku, kaznit će se kaznom zatvora od tri do petnaest godina.
- (5) Bez utjecaja je za učinjenje krivičnog djela iz ovog člana je li se osoba koja se navodi, potiče, namamljuje ili prisiljava već ranije bavila prostitucijom.

KZ FBiH također propisuje krivično djelo Iskorištavanja djeteta ili maloljetnika radi pornografije, koje se može posmatrati kao javni oblik trgovine ljudima (član 211. Iskorištavanja djeteta ili maloljetnika radi pornografije, te član 212. Upoznavanje djeteta sa pornografijom).

KZ FBiH, Iskorištavanja djeteta ili maloljetnika radi pornografije (član 211.):

- (1) Ko dijete ili maloljetnika snimi radi izrade fotografija, audio-vizuelnog materijala ili drugih predmeta pornografskog sadržaja, ili posjeduje ili uvozi ili prodaje ili raspačava ili prikazuje takav materijal, ili te osobe navede na učestvovanje u pornografskoj predstavi, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do pet godina.
- (2) Predmeti koji su bili namijenjeni ili upotrijebljeni za učinjenje krivičnog djela iz stava 1. ovog člana oduzet će se, a predmeti koji su nastali učinjenjem krivičnog djela iz stava 1. ovog člana oduzet će se i uništiti.

KZ FBiH, Upoznavanje djeteta sa pornografijom (član 212.):

- (1) Ko djetetu proda, prikaže ili javnim izlaganjem ili na drugi način učini pristupačnim spise, slike, audio-vizuelne i druge predmete pornografskog sadržaja ili mu prikaže pornografsku predstavu, kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine.
- (2) Predmeti iz stava 1. ovog člana oduzet će se.

Mada FBiH nema posebnu odredbu o trgovini ljudima, specifične odredbe o žrtvama trgovine ljudima iz podzakonskih akata na državnom nivou također se primjenjuju na identifikovane žrtve u FBiH, a mogu se primijeniti i na žrtve koje su u FBiH identifikovane kao žrtve navođenja na prostituciju.

Nadalje, krivično djelo trgovine ljudima počinjeno na teritoriju Federacije, unutrašnje i međunarodne, krivično je gonjeno na državnom nivou sve do usvajanja nedavnih izmjena i dopuna KZ BiH. Rezultat dekriminalizacije unutrašnje trgovine ljudima na državnom nivou je pravni vakum na teritoriju Federacije BiH. Ovaj pravni vakum će uzrokovati velike probleme za krivično gonjenje unutrašnje trgovine ljudima, počinjene na teritoriju Federacije BiH.

Krivični zakon Republike Srpske (KZ RS)

Odredba o Trgovini ljudima radi vršenja protitucije (član 198. KZ RS) je izmijenjena u augustu 2013. godine, te je propisana nova u skladu sa UN protokolom.³⁶ Nova odredba člana 198a. KZ RS kriminalizira vrbovanje, prijevoz itd. upotrebom sredstava prisile, prevare ili zloupotrebe u svrhu široke lepeze eksploatacije. Ranija odredba o trgovini ljudima radi vršenja prostitucije (član 198. KZ RS) je preimenovana u Navođenje na prostituciju i kriminalizira navođenje ili vrbovanje druge osobe na prostituciju, te organiziranje ili vođenje prostitucije.

Osim toga, KZ RS sadrži i posebnu inkriminaciju u vezi sa trgovinom maloljetnicima (član 198b.), organiziranje grupa ili zločinačkih organizacija radi počinjenja krivičnog djela trgovine ljudima i trgovine maloljetnim osobama (član 198v.), te iskorištavanje djece ili maloljetnih osoba za pornografiju (član 199.) i proizvodnja i prikazivanje dječije pornografije (član 200.).

KZ RS, Navođenje na prostituciju (član 198.):

- (1) Ko radi zarade navodi, podstiče ili namamljuje drugoga na pružanje seksualnih usluga ili na drugi način omogući njegovu predaju drugome radi pružanja seksualnih usluga, ili na bilo koji način učestvuje u organizovanju ili vođenju pružanja seksualnih usluga, kaznit će se zatvorom od šest mjeseci do pet godina;
- (2) Nije od značaja za postojanje djela iz ovog člana da li se osoba koja se prinuđava, navodi ili podvodi već ranije bavila prostitucijom.

KZ RS, Trgovina ljudima (član 198a.):

- (1) Ko silom, prijetnjom ili drugim oblicima prinude, otmicom, prevarom ili obmanom, zloupotrebom odnosa povjerenja, zavisnosti ili bespomoćnosti, teških prilika druge osobe, davanjem ili primanjem novca ili druge koristi, vrbuje, preveze, prebaci, preda, proda, kupi, posreduje u prodaji, sakrije, primi ili drži drugu osobu, a u cilju iskorištavanja ili eksploatacije njegovog rada, vršenja krivičnog djela, prostitucije, korištenja u pornografske svrhe, uspostavljanja ropskog ili nekog sličnog odnosa, prisilnog braka, prisilne sterilizacije, radi oduzimanja organa ili dijelova tijela, radi korištenja u oružanim snagama ili drugih oblika iskorištavanja, kaznit će se zatvorom najmanje tri godine;
- (2) Ko oduzme, zadržava, falsifikuje ili uništi lične identifikacione isprave radi vršenja djela iz stava 1. ovog člana, kaznit će se zatvorom od najmanje pet godina;
- (3) Ako je djelo iz stava 1. i 2. ovog člana izvršeno u sastavu organizovane grupe, učinitelj će se kazniti zatvorom najmanje pet godina;
- (4) Ko koristi ili omogući drugom korištenje seksualnih usluga ili drugih vidova eksploatacije, a bio je svjestan da je riječ o žrtvi trgovine ljudima, kaznit će se zatvorom od šest mjeseci do pet godina;

³⁶ "Službeni glasnik RS", br. 67/13, august 2013.

- (5) Ako djelo iz stava 1., 2., 3. i 4. ovog člana izvrši službena osoba u vršenju službe, kaznit će se zatvorom najmanje osam godina;
- (6) Ako je uslijed djela iz stava 1. i 3. ovog člana nastupila teška tjelesna povreda, teško narušavanje zdravlja ili smrt jedne ili više osoba, učinitelj će se kazniti zatvorom najmanje deset godina;
- (7) Pristanak žrtve na bilo koji oblik iskorištavanja iz stava 1. ovog člana ne utječe na postojanje krivičnog djela trgovine ljudima;
- (8) Predmeti, prijevozna sredstva i objekti korišteni za izvršenje djela iz ovog člana oduzet će se.

KZ RS, Trgovina maloljetnim osobama (član 198b.):

- (1) Ko vrbuje, preveze, prebaci, preda, proda, kupi, posreduje u prodaji, sakriva, drži ili prihvati osobu mlađu od 18 godina radi iskorištavanja ili eksploatacije njegovog rada, vršenja krivičnog djela, prostitucije ili drugih oblika seksualnog iskorištavanja, pornografije, uspostavljanja ropskog ili nekog sličnog odnosa, prisilnog braka, prisilne sterilizacije, nezakonitog usvojenja ili njemu sličnog odnosa, radi oduzimanja organa ili dijelova tijela, radi korištenja u oružanim snagama ili drugih oblika iskorištavanja, kaznit će se zatvorom najmanje pet godina;
- (2) Ko djelo iz stava 1. ovog člana izvrši primjenom sile, ozbiljne prijetnje ili drugim oblicima prinude, dovođenjem u zabludu, otmicom, ucjenom, zloupotrebom svog položaja, odnosa povjerenja, zavisnosti ili bespomoćnosti, teških prilika drugog, davanjem novca ili druge koristi, kaznit će se zatvorom najmanje osam godina;
- (3) Ko koristi ili omogući drugom korištenje seksualnih usluga ili drugih vidova eksploatacije maloljetne osobe, a bio je svjestan da je riječ o žrtvi trgovine ljudima, kaznit će se zatvorom najmanje pet godina;
- (4) Ko oduzme, zadržava, falsifikuje ili uništi lične identifikacione isprave radi vršenja djela iz stava 1. i 2. ovog člana, kaznit će se zatvorom od tri do petnaest godina;
- (5) Ako je djelo iz stava 1., 2., 3. i 4. ovog člana izvršeno u sastavu organizovane kriminalne grupe, učinitelj će se kazniti zatvorom najmanje deset godina;
- (6) Ako djelo iz stava 1., 2., 3. i 4. ovog člana izvrši službena osoba u vršenju službe, kaznit će se zatvorom najmanje osam godina;
- (7) Ako je uslijed djela iz stava 1. i 3. ovog člana nastupila teška tjelesna povreda, teško narušavanje zdravlja ili smrt jedne ili više osoba, učinitelj će se kazniti zatvorom najmanje deset godina;
- (8) Pristanak maloljetne osobe na bilo koji oblik iskorištavanja iz stava 1. ovog člana ne utječe na postojanje ovog krivičnog djela.

KZ RS, Organizovanje grupe ili zločinačkog udruženja za izvršenje krivičnih djela trgovine ljudima i trgovine maloljetnim osobama (član 198v.):

- (1) Ko organizuje kriminalnu grupu, udruženje ili zločinačko udruženje za izvršenje krivičnih djela iz člana 198a. i 198b. ovog zakona, kaznit će se zatvorom od tri do petnaest godina;
- (2) Ko postane pripadnik grupe ili udruženja iz stava 1. ovog člana ili na drugi način pomaže grupu ili udruženje, kaznit će se zatvorom od jedne do deset godina.

KZ RS, Iskorištavanje djece ili maloljetnih osoba za pornografiju (član 199.):

- (1) Ko zloupotrijebi dijete ili maloljetnu osobu za izradu slika, audio-vizuelnog materijala ili drugih predmeta pornografske sadržine, ili dijete i maloljetnu osobu zloupotrijebi za pornografsku predstavu, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.
- (2) Predmeti i sredstva iz stava 1. oduzet će se.

KZ RS, Proizvodnja i prikazivanje dječije pornografije (član 200.):

- (1) Ko nudi, distribuira, prikaže ili javnim izlaganjem ili na drugi način učini dostupnim spise, slike, audio-vizuelne ili druge predmete koji predstavljaju dječiju pornografiju ili ko takve materijale radi toga proizvodi, nabavlja ili drži ili ko prikaže dječiju pornografsku predstavu, kaznit će se novčanom kaznom ili zatvorom do jedne godine.
- (2) Ako je djelo iz stava 1. izvršeno prema osobi mlađoj od 16 godina, učinitelj će se kazniti zatvorom do tri godine.
- (3) Ako su djela iz prethodnih stavova izvršena preko sredstava javnog informisanja ili putem interneta, učinitelj će se kazniti zatvorom od šest mjeseci do pet godina.
- (4) Pod pojmom dječije pornografije u smislu ove odredbe podrazumijeva se pornografski materijal koji vizuelno prikazuje:
 - (a) dijete ili maloljetnu osobu koja je učesnik evidentnog seksualnog ponašanja, i
 - (b) realistične slike koje prikazuju dijete ili maloljetnu osobu koja učestvuje u evidentnom seksualnom ponašanju.
- (5) Predmeti i sredstva iz stava 1. i 2. ovog člana oduzet će se.

Krivični zakon Brčko Distrikta BiH (KZ BD)

Slične izmjene i dopune su usvojene 2013. godine u Brčko Distriktu BiH³⁷. Trgovina ljudima je prvobitno tretirana kao navođenje na prostituciju (član 207. KZ BD), a 2013. je usvojena nova odredba o trgovini ljudima (član 207a. KZ BD) koja kriminalizira trgovinu ljudima kroz niz javnih oblika i uključuje kriminalizaciju korištenja usluga osobe koja je predmet trgovine ljudima. Također sadrži i odredbu o nekažnjavanju (član 207a., tačka 9.). KZ BD također kriminalizira organiziranu trgovinu ljudima (član 207b.); iskorištavanje djece i maloljetnika za pornografiju (član 208.); te uvodi upoznavanje djeteta sa pornografijom (član 209.).

KZ BD, Navođenje na prostituciju (član 207.):

- (1) Ko radi zarade ili druge koristi navodi, potiče ili namamljuje drugoga na pružanje seksualnih usluga ili na drugi način omogući njegovu predaju drugome radi pružanja seksualnih usluga, ili na bilo koji način sudjeluje u organiziranju ili vođenju pružanja seksualnih usluga, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.
- (2) Bez utjecaja je za počinjenje krivičnog djela iz ovoga člana činjenica je li se osoba koja se navodi, potiče ili namamljuje, već ranije bavila prostitucijom.

KZ BD, Trgovina ljudima (član 207a.):

- (1) Ko upotrebom sile ili prijetnjom upotrebe sile ili drugim oblicima prinude, otmicom, prevarom ili obmanom, zloupotrebom vlasti ili utjecaja ili položaja bespomoćnosti ili davanjem ili primanjem isplata ili drugih koristi kako bi privolio osobu koja ima kontrolu nad drugom osobom vrbuje, preveze, preda, sakrije ili primi osobu u svrhu iskorištavanja te osobe kaznit će se kaznom zatvora najmanje pet godina.
- (2) Ko vrbuje, navodi, preveze, preda, sakrije ili primi osobu koja nije navršila 18 godina života u svrhu iskorištavanja prostitucijom ili drugim oblikom seksualnog iskorištavanja, prisilnim radom ili uslugama, ropstvom ili njemu sličnim odnosom, služenjem, odstranjivanjem dijelova ljudskog tijela ili kakvim drugim iskorištavanjem, kaznit će se kaznom zatvora najmanje deset godina.
- (3) Ako je krivično djelo iz stavova 1. i 2. ovog člana izvršila službena osoba prilikom obavljanja službene dužnosti, počinitelj će se kazniti kaznom zatvora od najmanje deset godina.

³⁷ Krivični zakon Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, "Službeni glasnik Brčko Distrikta", br. 33/13

- (4) Ko krivotvori, pribavi ili izda putnu ili ličnu ispravu ili koristi, zadržava, oduzima, mijenja, oštećuje, uništava putnu ili ličnu ispravu druge osobe u svrhu omogućavanja trgovine ljudima kaznit će se kaznom zatvora od jedne do pet godina.
- (5) Ko koristi usluge žrtve trgovine ljudima kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.
- (6) Ako je izvršenjem krivičnog djela iz stavova 1. i 2. ovog člana prouzrokovano teže narušenje zdravlja, teška tjelesna povreda ili smrt osobe iz stavova 1. i 2. ovog člana, počinitelj će se kazniti kaznom zatvora najmanje deset godina ili kaznom dugotrajnog zatvora.
- (7) Predmeti, prijevozna sredstva i objekti upotrijebljeni za izvršenje djela će se oduzeti.
- (8) Na postojanje krivičnog djela trgovine ljudima bez utjecaja je okolnost da li je osoba koja je žrtva trgovine ljudima pristala na iskorištavanje.
- (9) Protiv žrtve trgovine ljudima koja je bila prisiljena, od strane izvršitelja krivičnog djela, učestvovati u izvršenju drugog krivičnog djela neće se voditi krivični postupak ako je takvo njeno postupanje bilo neposredna posljedica njenog statusa žrtve trgovine ljudima.

KZ BD, Organizirana trgovina ljudima (član 207b.):

- (1) Ko organizira ili rukovodi grupom, organiziranom grupom, ili zločinačkom organizacijom koja zajedničkim djelovanjem učini ili pokuša krivično djelo iz člana 207a. (Trgovina ljudima) ovog zakona kaznit će se kaznom zatvora najmanje deset godina ili dugotrajnim zatvorom³⁸.
- (2) Ko počini krivično djelo u okviru grupe iz stava 1. ovog člana kaznit će se kaznom zatvora najmanje deset godina.
- (3) Ko postane pripadnikom grupe iz stava 1. ovog člana, kaznit će se kaznom zatvora najmanje jednu godinu.
- (4) Pripadnik grupe iz stava 1. ovog člana, koji tu grupu ili udruženje otkrije, može se osloboditi kazne.

KZ BD, Iskorištavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije (član 208.):

- (1) Ko dijete ili maloljetnika snimi radi izrade fotografija, audio-vizuelnog materijala ili drugih predmeta pornografskog sadržaja, ili posjeduje ili uvozi ili prodaje ili rastura ili prikazuje takav materijal, ili te osobe navede na sudjelovanje u pornografskoj predstavi, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do pet godina.
- (2) Predmeti koji su bili namijenjeni ili upotrijebljeni za počinjenje krivičnog djela iz stava 1. ovoga člana oduzet će se, a predmeti koji su nastali počinjenjem krivičnog djela iz stava 1. ovoga člana oduzet će se i uništiti.

KZ BD, Upoznavanje djeteta sa pornografijom (član 209.):

- (1) Ko djetetu proda, prikaže ili javnim izlaganjem ili na drugi način učini pristupačnim spise, slike, audio-vizuelne i druge predmete pornografskog sadržaja ili mu prikaže pornografsku predstavu, kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine.
- (2) Predmeti iz stava 1. ovoga člana oduzet će se.

Različiti pojavni oblici trgovine ljudima

Krivični zakoni BiH, FBiH, RS i BD ne definišu sve oblike „eksploatacije”, već samo nabrajaju različite pojavne oblike. Definicije trgovine ljudima u četiri krivična zakona govore o svim

³⁸ Prema Krivičnom zakonu Brčko Distrikta BiH, član 43b., kazna dugotrajnog zatvora predstavlja kaznu zatvora od 21 do 45 godina.

vrstama trgovine ljudima: radna eksploatacija, počinjenje krivičnog djela, prostitucija, upotreba pornografije, uspostava ropskog ili sličnog odnosa, prisilni brak, prisilna sterilizacija, odstranjivanje organa ili dijelova tijela, prisila na oružane snage ili druge oblike iskorištavanja.

Ipak, zakoni nisu u potpunosti usaglašeni, jer izmjene i dopune KZ FBiH još nisu usvojene. Završena je zakonska procedura usvajanja izmjena i dopuna KZ BiH koja omogućava državnom nivou da bude zadužen za predmete sa međunarodnom dimenzijom; institucije Republike Srpske i Brčko Distrikta su zadužene za domaće predmete trgovine ljudima; ali Federacija BiH još nije usvojila predložene izmjene.

Član 11.³⁹ KZ BiH propisuje da se Krivični zakon BiH primjenjuje na svakoga ko počinji krivično djelo na teritoriju BiH. Pravila o nadležnosti su propisana u Zakonu o Sudu BiH, Zakonu o sudovima u FBiH, Zakonu o sudovima RS i Zakonu o sudovima BD BiH.

Ropstvo

Treba spomenuti da su ropstvo i prijevoz robova kriminalizirani u KZ BiH, tako da ko kršeći pravila međunarodnog prava stavi drugog u ropski ili njemu sličan odnos ili ga drži u takvom odnosu, kupi, proda, preda drugoj osobi ili posreduje u kupovini, prodaji ili predaji takve osobe ili podstrekava drugog da proda svoju slobodu ili slobodu osobe koju izdržava ili se o njoj stara je kažnjivo (član 185. KZ BiH). Koncept ropstva se definiše u ovoj odredbi krivičnog zakona i u potpunosti je usaglašen sa međunarodnom definicijom ropstva, jer ova inkriminacija spada u grupu krivičnih djela protiv međunarodnog prava. Kazna za krivično djelo ropstva je između jedne i deset godina zatvora. Ali, nema informacija o upotrebi ove odredbe u praksi.

Propisi u oblasti radnih odnosa, statusa stranaca i drugi izvori ne nude potrebne definicije koje bi omogućile krivično gonjenje i kažnjavanje trgovine ljudima.⁴⁰

Trgovina prostitutkama

U skladu sa krivičnim zakonima BiH, FBiH, RS i BD, nije od značaja činjenica za ovo krivično djelo da li se osoba koja se kupuje, navodi, potiče, namamljuje ili prisiljava već ranije bavila prostitucijom. Tužioci i sudije strogo poštuju ove odredbe u praksi i primjenjuju u predmetima trgovine ljudima i predmetima navođenja na prostituciju.⁴¹

Stoga, ako organ gonjenja, policija, Državna agencija za istrage i zaštitu (SIPA) ili tužilac prepoznaju ili identifikuju prostitutku kao žrtvu trgovine ljudima, odnosno ako žrtva sarađuje kao svjedok u sudskom postupku, onda dobija status žrtve trgovine ljudima i uživa zaštitu u skladu sa bh. zakonima.⁴²

³⁹ KZ BiH, član 11., Primjena krivičnog zakonodavstva BiH prema svakom ko na teritoriji BiH učini krivično djelo:
(1) Krivično zakonodavstvo BiH se primjenjuje prema svakom ko učini krivično djelo na teritoriji Bosne i Hercegovine.
(2) Krivično zakonodavstvo BiH se primjenjuje prema svakom ko učini krivično djelo na domaćem plovilu, bez obzira gdje se plovilo nalazilo u vrijeme učinjenja krivičnog djela.
(3) Krivično zakonodavstvo BiH se primjenjuje prema svakom ko učini krivično djelo u domaćem civilnom zrakoplovu dok je u letu ili u domaćem vojnom zrakoplovu, bez obzira gdje se zrakoplov nalazio u vrijeme učinjenja krivičnog djela.

⁴⁰ „Analiza situacije u oblasti trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Bivšoj Jugoslovenskoj Republici Makedoniji i Srbiji“, projekat „Balkans ACT (Against Crime of Trafficking) Now!“, 2013.

⁴¹ Intervju sa federalnim tužiocem, članom Udarne grupe za borbu protiv trgovine ljudima BiH, 12. decembar 2013.

⁴² Intervju sa pravnikom, predstavnikom NVO „Vaša prava“, 19. decembar 2013.

U teoriji, prostitutke uživaju istu pravnu zaštitu od trgovine ljudima i iskorištavanja kao i ostali građani (ako su prepoznate kao žrtve trgovine ljudima). Ali, prostitutke su izložene većem riziku da postanu žrtve trgovine ljudima, odnosno iskorištavanja, jer BiH nema poseban zakon o legalizaciji prostitucije. U vezi s tim, prostitutke predstavljaju dio nedozvoljenih procesa i prekršajnog postupka. Budući da je prostitucija nedozvoljena ekonomska djelatnost u BiH, prostitutke obično zavise od svojih „gazda” i nemaju mogućnost da odluče koje zadatke će izvršavati, radno vrijeme itd. Zato je lako postati žrtva trgovine ljudima radi seksualnog iskorištavanja. To je razlog zašto prostitutke ne uživaju istu zaštitu kao ostali građani.⁴³

Nadalje, ako se osoba bavi prostitucijom, bez obzira na navođenje na prostituciju, tanka je linija između pristanka i prisile. Također je mnogo teže da tužioci dokažu trgovinu ljudima i iskorištavanje ako se osoba već ranije bavila dobrovoljnom prostitucijom. Ali čak i u tom slučaju, činjenica da se osoba dobrovoljno bavila prostitucijom ne može se u sudskom postupku koristiti kao dokaz.⁴⁴

Kriminalizacija prostitucije

Krivični zakoni u sva četiri pravna sistema u BiH kriminaliziraju uključenost treće strane u prostituciju, sa upotrebom ili bez upotrebe prisile ili prevare.

KZ BiH kriminalizira „navođenje na prostituciju”, a ova odredba zabranjuje vrbovanje, podsticanje ili navođenje drugog na pružanje seksualnih usluga radi zarade u državi u kojoj ta osoba nema prebivalište ili čiji nije državljanin, s tim da činjenica da je osoba koja je vrbovana, podsticana ili navođena bila uključena u prostituciju nema utjecaja na postojanje ovog krivičnog djela (član 187.⁴⁵). Odredba ima za cilj kriminalizaciju podsticanja ili navođenja druge osobe na prostituciju kao i organiziranje i vođenje prostitucije sa međunarodnom dimenzijom.

KZ FBiH je smjestio trgovinu ljudima pod „navođenje na prostituciju” koja zabranjuje vrbovanje, navođenje, podsticanje ili namamljivanje drugog na pružanje seksualnih usluga radi sticanja dobiti, te učestvovanje u organiziranju ili vođenju pružanja seksualnih usluga. Otežavajuće okolnosti su prevara ili prisila, iskorištavanje teških ličnih prilika te osobe u drugoj državi, te činjenica da se radi o maloljetnoj osobi (član 210.⁴⁶). Ovo nam govori da se samo trgovina ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja (prostitucije) može krivično goniti u Federaciji BiH.

Republika Srpska kriminalizira „navođenje na prostituciju”, koje zabranjuje navođenje, podsticanje ili namamljivanje na prostituciju radi sticanja dobiti, predaju osobe nekom drugom radi prostitucije, te organiziranje i vođenje prostitucije (član 198.⁴⁷).

Brčko Distrikt BiH kriminalizira „navođenje na prostituciju”, koje zabranjuje navođenje, podsticanje ili vrbovanje druge osobe da pruža seksualne usluge ili na drugi način omogućiti pružanje seksualnih usluga druge osobe radi sticanja dobiti ili druge koristi (član 207.⁴⁸).

U svim ovim slučajevima nije relevantno da li se žrtva ranije bavila prostitucijom.

⁴³ Ibid;

⁴⁴ Intervju sa federalnim tužiocem, članom Udarne grupe za borbu protiv trgovine ljudima, u svrhu ove analize, 12. decembar 2013.

⁴⁵ Vidi integralni tekst člana 187. KZ BiH, gore.

⁴⁶ Vidi integralni tekst člana 210. KZ FBiH, gore.

⁴⁷ Vidi integralni tekst člana 198. KZ RS, gore.

⁴⁸ Vidi integralni tekst člana 207. KZ BDBiH, gore.

Kriminalizacija prostitutki

Prostitucija kao takva (kako iz ugla korisnika tako i iz ugla seksualnih radnika) nije kriminalizirana ni u državnom zakonu ni u entitetskim krivičnim zakonima. Bolje rečeno, navođenje na prostituciju i svodništvo su kriminalizirani. Ali, prostitucija i druge povezane aktivnosti su kažnjive prema Zakonu o javnom redu i miru u Republici Srpskoj, Brčko Distriktu i deset (10) kantona u Federaciji Bosne i Hercegovine. Svi ovi zakoni na sličan način uređuju prostituciju. Niže u tekstu su navedeni neki primjeri iz zakona o javnom redu i miru RS, Brčko Distrikta, Tuzlanskog kantona i Kantona Sarajevo.

Prema članu 19. (Prostitucija) Zakona o javnom redu i miru Republike Srpske („Službeni glasnik RS“, br. 20/07):

- (1) Ko se bavi prostitucijom, kaznit će se novčanom kaznom od 400 do 1.200 KM.
- (2) Ko iznajmljuje, odnosno ustupa prostoriju radi prostitucije kaznit će se novčanom kaznom od 500 do 1.500 KM.
- (3) Za prekršaj iz stava 2. ovog člana kaznit će se i poduzeće i drugo pravno lice novčanom kaznom od 4.000 do 12.000 KM.
- (4) Odgovorna osoba u poduzeću i drugom pravnom licu kaznit će se za prekršaje iz stava 1. ovog člana novčanom kaznom od 500 do 1.300 KM⁴⁹.

Zakon o javnom redu i miru Brčko Distrikta, broj 32/09 kažnjava sve koji su bave prostitucijom novčanom kaznom od 100 do 1.000 KM (član 16. 'Prostitucija'). Nadalje, propisano je da je primanje novca za seksualne usluge kršenje Zakona (član 3. stav 14.) kažnjivo novčanom kaznom, dok plaćanje za seksualne usluge nije prekršaj.

Ne postoji sličan zakon na teritoriju FBiH, ali su pojedini kantoni donijeli svoje zakone o javnom redu i miru. Zakon o javnom redu i miru Tuzlanskog kantona, naprimjer, ima sličan pristup onom iz Brčko Distrikta, gdje je prekršaj primanje novca za seksualne usluge (član 3. stav 19.; kažnjivo novčanom kaznom ili do 60 dana zatvorske kazne), dok plaćanje za usluge nije. To je slučaj i sa Zakonom o javnom redu i miru Hercegovačko-neretvanskog kantona (član 9., novčana kazna ili do 60 dana zatvora).⁵⁰

Zakon o prekršajima protiv javnog reda i mira Kantona Sarajevo, član 8. ('Prekršaji i novčane kazne za fizička lica') također kažnjava korisnike i iznajmljivanje prostorija za prostituciju:

- (2) Novčanom kaznom od 200 do 600 KM kaznit će se za prekršaj:
 - c) ko se odaje prostituciji i ko koristi usluge prostitucije.
- (5) Novčanom kaznom od 500 do 1.500 KM kaznit će se za prekršaj:
 - c) ko drugog navodi na prostituciju ili ko iznajmi, odnosno ustupi prostorije za vršenje prostitucije.

Zakon o prekršajima protiv javnog reda i mira Kantona Sarajevo, član 8. ('Prekršaji i novčane kazne za fizička lica') također kažnjava prosjačenje:

- (3) novčanom kaznom od 300 do 900 KM kaznit će se za prekršaj:
 - b) ko prosjači
- (4) novčanom kaznom od 400 do 1.200 KM kaznit će se za prekršaj:
 - c) ko drugoga navodi na prosjačenje
- (5) novčanom kaznom od 500 do 1.500 KM kaznit će se za prekršaj:
 - b) ko organizira prosjačenje ili ko navodi na prosjačenje maloljetnu osobu ili duševno bolesnu osobu.

⁴⁹ RS Zakon o javnom redu i miru, „Službeni glasnik RS“, br. 11/15.

⁵⁰ „Analiza pravnih propisa koji se odnose na borbu protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini“, OSCE, 2009.

Slične odredbe se nalaze u drugim zakonima o javnom redu i miru u BiH.

Navedene odredbe se ne primjenjuju na žrtve trgovine ljudima, ako su prepoznate kao takve u skladu sa odredbama krivičnih zakona. Ipak, u praksi, žrtve trgovine ljudima mogu nekada biti krivično gonjene, odnosno kažnjene, jer nisu identifikovane ili prepoznate kao žrtve trgovine ljudima, jer su prostitucija, prosjačenje i razni drugi oblici sličnih aktivnosti kažnjivi prema zakonima o javnom redu i miru u Republici Srpskoj, Brčko Distriktu i kantonima u Federaciji Bosne i Hercegovine. Ovo se odnosi i na žrtve trgovine ljudima radi seksualnog iskorištavanja, kao i na osobe kojima se trguje u svrhu prosjačenja, ukoliko nisu prepoznate kao žrtve trgovine ljudima.

Razlika između trgovine ljudima i (iskorištavanja radi) prostitucije

Već je rečeno da KZ BiH pravi razliku između međunarodne trgovine ljudima i međunarodnog navođenja na prostituciju, dok se eksploatacija u svrhu prostitucije računa kao javni oblik seksualnog iskorištavanja u okviru definicije o trgovini ljudima.

Krivični zakoni BiH, RS i BD prave jasnu razliku između trgovine ljudima i svodništva, gdje trgovina obuhvata upotrebu prisile ili prevare, dok je svodništvo kažnjivo bez obzira na pristanak druge osobe, odnosno bez obzira što ne uključuje prisilu ili prevaru.

KZ FBiH ne sadrži posebnu odredbu o trgovini ljudima. Trgovina ljudima u svrhu prostitucije može biti krivično gonjena prema odredbi o 'navođenju na prostituciju'. U vezi s tim, nema jasne razlike između ova dva krivična djela u KZ FBiH.

Objavljivanje sudske prakse

Visoko sudsko i tužilačko vijeće (VSTV) BiH je pokrenulo internet portal www.pravosudje.ba sa informacijama o svim sudovima i tužilaštvima u BiH i njihovim aktivnostima, na kojem se mogu naći presude. Nadalje, raspored suđenja i bilteni sudske prakse sudova u BiH su dostupni na ovom portalu. Dijelovi portala su dostupni javnosti, s tim da zainteresirani trebaju podnijeti zahtjev za pristup specifičnim dokumentima u skladu sa Zakonom o pristupu informacijama. Ne postoji centralni sistem za prikupljanje i objavljivanje sudske prakse o predmetima trgovine ljudima.

Nadalje, VSTV BiH je razvio i uspostavio moderan Sistem vođenja sudskih predmeta (CMS) koji osigurava pouzdane podatke o registrovanim krivičnim djelima, uključujući trgovinu ljudima. CMS je zvaničan elektronski informacioni sistem pravosuđa u BiH, koji koristi većina zaposlenih, a koji osigurava da se svi radni procesi u sudovima mogu povezati u jedinstvenu logičku i organizacionu jedinicu. CMS sadrži zajedničku bazu podataka za sve pravosudne institucije u BiH i dostupan je svim osobama koje postupaju u nekom predmetu, a sadrži i statističke izvještaje za predsjednike sudova i VSTV BiH.⁵¹

Domaća praksa

Većina problema, u vezi sa djelotvornim krivičnim gonjenjem trgovine ljudima, leži u dijametralno suprotnim tumačenjima relevantnih krivičnih djela u različitim krivičnim zakonima, što dovodi do razlika u postupanju tužilaštava na svim nivoima sistema krivične pravde. Ovo ponekad

⁵¹ Internet stranica VSTV BiH <http://www.hjpc.ba/secr/cait/?cid=3730,2,1>.

dovodi do otvaranja krivične istrage za trgovinu ljudima na nivou Tužilaštva BiH prema KZ BiH, a da se zatim predmet ustupa entitetskom ili kantonalnom tužilaštvu koje nastavlja rad za primoravanje na prostituciju.

Prisilni rad je također nepoznat oblik trgovine ljudima u domaćem pravosudnom sistemu, naročito u slučaju dječijeg prosjačenja na ulicama, tako da se ovi predmeti često vode kao prekršajni predmeti u kojima su djeca počinitelji.

Primjer Trgovine ljudima u svrhu seksualne eksploatacije je predmet *N.N. i Z.* koji se vodi na državnom nivou. Radi se o majci i sinu koji su držali grupu žena koje se nisu mogle same izdržavati, a koje su prisilili na pružanje seksualnih usluga. Neke su bile samohrane majke sa malom i bolesnom djecom; druge nisu imale riješen pravni status u Bosni i Hercegovini. Žalbeno vijeće Suda BiH je smatralo da pitanje 'pristanka' na pružanje seksualnih usluga nije bilo relevantno. Ovaj predmet je postavio pravilo za pitanje pristanka žrtava.⁵²

Primjer Trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije je predmet *M.Z. i E.T.* iz Trebinja. Od augusta 2006. do 20. decembra 2006., Z.A. je, radi sticanja novčane dobiti, koristio ranjivi položaj M.Z. i njegove nevjenčane supruge E.T., koji su bili nezaposleni i bolesni, i prisiljavao ih je na prosjačenje. Svako jutro bi ih vozio u svom vozilu iz Bileće, gdje su imali iznajmljen stan, u Trebinje, gdje su prosili po kafićima, stanovima, restoranima, pijacama i drugim mjestima. Na isti način su vođeni i u druge gradove u RS, kao što su Gacko, Foča i Zvornik, gdje su njih oboje morali predati sredstva u iznosu 100 KM za svaki dan, pod prijetnjom upotrebe fizičke sile. Tako su za pet mjeseci prikupili sredstva u iznosu 4.000,00 KM, koje su morali predati osumnjičenom pod prijetnjom upotrebe fizičke sile. Tako je osumnjičeni, koristeći se prijetnjom upotrebe sile i zloupotrebjavajući ranjivi položaj ovih osoba, s ciljem sticanja dobiti, te u svrhu eksploatacije, postupao na izrazito nečovječan i ponižavajući način. Osumnjičeni Z.A. je osuđen na kaznu zatvora od tri godine za krivično djelo trgovine ljudima iz člana 186., stav 1. KZ BiH.⁵³

Praksa kaznene politike

Kad se radi o državnom nivou, samo su predmeti trgovine ljudima u vezi sa organiziranim kriminalnim mrežama dobili visoke kazne. Ostali predmeti trgovine ljudima ukazuju na šarolikost kaznene politike, čak i kada se mogu porediti po težini ili prirodi djela. Samo kao pokazatelj, najveća kazna za trgovinu ljudima, ikada izrečena u Bosni i Hercegovini, odnosi se na predmet organiziranog kriminala u predmetu *C. i S.*⁵⁴. Žalbeno vijeće Suda BiH izreklo je prvooptuženom jedinstvenu kaznu zatvora u trajanju od četrnaest godina, od kojih devet za trgovinu ljudima. Vijeće je utvrdilo da prvostepeno vijeće suda nije u dovoljnoj mjeri uzelo u obzir otežavajuće okolnosti, naročito težinu fizičkog nasilja nad maloljetnim žrtvama i dejstvo takvog nasilja na njihovo fizičko i mentalno stanje.

Slična situacija je i u predmetu *M.* u kome je 18 osoba optuženo za trgovinu ženama i užasavajuću količinu iskorištavanja.⁵⁵ Prisiljavali su žrtve na pobačaje, krivotvorili su medicinske podatke nekih žrtava koje su bile pozitivne na virus HIV ili sifilis. Na osnovu sporazuma o priznanju krivice, prvooptuženi je dobio devet godina zatvora za organiziranu trgovinu ljudima.

Nasuprot ovim predmetima organiziranog kriminala, u predmetu *N.N. i Z.*, koji je također procesuiran pred Sudom BiH, optuženi su dobili jednu godinu zatvora za eksploataciju nekoliko

⁵² Trgovina ljudima i odgovor domaćeg sistema krivične pravde, Kritička analiza zakona i prakse u Bosni i Hercegovini u svjetlu osnovnih međunarodnih standarda, OSCE BiH, juni 2009.

⁵³ *Ibid.*

⁵⁴ N. C. (I.S., P.L.) Kž-45/06 (2006).

⁵⁵ M. KVP-03/03-A (2004) (osuđeno 4 od 18 optuženih osoba).

žena.⁵⁶ Žalbeno vijeće je u svojoj odluci naročito cijenilo olakšavajuće okolnosti, jer počinitelji nisu imali ranijih osuda, a jedan od njih je bio slabog zdravstvenog stanja.

Možda je još indikativnija slika kaznene politike i pretpostavljenih otežavajućih okolnosti izražena u predmetu *G. i V.* pred Sudom BiH. Optuženi su kupili strane žrtve i prisilili ih na seksualni odnos sa muškarcima. Jedna žrtva je umrla od višestrukih seksualno prenosivih bolesti nekoliko sati nakon što je primljena u bolnicu. Sud je u svojoj presudi utvrdio da je uzrok smrti kod ove žrtve nepravovremena ljekarska pomoć i seksualno iskorištavanje. Ali, to je bilo dovoljno za dvije godine zatvora za jednog od optuženih:

„[O]ptuženi nije ranije osuđivan, njegove lične prilike i držanje nakon počinjenja krivičnog djela, kad je odveo žrtvu [...] u bolnicu radi ljekarske pomoći opravdava kaznu zatvora od dvije godine.“⁵⁷

Što se tiče krivičnopravnih sankcija u entitetima, praksa je i dalje u suprotnosti sa propisima, čak naginje ublažavanju, iako se radi o naročitom iskorištavanju ili patnji.⁵⁸

Glavni problem krivičnog gonjenja trgovine ljudima

Glavni problemi u vezi sa primjenom i tumačenjem relevantnih odredbi krivičnih zakona iz ova četiri pravna sistema tiče se nadležnosti, koordinacije i prilagođavanja institucionalnih postupaka.

Sukob nadležnosti

Razlike u pravnim definicijama u ova četiri krivična zakona uzrokuju sukob nadležnosti između tužilaštava na nivou države, entiteta i Brčko Distrikta u velikom broju predmeta. Ne postoji formalna hijerarhija između ove četiri nadležnosti.

Dok entitetski tužioci mogu odlučiti da predmet ustupe državnom tužiocu ako postane jasno da je krivično djelo među onim koji su propisani u KZ BiH, ne postoji obaveza da to i učine. Tužilac može također odlučiti da predmet procesuirao pod drugom kvalifikacijom na nivou entiteta, kao, naprimjer, navođenje na prostituciju. Nedostatak jasnih pravila znači da, bez obzira da li će predmet biti procesuiran kao predmet trgovine ljudima ili ne, na državnom nivou ili ne, predmet zavisi od stava tužioca i njegove inicijative.⁵⁹

Do posljednjih izmjena i dopuna KZ BiH, i domaći i međunarodni predmeti trgovine ljudima su procesuirani pred Sudom BiH, a sada je određeno da je Tužilaštvo BiH zaduženo za predmete međunarodne trgovine ljudima, a entitetska tužilaštva i Tužilaštvo Brčko Distrikta za domaće predmete trgovine ljudima. Nadalje, nije moguće više voditi predmet unutrašnje trgovine ljudima na državnom nivou, jer unutrašnja trgovina ljudima više nije propisana u KZ BiH. Bosna i Hercegovina još uvijek ne primjenjuje ove posljednje izmjene i dopune, ali, u teoriji, situacija je upravo onakva kako je opisano. Može se pretpostaviti da će se svi predmeti trgovine ljudima koji sadrže međunarodne elemente krivično goniti na državnom nivou (npr. predmeti koji sadrže i nacionalne i međunarodne elemente).

⁵⁶ *Z. i N.N.* Kž-70/06 (2007).

⁵⁷ *Dž.G. and Z.V.* Kz-125/05 (2005).

⁵⁸ Trgovina ljudima i odgovor domaćeg sistema krivične pravde, Kritička analiza zakona i prakse u Bosni i Hercegovini u svjetlu osnovnih međunarodnih standarda“, OSCE BiH, juni 2009.

⁵⁹ „Analiza pravnih propisa koji se odnose na borbu protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini“, OSCE, 2009.

Ključno pitanje je kako osigurati adekvatne kriterije za krivično gonjenje ovih predmeta. Unutrašnje usaglašavanje zakona bi moglo ponuditi rješenje za ovaj problem. Nadalje, sve do posljednjih izmjena i dopuna KZ BiH, koordinacija između policijskih agencija i tužilaštava je bilo problematično područje, jer su različito tumačili svoju nadležnost u predmetima trgovine ljudima. Tipičan primjer takvog sukoba nadležnosti se dešavao kad bi policija zbog osnova sumnje da se radi o trgovini ljudima predmet dostavila Tužilaštvu BiH, a Tužilaštvo bi obično odlučilo da predmet pripada entitetskom tužiocu jer ne postoji dovoljno dokaza o trgovini ljudima, pa bi se predmet trebao voditi kao predmet zanemarivanja roditeljskog staranja (u slučaju eksploatacije djece na ulicama) ili nezakonitog lišavanja slobode ili navođenja na prostituciju.⁶⁰

Već je rečeno da se unutrašnje usaglašavanje zakona planira od 2012. godine čime bi se osiguralo da je državni nivo zadužen za međunarodnu trgovinu ljudima, a entiteti i Brčko Distrikt za domaću trgovinu ljudima. Nakon usvajanja izmjena i dopuna krivičnih zakona RS i BD, 2013. godine, javile su se paralelne definicije istog krivičnog djela „trgovina ljudima” u RS, BD i na državnom nivou, što je ponovno uzrokovalo sukobe nadležnosti koji nisu mogli biti riješeni zakonskim odredbama. Kako je postupak usvajanja izmjena i dopuna krivičnog zakonodavstva u Federaciji u znatnom kašnjenju, a u međuvremenu su u maju 2015. godine na snagu stupile izmjene i dopune KZ BiH koje dekriminaliziraju unutrašnju trgovinu ljudima na nivou države, trenutno nije moguće procesuirati unutrašnju trgovinu ljudima počinjenu na teritoriju Federacije BiH.

Stoga postoji hitna potreba da zakonodavni organi usvoje potrebne izmjene i dopune KZ FBiH i konačno usaglase zakone u ovoj oblasti u sva četiri pravna sistema.

Razlike između različitih teritorijalnih cjelina i različitih sudova

Odredbe KZ BiH u oblasti kriminalizacije trgovine ljudima su usaglašane sa relevantnim međunarodnim standardima, naročito Protokolom iz Palerma i Konvencijom VE o Akciji protiv trgovine ljudima, ali samo u slučaju međunarodne trgovine ljudima. Najvažniji elementi (djelo, sredstva, svrha) su usaglašeni sa međunarodnim standardima iz ovih instrumenata. Krivični zakoni RS i BD su usaglašeni sa KZ BiH i relevantnim međunarodnim standardima u vezi sa domaćom trgovinom ljudima.

KZ FBiH, s druge strane, ne priznaje ranjivi položaj djece i dalje zahtijeva dokaz da su počinitelji poticali, navodili ili prisiljavali dijete. Nadalje, KZ FBiH je neodređen kad se radi o načinu na koji je osumnjičeni djelovao u cilju ostvarenja svrhe krivičnog djela. Pažnja je usmjerena na prostituciju, dok se druge svrhe eksploatacije ignorišu.

U skladu sa gorenavedenim razlikama u kriminalizaciji trgovine ljudima u krivičnim zakonima na različitim nivoima u BiH, i sudovi u BiH primjenjuju odredbe koje se djelomično razlikuju. Važno je napomenuti da Sud BiH, koji je do maja 2015. godine bio zadužen za procesuiranje krivičnog djela trgovine ljudima – domaće i međunarodne – nije nadređen entitetskim sudovima, kako se često pretpostavlja. U stvari, ovaj Sud je zadužen za procesuiranje krivičnih djela propisanih u KZ BiH. Drugim riječima, može se opisati kao specijalizirani sud koji procesuirao samo određene teže slučajeve krivičnih djela, kako je propisano u KZ BiH. Ne postoji odnos nadređenosti između Suda BiH i entitetskih sudova, oni postoje paralelno.⁶¹

⁶⁰ „Analiza situacije u oblasti trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Bivšoj Jugoslovenskoj Republici Makedoniji i Srbiji“, projekat „Balkans ACT (Against Crime of Trafficking) Now!“, 2013.

⁶¹ „Analiza pravnih propisa koji se odnose na borbu protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini“, OSCE, 2009.

Dio 3 – Opći položaj žrtve trgovine ljudima u krivičnim postupcima

Problemi u vezi sa položajem žrtve

Kao i u drugim nadležnostima, glavni problem s kojim se suočavaju žrtve u krivičnim postupcima je činjenica da nemaju pravni status i nisu strana u postupku, sa dobro definisanim pravima i obavezama u krivičnom postupku. Kako žrtva nije strana u postupku, bez obzira na vrstu predmeta, nema moć da traži da se postupak vodi u nejavnoj sjednici ili neku drugu zaštitnu mjeru, niti da na neki drugi način utječe na ishod postupka. Sudeće vijeće može po službenoj dužnosti isključiti javnost na zahtjev neke od strana.

Drugi problem je podjela nadležnosti između Suda BiH i entitetskih sudova. U praksi, veliki broj predmeta, koji bi se trebali ustupiti Sudu BiH kao predmeti trgovine ljudima, procesuiraju se kao predmeti navođenja na prostituciju pred entitetskim sudovima. Nakon usvajanja izmjena i dopuna krivičnih zakona u RS i BD, 2013. godine, te izmjena i dopuna KZ BiH, 2015. godine, ova praksa se promijenila u Republici Srpskoj i Brčko Distriktu, ali je i dalje na snazi, 2015. godine, u Federaciji BiH. To znači da zaštita, dostupna žrtvama na nivou države, nije dostupna na drugim nivoima sve dok se ne usvoje identični zakoni i na nivou entiteta.

Iako su krivični postupci dosta slični, uključujući i Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka, odredbe ovog zakona se ne vide u primjeni u programima zaštite svjedoka na nivou entiteta. To znači da žrtve koje se pojavljuju u predmetima pred entitetskim sudovima ne mogu uživati ovu zaštitu iz zakona na državnom nivou. Zakon o programu zaštite svjedoka se primjenjuje samo u izuzetnim okolnostima, tako da ovo u praksi predstavlja veliki problem, ali je zato Odjeljenje za podršku svjedocima u Sudu BiH daleko napredniji i ima bolju podršku nego bilo koji drugi sud na nivou entiteta.

Osim krivičnih zakona na svim administrativnim nivoima u BiH, ne postoji neki drugi pravni instrument koji bi omogućio žrtvama trgovine ljudima da uživaju neka posebna prava tokom ili izvan krivičnog postupka.

Predmeti trgovine ljudima obično nose sa sobom veliki rizik, jer su obično žene i djeca identifikovani kao žrtve, a oni su najranjivije kategorije. Visok rizik podrazumijeva potrebu za naročitim oprezom. Žrtve/svjedoci se često plaše osвете, bez obzira na uključenost velikog broja institucija koje imaju obavezu da pruže zaštitu i pomoć žrtvama. Bez obzira na visok stepen rizika, žrtve imaju obavezu da svjedoče. U zakonu nisu prepoznati kao posebna kategorija koja ima pravo odbiti da svjedoči. U slučajevima gdje se plaše za svoju sigurnost, mogu se primijeniti posebni zakoni o zaštiti svjedoka.⁶²

Ipak, kako je trgovina ljudima izuzetno složeno krivično djelo, profesionalci u pravosudnom sistemu imaju dodatnu obavezu da primjenjuju međunarodne konvencije i zakone kako bi osigurali zaštitu i čovječno postupanje sa žrtvama trgovine ljudima. Međunarodni ugovori koje je Bosna i Hercegovina ratificirala mogli bi se direktno primijeniti u pravnom poretku

⁶² „Analiza situacije u oblasti trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Bivšoj Jugoslovenskoj Republici Makedoniji i Srbiji“, projekat „Balkans ACT (Against Crime of Trafficking) Now!“, 2013.

Bosne i Hercegovine. Ali, njihova primjena uveliko zavisi od svijesti i obrazovanja pravosudnih profesionalaca u ovim postupcima.

Žrtve trgovine ljudima su naročito ranjiva kategorija, jer mogu biti traumatizirane i patiti od strahova i stresa, što prema riječima člana Udarne grupe za borbu protiv trgovine ljudima znači da je neophodno urediti kakav treba biti odnos prema njima i njihov položaj u sudskom postupku. Također, podzakonski akti: Pravila o zaštiti žrtava i žrtava svjedoka trgovine ljudima, državljana Bosne i Hercegovine i Pravilnik o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima osiguravaju bolji položaj svjedoka/žrtava trgovine ljudima, i primjenjuju se na cijelom teritoriju BiH.⁶³

Ovo stvara još veću potrebu da policija, tužioci i sudski službenici moraju poštovati svoje profesionalne kodekse ponašanja kada su u kontaktu sa žrtvama trgovine ljudima. Oni imaju obavezu da poštuju dostojanstvo, ljudska prava i slobode žrtava krivičnih djela, uključujući žrtve trgovine ljudima.⁶⁴ I pored napora posvećenih profesionalaca, žrtve često smatraju da nadležne institucije ne ulažu dovoljno napora za krivično gonjenje počinitelja ovih krivičnih djela.⁶⁵

U skladu sa nacionalnim zakonima o krivičnom postupku, svaki građanin ima pravo prijaviti krivično djelo. Ali, svi moraju prijaviti počinjenje krivičnog djela u onim situacijama gdje propust da se prijavi krivično djelo predstavlja samo za sebe krivično djelo (*više informacija na ovu temu: pravo da ne sarađuje*).⁶⁶ Tužilaštvo može po službenoj dužnosti otvoriti istragu ili na osnovu nečije prijave. Ali, u praksi, istrage se najčešće otvaraju na osnovu policijskog izvještaja. Iako je važna izjava svjedoka, jer nudi dodatne dokaze koji će olakšati tužiocu da osigura čvrste dokaze koje će iznijeti pred sudom, predmet se ne bi trebao zasnivati na izjavi svjedoka. Ovakvi slučajevi se ipak dešavaju u praksi, te često završavaju tako što počinitelj ne bude osuđen.

Prijave žrtava vezane za odnos pravosudnih organa prema njima razmatraju policija i tužilaštvo, koji otvaraju svoje istrage prema protokolu. Prema intervjuu sa pravnikom koji pruža besplatnu pravnu pomoć žrtvama trgovine ljudima, najčešća žalba ovih žrtava se odnosi na oduzimanje ličnih predmeta, koji su, naprimjer, oduzeti tokom policijskog pretresa. Ove lične stvari su najčešće mobiteli, novac ili druge lične stvari, koji se kasnije koriste kao dokaz u krivičnom postupku. Na osnovu zahtjeva upućenog organima gonjenja predmeti se vraćaju.⁶⁷

Položaj djeteta žrtve

Prema definiciji iz materijalnog krivičnog zakona FBiH (član 2. stav 9. i 10. KZ FBiH), dijete se definiše kao osoba mlađa od 14 godina starosti, a maloljetna osoba se definiše kao osoba mlađa od 18 godina. Ipak, FBiH je u januaru 2014. godine usvojila novi Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, koji je stupio na snagu u februaru 2015. godine, godinu dana nakon usvajanja, koji definiše dijete kao osobu mlađu od 18 godina u skladu sa međunarodnim standardima.⁶⁸

⁶³ Intervju sa federalnim tužiocem, članom Udarne grupe za borbu protiv trgovine ljudima, u svrhu ove analize, 12. decembar 2013.

⁶⁴ „Analiza situacije u oblasti trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Bivšoj Jugoslovenskoj Republici Makedoniji i Srbiji“, projekat „Balkans ACT (Against Crime of Trafficking) Now!“, 2013.

⁶⁵ Informacije MFS-EMMAUS koordinatora za sigurnu kuću, 20. decembar, 2013.

⁶⁶ ZKP BiH, član 214.

⁶⁷ Intervju sa pravnikom, predstavnikom NVO „Vaša prava“, u svrhu ove analize, 19. decembar 2013.

⁶⁸ „Službene novine FBiH“, br. 13/14 (19. 1.2014.).

Republika Srpska i Brčko Distrikt primjenjuju zakone o zaštiti i odnosu prema djeci i maloljetnicima od 2011. odnosno 2012. godine, naročito ako se radi o djeci i maloljetnicima koji su žrtve ili žrtve svjedoci teških krivičnih djela. Prema ovim zakonima, ako je dijete, odnosno maloljetna osoba oštećena strana, suđenjem treba predsjedavati sudija za maloljetnike, koji posjeduje posebna znanja. Centri za obuku sudija i tužilaca provode specijaliziranu obuku za sudije i tužioce koji rade na predmetima maloljetničke delinkvencije, te na zaštiti maloljetnih žrtava/oštećenih. Stoga, u svakom predmetu gdje je maloljetna osoba oštećeni, sudije i tužioći moraju se specijalizirati, a centri za obuku sudija i tužilaca moraju potvrditi ovu specijalizaciju, kako bi mogli raditi na ovim predmetima.

Proces usaglašavanja propisa, zbog različitog vremena usvajanja i uvođenja različitih rješenja u zakone na nivou entiteta i Brčko Distrikta, doveo je do neujednačenog statusa djece i maloljetnih osoba u sudskim postupcima, bez obzira da li su oštećeni ili osumnjičeni. Ipak, očekuju se neka poboljšanja u 2015. budući da se zakoni o zaštiti djece u krivičnim postupcima tek počinju primjenjivati u oba entiteta i Brčko Distriktu. Definicije djece u odnosu na primjenu krivičnih sankcija su iste u FBiH, RS i BD BiH: prema ovim zakonima, dijete je svaka osoba mlađa od 18 godina starosti.

Nadalje, ne može se odrediti ni jedna krivična sankcija djetetu koje je bilo mlađe od 14 godina u vrijeme izvršenja krivičnog djela, kao ni druge mjere predviđene zakonom. Ako je dijete bilo u dobi između 14 i 18 godina (maloljetnik) u vrijeme izvršenja krivičnog djela, mogu se izreći krivične sankcije ili mjere predviđene zakonom. Ove odredbe su identične na nivou države, entiteta i Brčko Distrikta.

Definicija pojma 'žrtva'

Opći pojam „žrtve” nije definisan ili propisan u krivičnim zakonima, kao ni u zakonima o krivičnom postupku na nivou države i entiteta. Zakoni o krivičnom postupku samo definišu pojam „oštećenog”. Prema ZKP BiH, „oštećeni” je osoba kojoj su ugrožena ili povrijeđena lična ili imovinska prava izvršenjem krivičnog djela (ZKP BiH, član 20. stav 1. tačka h.).

Pojam „žrtva trgovine ljudima” se posebno definiše u Pravilima o zaštiti žrtava i žrtava svjedoka trgovine ljudima, državljana Bosne i Hercegovine (2007.) i Pravilniku o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima (2008.). Ovi podzakonski akti su važeći na cijelom teritoriju BiH. Ali, ove podzakonske akte, naročito Pravila o zaštiti žrtava i žrtava svjedoka trgovine ljudima, državljana Bosne i Hercegovine treba izmijeniti i dopuniti u skladu sa novim izmjenama i dopunama krivičnih zakona, koji propisuju da su krivična djela domaće trgovine ljudima u nadležnosti entitetskih i sudova u Distriktu.

Prema ovim dokumentima, „žrtva” je svaka osoba za koju nadležni organi imaju razloga vjerovati da je nad njom moglo biti izvršeno krivično djelo koje se smatra trgovinom ljudima u skladu sa članom 186. KZ BiH. „Žrtve svjedoci” su osobe čija je lična i sigurnost njihovih porodica ugrožena prijetnjama, uznemiravanjem ili sličnim postupcima zbog njihovog učestvovanja u krivičnom postupku i davanja iskaza, kako je propisano u Pravilima o zaštiti žrtava i žrtava svjedoka trgovine ljudima, državljana BiH.

Dio 4 – Pristup pravnoj pomoći/ zastupanju

Žrtve imaju pravo na pravni savjet i zastupnika koji će ih upoznati sa njihovom ulogom u postupku, da brane svoje interese i budu saslušani, te imaju svoje mjesto u krivičnom postupku. Ovo se odnosi na parnične i druge postupke u vezi sa imovinskim zahtjevima za pretrpjelu štetu. Pravni savjet i zastupanje moraju biti besplatni ako žrtva nema dovoljno finansijskih sredstava.

Pravila o zaštiti žrtava i žrtava svjedoka trgovine ljudima, državljana Bosne i Hercegovine i Pravilnik o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima uređuju da je obaveza države da osigura pravnu pomoć žrtvama trgovine ljudima. Ovi podzakonski akti se primjenjuju na cijelom teritoriju BiH.

U praksi je pitanje pravne pomoći ostalo djelomično neregulisano. Optuženi pred krivičnim sudovima imaju, na zahtjev, besplatnu pomoć advokata. Mada je jasno da optuženi ima drugačiji status od žrtve, koja nije strana u postupku, ravnoteža interesa mora biti uspostavljena. Ovo sada nije slučaj. Treba osigurati zastupanje žrtve u upravnim postupcima (npr. žrtva trgovine ljudima koja podnosi zahtjev za prebivalište) ili parničnim (npr. žrtva traži odštetu pred parničnim sudom).⁶⁹ Žrtva trgovine ljudima nema pravo na advokata u krivičnim postupcima, ali je zastupa tužilac jer ima status oštećenog.

Nadalje, sistem besplatne pravne pomoći u BiH je još u razvoju. U nekim dijelovima države formirani su centri za besplatnu pravnu pomoć. Oni nude besplatnu pravnu pomoć bez obzira na vrstu postupka i pravni status korisnika. Ovi centri su preopterećeni velikim brojem predmeta u različitim oblastima. Zatim, ne postoji dovoljan broj specijaliziranih advokata koji mogu pružiti pomoć žrtvama trgovine ljudima. To znači da žrtva trgovine ljudima nije u dobroj situaciji kad se radi o besplatnoj pravnoj pomoći. Najveći dio pravne pomoći žrtvama trgovine ljudima se osigurava kroz aktivizam organizacija civilnog društva koje se finansiraju iz međunarodnih izvora, a djelomično iz budžeta domaćih institucija.

Trenutno je od države ovlaštena jedna NVO koja osigurava besplatnu pravnu pomoć žrtvama trgovine ljudima: to je NVO *Vaša prava*. Ova NVO ima svoje urede u velikom broju gradova u BiH, uključujući ured u Sarajevu, a djeluje na cijelom teritoriju BiH. Njihovi uredi ne pružaju usluge samo žrtvama trgovine ljudima, već i drugim kategorijama korisnika, od izbjeglica do povratnika i drugih. Početak rada *Vaših prava* sa žrtvama trgovine ljudima veže se za rad sa Ministarstvom sigurnosti BiH, kada su dobili ugovor da osiguraju pravnu pomoć tražiocima azila. Kasnije je potpisan dodatni protokol sa ministarstvom po kom su mogli raditi i sa stranim žrtvama trgovine ljudima. Također su potpisali Protokol sa Ministarstvom za ljudska prava i izbjeglice, koje im je odobrilo pružanje pravne pomoći žrtvama trgovine ljudima koji su državljani BiH.

U intervjuu sa jednim od pravnika ove NVO koja pruža besplatnu pravnu pomoć žrtvama trgovine ljudima, navedeno je da *Vaša prava* pružaju pravni savjet i konsultacije, te mogućnost

⁶⁹ „Analiza pravnih propisa koji se odnose na borbu protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini“, OSCE, 2009.

zastupanja u upravnim postupcima ako je to potrebno. Njeni predstavnici prate žrtve do sudnice, ako se moraju pojaviti kao svjedoci u krivičnim predmetima. Ali, nije im dozvoljeno u krivičnim postupcima da se obrate sudu, jer žrtva/oštećeni i njihov advokat nisu strana u postupku.⁷⁰ Tužilac zastupa prava žrtve kao oštećenog. Kad se govori o krivičnom postupku, pravni zastupnik je prisutan tokom davanja izjave kod policije ili tužioca. Ali tokom suđenja, predstavnik NVO koja pruža besplatnu pravnu pomoć ne može zastupati žrtvu trgovine ljudima.⁷¹

Nadalje, ZKP BiH propisuje: „Svjedoku se može odlukom Suda za savjetnika odrediti advokat za vrijeme trajanja saslušanja, ukoliko je očito da sam nije u stanju da koristi svoja prava u vrijeme saslušanja i ako njegovi interesi ne mogu biti zaštićeni na drugi način”⁷². Mada je ovo propisano zakonom, ova praksa još nije zabilježena kad se radi o žrtvi svjedoku trgovine ljudima.

Pravna pomoć se pruža žrtvama koje borave u skloništu iz centra koji je geografski najbliže tom skloništu. Kada dođe do smještaja žrtve u sklonište, uprava skloništa obavještava *Vaša prava*, čije osoblje dolazi u posjetu skloništu da se upozna sa žrtvom. Ovo ne znači da *Vaša prava* pružaju pomoć žrtvama isključivo ako se traži pomoć od NVO. Zapravo, svaki drugi način prijave ili samoprijavlivanje za pravnu pomoć nije često u praksi.

Policija uputi žrtvu na pravnu pomoć tokom prvog razgovora sa žrtvom, ali u većini slučajeva pravni zastupnik se obavještava i poziva da pruži pomoć tek kad to uradi uprava skloništa po prijemu žrtve u sklonište. To znači da žrtve imaju pristup pravnom savjetu i zastupanju još u ranoj fazi postupka, čim budu prepoznati kao moguće žrtve ili tokom ovog procesa. U teoriji, ovo se odnosi na sve žrtve, a najčešće se dešava da je saradnja između pravnog zastupnika i skloništa jedini djelotvoran metod.

Relevantne odredbe o (besplatnoj) pravnoj pomoći i zastupanju žrtava trgovine ljudima su sadržane u Pravilima o zaštiti žrtava i žrtava svjedoka trgovine ljudima, državljana Bosne i Hercegovine i Pravilniku o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima.

Što se tiče **stranih žrtava**, ovo pitanje je riješeno u tri različite odredbe Pravilnika. Član 14. Pravilnika (Pravo žrtava trgovine ljudima) kaže da će žrtve dobiti, između ostalog, pomoć u savjetu i informaciji o njihovim pravima i obavezama, te pravnu pomoć tokom krivičnog postupka i drugih postupaka:

- (1) U cilju osiguranja posebne zaštite i pomoći žrtvama trgovine u vezi sa prihvatom, oporavkom i povratkom, žrtvi trgovine se osigurava:
 - adekvatan i siguran smještaj;
 - zdravstvena zaštita;
 - informisanje o njenom pravnom statusu i savjetovanje u segmentu njezinih prava i obaveza, na jeziku koji žrtva razumije;
 - pravna pomoć u toku krivičnog postupka i drugih postupaka u kojima žrtva ostvaruje svoja prava;
 - informacije o načinu pristupa diplomatsko-konzularnim predstavništvima zemlje porijekla ili uobičajenog boravka žrtve trgovine;
 - informacije o mogućnostima i postupku repatrijacije;
 - različiti vidovi obuke i edukacija u zavisnosti od finansijskih mogućnosti. (...).

⁷⁰ Intervju sa pravnikom, predstavnikom NVO „Vaša prava“, 19. decembar 2013.

⁷¹ *Ibid.*

⁷² ZKP BiH, član 84., stav 5.: „Pravo svjedoka da ne odgovara na pojedina pitanja“

Član 8. stav 1. (Obavljanje intervjua) kaže da će inspektor Službe za poslove sa strancima BiH, kako bi odredio status žrtve, upoznati žrtvu o njenim pravima i obavezama tokom razgovora, kao i mogućnosti korištenja nezavisnog pravnog savjetovanja:

(1) Inspektor za strance organizacione jedinice Službe u mjestu gdje je zatečen stranac za kojeg postoje osnovi sumnje da je žrtva trgovine obavlja intervju uz prethodno upoznavanje stranca sa pravima i obavezama utvrđenim Zakonom, kao i o mogućnosti korištenja nezavisne pravne pomoći u svim fazama postupka, te o pravu da tok postupka prati na jeziku koji razumije, što se konstatuje zapisnikom.

Konačno, član 17. (Informisanje i pravno savjetovanje) još jednom potvrđuje pravo žrtve na savjetovanje i da bude upoznata sa svojim pravima:

U skloništu žrtva trgovine ima pravo na informisanje i pravno savjetovanje o svojim pravima i obavezama, na jeziku koji razumije.

Savjetovanje će biti obezbijeđeno putem advokata ili službi za besplatnu pravnu pomoć ili na drugi način koji obezbjeđuje zaštitu prava žrtve trgovine.

Što se tiče **žrtava državljana BiH**, Pravila o zaštiti žrtava i žrtava svjedoka trgovine ljudima, državljana Bosne i Hercegovine rješavaju neka od pitanja u vezi sa pravnim informisanjem, savjetovanjem i pomoći. Član 8. (Oblici zaštite) prepoznaje pravnu pomoć kao jedan od osnovnih oblika zaštite:

Osnovni oblici zaštite žrtve i svjedoka žrtve odnose se na: fizičku zaštitu, zaštitu privatnosti i identiteta, pravnu pomoć, socijalnu (obrazovanje i resocijalizaciju) i zdravstvenu zaštitu, posebnu zaštitu djece i zaštitu ugroženih kategorija, kao i obezbjeđenje ostalih potreba radi pružanja odgovarajuće individualne zaštite i pomoći žrtvi i svjedoku žrtvi.

Član 11. (Pravna pomoć) posebno rješava pitanje pravne pomoći, koja treba obuhvatiti pomoć u vezi sa odštetnim zahtjevom. Prema ovoj odredbi:

Žrtvama i svjedocima žrtvama pružit će se informacije i obavještenja o relevantnim sudskim i upravnim postupcima s ciljem obezbjeđenja pravne pomoći koja će omogućiti da njihova stajališta i interesi budu izneseni i razmotreni u odgovarajućim fazama postupka protiv počinitelja krivičnog djela.

Pravna pomoć uključuje i pružanje stručne pomoći koja se odnosi na ostvarivanja socijalne zaštite, obeštećenja i drugih prava.

Potrebno je još jednom naglasiti da, bez obzira što advokat žrtve može pratiti žrtvu do sudnice kad žrtva treba svjedočiti u krivičnom postupku, krivični postupak im ne dozvoljava da se obrate sudu, jer žrtva/oštećeni i njen advokat nisu strana u postupku. Iz tog razloga tužilac treba da govori o stavovima i interesima žrtve pred sudom, jer on zastupa interese žrtve kao oštećene strane.

Konačno, član 17. stav 3. tačka f. (Postupanje nadležnih institucija i ovlaštenih organizacija) kaže da centri za socijalni rad koji rade sa domaćim žrtvama mogu od organa koji pružaju besplatnu pravnu pomoć tražiti takvu uslugu za žrtve:

Mjere zaštite žrtava i svjedoka žrtava planiraju se i provode u saradnji sa nadležnom službom ili centrom za socijalni rad i uz dobrovoljan pristanak žrtve i svjedoka žrtve.

(....)

(3) U postupku provođenja potrebnih mjera zaštite: (....)

(f) Centar ili služba za socijalni rad može zatražiti besplatnu pravnu pomoć za žrtvu i svjedoka žrtvu od ovlaštene organizacije za pružanje besplatne pravne pomoći.

Ali, Pravilnik i Pravila nisu dovoljno jasni po pitanju zastupanja žrtve u krivičnom, upravnom ili parničnom postupku.

Osim toga, Zakon o zaštiti ugroženih svjedoka i svjedoka pod prijetnjom BiH (član 5.), FBiH (član 7.) i Brčko Distrikta (član 7.) i Zakon o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku Republike Srpske (član 5.) propisuju da ugroženi svjedoci i svjedoci pod prijetnjom imaju pravo u skladu sa zakonom na pravnu pomoć i podršku organa za socijalni rad.

Kad se govori o pravnoj pomoći u parničnim postupcima, situacija je još više fragmentirana. Zakon o (besplatnoj) pravnoj pomoći na nivou države je pripremljen, ali nije nikada usvojen u parlamentu, što znači da u BiH nema koherentne politike pravne pomoći. Centri za pravnu pomoć su otvoreni u nekim kantonima Federacije BiH i Brčko Distriktu i pet centara u Republici Srpskoj. Pravno savjetovanje i pomoć također pruža veliki broj NVO koje djeluju u BiH.

Uloga socijalnih radnika u pravnom savjetovanju

Centri za socijalni rad pružaju pravnu pomoć i uključeni su u postupke protiv trgovaca ljudima. Ako je žrtva maloljetna osoba, centri za socijalni rad djeluju kao staratelji, ali nisu uvijek u situaciji da pruže djelotvorno zastupanje, jer staratelji obično nisu pravnici i ne mogu objasniti suštinu problema i prava žrtava.⁷³

Prema Pravilima o zaštiti žrtava i žrtava svjedoka trgovine ljudima, državljana BiH (član 17. stav 3. tačka f.) centri ili službe za socijalni rad koji rade sa domaćim žrtvama mogu od organa koji pružaju besplatnu pravnu pomoć tražiti takvu uslugu za žrtve.

Djeca

Pravilnik o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima i Pravila o zaštiti žrtava i žrtava svjedoka trgovine ljudima, državljana BiH rješavaju pitanje pravne pomoći i zastupanja djece svjedoka.

Što se tiče djece žrtava trgovine ljudima, državljana BiH, član 7. Pravila o zaštiti žrtava i žrtava svjedoka trgovine ljudima, državljana BiH (Identifikacija i intervju) kaže da staratelj, roditelj ili služba ili centar za socijalni rad ima pravo tražiti pravnu pomoć kod davanja izjave radi svjedočenja:

(7) Tužilaštva i policijske službe ne smiju saslušavati dijete bez prisustva roditelja ili staratelja ili službe ili centra za socijalni rad koji imaju ulogu staratelja i službeno ovlaštenje. Staratelj, roditelj ili služba ili centar za socijalni rad imaju pravo prilikom uzimanja izjave ili saslušanja zatražiti pravnu pomoć.

Prema članu 19. Pravilnika o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima, dijete žrtva trgovine ljudima, strani državljanin uživa istu zaštitu kao i dijete državljanin BiH.

Profesionalci, uključeni u ove postupke, veoma ozbiljno shvataju ove odredbe i gotovo su ih uvijek primjenjivali u praksi tokom prethodnih godina.

⁷³ Intervju sa pravnikom, predstavnikom NVO „Vaša prava“, 19. decembar 2013.

Nadalje, Republika Srpska, Brčko Distrikt i Federacija BiH primjenjuju zakone o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnim osobama u krivičnim postupcima od 2011., 2012. i 2015. godine (respektivno). Kako je već rečeno, proces usaglašavanja zakona, zbog različitog vremena usvajanja i primjene u entitetima i Brčko Distriktu, te različitih rješenja u svakoj od mjesnih nadležnosti, rezultirao je nejednakim statusom djece i maloljetnika, što je u suprotnosti sa zakonom, bez obzira da li su osumnjičeni ili oštećeni. Ipak, očekuju se poboljšanja tokom 2015. godine jer je počela primjena ovih usaglašenih zakona u oba entiteta i Brčko Distriktu.

Postavljanje staratelja ili zastupnika, po potrebi

Član 3. (Osnovni principi djelovanja) Pravila o zaštiti žrtava i žrtava svjedoka trgovine ljudima, državljana BiH potvrđuje da sve uključene institucije trebaju djelovati u najboljem interesu djeteta, što treba da bude standard:

(3) Zaštita najboljeg interesa djeteta je obavezujući standard za nadležne institucije u Bosni i Hercegovini i ovlaštene organizacije koji ima za cilj da u slučaju povrede prava djeteta osigura automatsko stavljanje pod zaštitu djeteta, pružanje odgovarajuće pomoći, reintegraciju i rehabilitaciju, odnosno, konačan oporavak i trajno zbrinjavanje djeteta žrtve ili svjedoka žrtve.

Ali, Pravila ni jednom odredbom ne rješavaju pitanje postupanja ako se ne može utvrditi dob žrtve.

Ako su roditelji uključeni u trgovinu djecom, dijete treba odvojiti od porodice i treba mu se dodijeliti staratelj. Nadalje, sva djeca žrtve moraju dobiti tretman djece bez roditeljskog staranja, bez obzira na njihove porodične prilike. Ovo u praksi znači da su ova djeca pod staranjem države. Prema članu 15. (Zaštita djece):

(2) U skladu sa važećim porodičnim zakonima u BiH, dijete se izuzima iz porodice bez odgađanja i postavlja se privremeni staratelj u slučaju kada postoje dokazi da je roditelj ili staratelj navodio dijete na bilo koji oblik neprihvatljivog ponašanja, da obavlja radnje neprimjerene njegovom uzrastu ili ga seksualno iskorištavao, odnosno kada postoji dovoljno dokaza da je staratelj ili roditelj sudjelovao u trgovini djetetom.

(4) Dijete žrtva i svjedok žrtva će se tretirati kao dijete bez roditeljskog staranja ili odgojno zanemareno ili zapušteno dijete bez obzira na njegov porodični status.

Ako se ne može utvrditi dob strane žrtve, a ima razloga da se vjeruje da se radi o djetetu, bit će tretirano kao dijete i postaviti će se staratelj. Član 11. Pravilnika o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima (Smještaj, postupak i nadležnost za smještaj žrtve trgovine) kaže:

(3) Ukoliko se dob stranca ne može utvrditi sa sigurnošću, a postoje razlozi za vjerovanje da se radi o djetetu, isti se tretira kao dijete sve do potvrđivanja njegove starosne dobi. Prema toj osobi se poduzimaju sve posebne propisane mjere u cilju zaštite najboljeg interesa djeteta, te se obavještava mjesno nadležni općinski organ uprave za poslove socijalne zaštite u cilju osiguranja privremenog staratelja.

Pitanje starateljstva se detaljno uređuje u članu 19. Pravilnika o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima (Posebna zaštita djece), koji propisuje da sva djeca žrtve imaju pravo na istu zaštitu kao i djeca koja su državljani BiH, te potvrđuje princip najboljeg interesa. To obuhvata i da identitet ili podaci koji omogućavaju identifikaciju djece žrtava trgovine ne mogu biti objavljeni u medijima ili na neki drugi način:

(1) Sva djeca u smislu definicije iz ovog pravilnika imaju pravo na specijalni tretman i zaštitu.

(2) Dijete koje nije državljanin Bosne i Hercegovine uživa ista prava na brigu i zaštitu kao i djeca koja su državljani Bosne i Hercegovine.

(3) U toku provođenja postupka smještaja djeteta u sklonište nadležna organizaciona jedinica Službe obavještava organ uprave nadležan za poslove socijalne zaštite, u mjestu gdje se sklonište nalazi o potrebi postavljanja privremenog staratelja koji je u obavezi da zastupa interese djeteta u postupku do nalaženja trajnog rješenja.

(4) Nadležni organi su dužni informisati imenovanog staratelja o svim pitanjima od interesa za dijete žrtvu trgovine koji će biti pozvan da zastupa interes djeteta u svim fazama postupka.

(5) Sve aktivnosti nadležnih organa moraju biti poduzete u najboljem interesu djeteta, što podrazumijeva da svaka aktivnost mora biti poduzeta uz najveću brigu i zaštitu koja je prijeko potrebna za dobrobit djeteta, uzimajući u obzir prava i obaveze njegovih roditelja, staratelja ili drugih pojedinaca koji su pravno odgovorni za dijete, kao i mišljenje djeteta koje se cijeni prema uzrastu i dobi djeteta.

(6) Svi postupci kojima se razmatraju prava i interesi djeteta žrtve trgovine moraju se poduzimati sa najvećim stepenom hitnosti i efikasnosti. Sve mjere moraju biti poduzete u cilju zaštite privatnosti i identiteta djeteta žrtve trgovine. Identitet i podaci koji omogućavaju identifikaciju djeteta žrtve trgovine neće biti javno objavljeni putem medija ili na bilo koji drugi način, osim u izuzetnim slučajevima u cilju lakšeg pronalaska članova porodice ili da se na drugi način osigura najbolji interes djeteta.

(7) Ako se ne može sa sigurnošću odrediti dob žrtve trgovine, a postoje razlozi koji navode da je žrtva trgovine dijete, sa takvom osobom postupa se sa pretpostavkom da je žrtva – dijete.

Ako biološki roditelji nisu u mogućnosti da se brinu o djetetu, nadležni centar za socijalni rad će pokrenuti postupak određivanja starateljstva. Sve odluke vezane za žrtve i djecu žrtve trgovine zasnovane su na multidisciplinarnoj timskoj procjeni u okviru jedne institucije. Nadležne institucije donose odluke o učešću u krivičnom postupku, zaštitnim mjerama i mjerama repatrijacije. Ove odluke se provode dok je dijete u skloništu i sa njegovim starateljem, u saradnji sa institucijom koja je donijela odluku.

Centri za socijalni rad trebaju osigurati adekvatan tretman maloljetnih žrtava trgovine ljudima tokom trajanja svih procedura koje uključuju žrtvu tokom njenog boravka u skloništu:

- imenovati staratelja u posebnom slučaju, koji je odgovoran za sve postupke sa maloljetnim žrtvama ili zavisnim punoljetnim žrtvama;
- centri moraju biti obaviješteni o svim potencijalnim žrtvama trgovine ljudima;
- centar/staratelj mora biti prisutan tokom ispitivanja svake potencijalne žrtve trgovine ljudima;
- osigurati privatnost i identitet žrtve;
- spriječiti reviktimizaciju žrtve;
- osigurati mišljenje vještaka koji će upoznati policiju o sposobnosti maloljetne žrtve da dā izjavu;
- osigurati mišljenje vještaka za tužilaštvo i sud o sposobnosti maloljetne žrtve da svjedoči i mogućim posljedicama po maloljetnu žrtvu.

Glavni problemi u vezi sa pristupom pravnoj pomoći

Žrtve trebaju imati pravo na besplatnu pravnu pomoć, te da im advokat zastupa interese i prava u svim fazama postupaka: krivičnom, parničnom i upravnom.

Ali, ni u jednom zakonu o krivičnom postupku se ne govori o pravnoj pomoći i zastupanju žrtava. Zakoni samo nude osnovu za postavljanje branioca optuženim. Iako žrtve nemaju status u krivičnom postupku, treba im se osigurati pravni savjet i zastupanje. Dok Pravilnik o stranim žrtvama i Pravila o žrtvama državljanima BiH imaju odredbe koje govore o „pravnoj pomoći” ili pravnom informisanju, takva usluga ne predstavlja pravni savjet ili zastupanje, te je stoga nepotpuna i u suprotnosti sa Protokolom iz Palerma, Konvencijom VE o trgovini ljudima i EU Direktivom 2011/36/EU, koji uključuju pravo na pravno zastupanje kojim se brane interesi žrtve, iznose njihova stajališta i problemi tokom odgovarajućih faza krivičnog postupka. Nadalje, pravno zastupanje je naročito važno jer dozvoljava advokatu žrtve da podnese imovinski zahtjev pred lokalnim sudovima, čak i nakon što žrtva napusti BiH, što može biti od ključne važnosti u predmetima koji dugo traju.

Iako pravna pomoć obuhvata profesionalnu pomoć u vezi sa socijalnom zaštitom, kompenzacijom i drugim pravima, o čemu se ranije govorilo, odredba o kompenzaciji se rijetko koristi u praksi. Zato se može zaključiti da nisu dovoljni postojeći propisi o pravnoj pomoći žrtvama tokom postupaka.

Također je bitno unaprijediti mehanizme saradnje kako bi se spriječile situacije u kojima se uzimaju izjave od žrtve bez prisustva pravnih savjetnika.

Većina pravne pomoći žrtvama trgovine ljudima se osigurava aktivizmom organizacija civilnog društva koje se finansiraju iz međunarodnih izvora, a djelomično iz budžeta domaćih institucija. Ključni problemi su nedostatak stalnih izvora finansiranja i održivost projekata.

Nadalje, pravnici NVO ili centri za besplatnu pravnu pomoć ne mogu zastupati svoje klijente niti se obratiti sudu tokom postupaka, jer ni žrtva (oštećeni) ni njen advokat nisu strana u krivičnom postupku. Kako je žrtva u isto vrijeme i oštećeni i svjedok, tužilac je taj koji treba zastupati i štiti interese žrtve pred sudom. Zaštita interesa žrtve pred sudom uglavnom zavisi od tužioca, njegovog interesa, sposobnosti i vještina da koristi sve mogućnosti da štiti interes žrtve. U većini slučajeva u praksi, tužioci ovo ne vide kao svoj zadatak i žrtve su im vrijedne samo kao svjedoci koji trebaju pojačati predmet krivičnog gonjenja počinitelja.

Ne postoji koherentna politika pravne pomoći u državi, budući da nije usvojen Zakon o (besplatnoj) pravnoj pomoći na nivou države. Centri za pravnu pomoć su otvoreni u nekim kantonima Federacije BiH i u Brčko Distriktu, a pet ih je u Republici Srpskoj. Pravnu pomoć osigurava veliki broj NVO koji djeluju širom države. Zato treba urediti pitanje djelovanja ovih centara kako bi se spriječile razlike i različit kvalitet pravne pomoći koja se nudi u različitim dijelovima države.

Dio 5 – Prava žrtve

U ovom dijelu se govori o pravima žrtve prije, tokom i nakon završetka krivičnog postupka. Prvo se navodi međunarodna norma (*izdvojena u okviru*), nakon čega slijedi opis situacije u državi.

Pravo na informisanje

Žrtve imaju pravo na informaciju o dostupnim uslugama pomoći i kako im pristupiti, pravima i relevantnim sudskim i upravnim postupcima, uključujući informaciju o mogućim pravnim lijekovima i pristupu pravnoj pomoći.

Pravo na informisanje se odnosi na sve osobe koje su predmetom ili su učesnici u krivičnim postupcima. Sve osobe koje su pretrpjele štetu od nekog krivičnog djela imaju pravo da se upoznaju sa statusom krivičnog postupka i postupcima tužioca.

Jedna od obaveza tužioca je da obavijesti oštećenog (žrtvu) o statusu postupka i njegovim pravima. U nekim predmetima, žrtve su aktivni učesnici određenih radnji tužioca, npr. u slučaju sporazuma o priznanju krivice, oštećeni se konsultuje o namjeri da se potpiše sporazum o priznanju krivice. Međutim, prema zakonima o krivičnom postupku, tužilac mora upoznati oštećenog da je potpisan sporazum o priznanju krivice. Dakle, tužilac nema obavezu da konsultuje oštećenog o pregovorima i uvjetima iz sporazuma. Stepenu u kojem tužilac primjenjuje pristup koji je usmjeren na žrtvu i poštuje mišljenje i potrebe žrtve uveliko zavisi od njegovog dodatnog obrazovanja i poznavanja međunarodnih propisa u oblasti zaštite prava žrtava, kao i osjetljivosti na potrebe žrtava.

Tokom prvog susreta sa policijom ili tužiocem, žrtvu treba obavijestiti o mogućoj pomoći, relevantnim sudskim i upravnim postupcima i njenim pravima, uključujući o pravu na pravnu pomoć, što se ponekad ne poštuje. Do prvog susreta između žrtve i njenog pravnog savjetnika najčešće dolazi nakon što je žrtva smještena u sklonište. Tada pravni savjetnik obavlja intervju sa (potencijalnom) žrtvom i obavještava je o njenim pravima.⁷⁴

Pravo na informisanje je naročito važno, jer žrtva tek sa pravilnom informacijom može procijeniti svoju situaciju i odlučiti da li želi sarađivati sa organima vlasti, pokrenuti postupak pred sudom, vratiti se kući ili ostati tako što će podnijeti zahtjev za privremeni boravak itd.

Za strane žrtve, pravo na informisanje je propisano u članovima 8., 14. i 17. Pravilnika o stranim žrtvama. Član 8. stav 1. (Obavljanje intervjua) propisuje da

Inspektor za strance organizacione jedinice Službe u mjestu gdje je zatečen stranac za kojeg postoje osnovi sumnje da je žrtva trgovine obavlja intervju uz prethodno upoznavanje stranca sa pravima i obavezama utvrđenim Zakonom, kao i o mogućnosti korištenja nezavisne pravne pomoći u svim fazama postupka, te o pravu da tok postupka prati na jeziku koji razumije, što se konstatuje zapisnikom.

⁷⁴ Intervju sa pravnikom, predstavnikom NVO „Vaša prava“, 19. decembar 2013.

Član 14. stav 1. (Prava žrtve trgovine ljudima) propisuje da

U cilju osiguranja posebne zaštite i pomoći žrtvama trgovine u vezi sa prihvatom, oporavkom i povratkom, žrtvi trgovine se osigurava: (...)

- informisanje o njenom pravnom statusu i savjetovanje u segmentu njezinih prava i obaveza, na jeziku koji žrtva razumije;
- pravna pomoć u toku krivičnog i drugih postupaka u kojima žrtva ostvaruje svoja prava;
- informacije o načinu pristupa diplomatsko-konzularnim predstavništvima zemlje porijekla ili uobičajenog boravka žrtve trgovine;
- informacije o mogućnostima i postupku repatrijacije (...).

Konačno, član 17. (Informisanje i pravno savjetovanje) još jednom potvrđuje pravo žrtve na savjetovanje i da bude upoznata sa svojim pravima:

U skloništu žrtva trgovine ima pravo na informisanje i pravno savjetovanje o svojim pravima i obavezama, na jeziku koji razumije.

Savjetovanje će biti obezbijeđeno putem advokata ili službi za besplatnu pravnu pomoć ili na drugi način koji obezbjeđuje zaštitu prava žrtve trgovine.

Što se tiče žrtava državljana BiH, Pravila o zaštiti žrtava i žrtava svjedoka trgovine ljudima, državljana Bosne i Hercegovine, rješavaju neka od pitanja u vezi sa pravnim informisanjem, savjetovanjem i pomoći.

Član 8. (Oblici zaštite) prepoznaje pravnu pomoć kao jedan od osnovnih oblika zaštite:

Osnovni oblici zaštite žrtve i svjedoka žrtve odnose se na: fizičku zaštitu, zaštitu privatnosti i identiteta, pravnu pomoć, socijalnu (obrazovanje i resocijalizaciju) i zdravstvenu zaštitu, posebnu zaštitu djece i zaštitu ugroženih kategorija, kao i obezbjeđenje ostalih potreba radi pružanja odgovarajuće individualne zaštite i pomoći žrtvi i svjedoku žrtvi.

Član 11. (Pravna pomoć) posebno rješava pitanje pravne pomoći:

Žrtvama i svjedocima žrtvama pružit će se informacije i obavještenja o relevantnim sudskim i upravnim postupcima s ciljem obezbjeđenja pravne pomoći koja će omogućiti da njihova stajališta i interesi budu izneseni i razmotreni u odgovarajućim fazama postupka protiv počinitelja krivičnog djela.

Pravna pomoć uključuje i pružanje stručne pomoći koja se odnosi na ostvarivanja socijalne zaštite, obeštećenja i drugih prava.

Informisanje o napretku krivične istrage i postupka

Tužilac ili policija imaju obavezu da pruže informacije i obavještenja žrtvi i žrtvi svjedoku o relevantnim sudskim i upravnim postupcima. Prema Smjernicama za sudije i tužioce, žrtva treba biti upoznata o toku postupka u vezi sa dostavljanjem podnesaka, fazama krivičnog postupka i odlukama suda. Žrtva mora naročito biti upoznata o puštanju ili prijevremenom puštanju na slobodu optuženog ili izricanju krivičnopravne sankcije optuženom.⁷⁵

⁷⁵ „Trgovina ljudima – Prevencija i zaštita u Bosni i Hercegovini, Smjernice za sudije i tužioce“, Ministarstvo sigurnosti BiH/Odsjek za borbu protiv trgovine ljudima; Centar za edukaciju sudija i tužilaca Federacije BiH; Centar za edukaciju sudija i tužilaca RS, Pravosudna komisija Brčko Distrikta; Međunarodna organizacija za migracije u BiH; USAID.

Ako tužilac odluči obustaviti istragu, mora o toj odluci obavijestiti oštećenog i upoznati ga sa njegovima pravima na žalbu, koja se dostavlja tužilaštvu. Nadalje, tužilac mora obavijestiti oštećenog i osobu koja je podnijela izvještaj u roku tri dana ako odluči da ne otvara istragu, kao i o razlozima za takvu odluku. Oštećeni ima pravo, u roku osam dana, uložiti žalbu tužilaštvu na odluku da se ne vodi krivični postupak. Komunikacija između tužioca i žrtve je zakonska obaveza, jer tužilac, po svojoj funkciji, predstavlja zakonskog zastupnika države u vezi sa krivičnim gonjenjem počinitelja. Žrtve se moraju upoznati sa činjenicom da će optuženi biti pušten iz pritvora, ako je lišen slobode, ili zatvora, ako je proglašen krivim za krivično djelo trgovine ljudima ili povezana krivična djela.

Tužilac treba obavijestiti žrtvu o njenoj ulozi, obimu i trajanju postupka, te svim tačkama optuženja. Također trebaju biti upoznati da je tužilac jedini organ koji može pokrenuti krivični postupak protiv počinitelja i da tužilac prikuplja dokaze, samostalno ili uz pomoć ovlaštenih službenika, te da nije isključivo vezan za iskaz žrtve. Sud mora obavijestiti oštećenog ako je počinilac priznao krivicu. Sud mora također dostaviti presudu oštećenom, uz pouku o pravnom lijeku.

U praksi, najčešće osoblje skloništa kontaktira tužioca i traži informacije o statusu i napretku krivične istrage i krivičnog postupka.

Djeca

Pravila o zaštiti žrtava i žrtava svjedoka trgovine ljudima, državljana Bosne i Hercegovine i Pravilnik o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima sadrže izvjestan broj odredbi o djeci.

Član 17. Pravila o zaštiti žrtava i žrtava svjedoka trgovine ljudima, državljana BiH propisuju u odredbi 'Postupanje nadležnih institucija i ovlaštenih organizacija':

(...) (2) Kada su u pitanju djeca sa roditeljskim staranjem ili bez starateljstva, zaštita i pomoć organizira se u saradnji sa roditeljima-porodicom, starateljem ili nadležnom službom ili centrom za socijalni rad.

Pravilnik o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima propisuje u članu 19. (Posebna zaštita djece):

(...) (4) Nadležni organi su dužni informisati imenovanog staratelja o svim pitanjima od interesa za dijete žrtvu trgovine koji će biti pozvan da zastupa interes djeteta u svim fazama postupka.

Pravila o informisanju djece žrtava primjenjuju se u praksi; ali, sve to zavisi od uzrasta djeteta i procjene staratelja koji obavještava dijete.

Glavni problemi u vezi sa pravom na informisanje

Informacija o mogućoj pomoći

Iako žrtva ima pravo da bude obaviještena o mogućoj pomoći, relevantnom sudskom i upravnom postupku i svojim pravima, uključujući informaciju o pravu na pravnu pomoć, ovo pravo se ponekad ne poštuje tokom prvog susreta sa policijom. U zavisnosti od regiona, može se ponekad desiti da policija uzme izjavu od žrtve bez prisustva savjetnika ili advokata.

Informacije o napretku krivičnog postupka

Iako tužilac ili policija imaju obavezu da obavijeste i upozore žrtve i žrtve svjedoke o relevantnom sudskom i upravnom postupku, ova obaveza se obično ispoštuje na intervenciju osoblja skloništa. Ali, treba napomenuti da se ovo odnosi samo na informaciju o napretku u postupku, dok se upozorenja o davanju iskaza ili poziva na svjedočenje dostavljaju pravovremeno.

Usluge prijevoda

Prema zvaničnim podacima većina stranih žrtava posljednjih godina je iz susjednih država, te govore dovoljno dobro jedan od službenih jezika u BiH, i u većini slučajeva nema potrebe za uslugama prevodioca tokom sudskih postupaka. Ovo može biti tačno, ali je i dalje važno da se žrtvama mogu dostaviti informacije koje su za njih relevantne na jeziku koji razumiju. Iako mogu iznijeti svoju priču na jednom od službenih jezika u BiH, teško je zamisliti da je osnovno poznavanje jezika dovoljno da razumiju šta se dešava oko njih u sudnici. Još važnije, potreba za prijevodom ne počinje i ne završava u sudnici – žrtve moraju dobiti pravnu pomoć na jeziku koji razumiju i prije no što uđu u sudnicu, a moraju dobiti i pomoć psihologa na jeziku koji najbolje poznaju.

Trenutno je samo mali broj stranih žrtava, dok su većina domaće, što znači da je usluga prevođenja manji problem nego je to bio slučaj ranije.⁷⁶

Pravo da ne sarađuje sa policijskim agencijama

Žrtve imaju pravo odbiti da sarađuju sa organima gonjenja.

U skladu sa domaćim zakonima o krivičnom postupku, svi građani imaju pravo prijaviti izvršenje krivičnog djela. Tužilaštvo može po službenoj dužnosti otvoriti istragu ili na osnovu nečije prijave. Ali, u praksi, istrage se najčešće otvaraju na osnovu policijskog izvještaja. Iako je važna izjava svjedoka, jer nudi dodatne dokaze koji će olakšati tužiocu da osigura čvrste dokaze koje će iznijeti pred sudom, predmet se ne treba zasnivati na izjavi svjedoka. Ovakvi slučajevi se ipak dešavaju u praksi, te često završavaju tako što počinitelj ne bude osuđen.

Žrtva se može uzdržati od prijavljivanja krivičnog djela i traženja da se otvori krivični postupak protiv trgovca ljudima. Ali, svi moraju prijaviti krivično djelo u onim situacijama, u kojim neprijavlivanje predstavlja samo za sebe krivično djelo.⁷⁷ Sankcija za neprijavlivanje takvog krivičnog djela zavisi od vrste krivičnog djela i onoga ko ima obavezu da ga prijavi. Zakoni na nivou države, entiteta i Brčko Distrikta su na sličan način uredili ovu oblast, s tim da postoje neke razlike.⁷⁸ U svim slučajevima se radi o krivičnom djelu za koje se može izreći kazna dugotrajnog zatvora.⁷⁹ U svim slučajevima je kazna strožija ako se radi o službenoj ili odgovornoj osobi koja obavlja svoje službene dužnosti otkrije krivično djelo za koje se može izreći kazna zatvora od 5 godina ili više. Partneri, rodbina, branioci, ljekari i sveštene osobe su izuzeti od obaveze prijavljivanja krivičnog djela. U sva četiri krivična zakona (KZ BiH, KZ FBiH, KZ RS i KZ BD) na medicinske radnike, psihologe i socijalne radnike se primjenjuju odvojene kaznene odredbe za neprijavlivanje krivičnog djela počinjenog protiv maloljetne osobe.

⁷⁶ „Analiza pravnih propisa koji se odnose na borbu protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini“, OSCE, 2009.

⁷⁷ ZKP BiH, član 214.

⁷⁸ KZ BiH, član 230., Neprijavlivanje krivičnog djela ili učinitelja; KZ RS, član 362., Neprijavlivanje krivičnog djela ili učinioca; KZ FBiH, član 345., Neprijavlivanje krivičnog djela ili učinitelja; KZ BD, član 339., Neprijavlivanje krivičnog djela ili počinioa.

⁷⁹ Kazna dugotrajnog zatvora može biti izrečena od 21 do 45 godina.

Prema odredbama ZKP BiH, ko zna za učinitelja krivičnog djela za koje se po zakonu Bosne i Hercegovine može izreći kazna dugotrajnog zatvora, ili ko samo zna da je takvo djelo učinjeno, pa to ne prijavi, kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do tri godine.

Budući da KZ BiH propisuje kaznu dugotrajnog zatvora za krivično djelo Međunarodne trgovine ljudima (član 186. stav 6. KZ BiH⁸⁰), kao i za Organiziranu međunarodnu trgovinu (član 186a. stav 1. KZ BiH⁸¹), ako njihovo počinjenje uključuje žrtve, onda žrtve imaju obavezu da prijave takvo krivično djelo. Slične odredbe su sadržane i u KZ BD za krivično djelo Trgovina ljudima, dok KZ RS ne propisuje kaznu dugotrajnog zatvora za ovo djelo. Nadalje, trgovina ljudima još nije kriminalizirana u FBiH.

MFS-EMMAUS nema informacije da li su ove odredbe ikada primijenjene protiv žrtava, socijalnih radnika ili drugih profesionalaca koji su uključeni u procese zaštite i pomoći žrtvama.

Niže u tekstu su navedene relevantne odredbe iz zakona:

KZ BiH, član 230., Neprijavljivanje krivičnog djela ili učinitelja:

(1) Ko zna za učinitelja krivičnog djela za koje se po zakonu Bosne i Hercegovine može izreći kazna dugotrajnog zatvora, ili ko samo zna da je takvo djelo učinjeno, pa to ne prijavi, iako od takve prijave zavisi pravovremeno otkrivanje učinitelja ili krivičnog djela, kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do tri godine.

(2) Kaznom iz stava 1. ovog člana kaznit će se službena ili odgovorna osoba koja ne prijavi krivično djelo za koje je saznala u vršenju svoje dužnosti, ako se za to krivično djelo po zakonu Bosne i Hercegovine može izreći kazna zatvora pet godina ili teža kazna.

(3) Za krivično djelo iz stava 1. i 2. ovog člana neće se kazniti osoba kojoj je učinitelj bračni partner, osoba koja živi s njim u vanbračnoj zajednici, srodnik po krvi u pravoj liniji, brat ili sestra, usvojitelj ili usvojenik i njihov bračni partner ili osoba s kojom žive u vanbračnoj zajednici, ili koja je branilac, ljekar ili vjerski ispovjednik učinitelja.

KZ RS, član 362., Neprijavljivanje krivičnog djela ili učinitelja:

(1) Ko zna da je neka osoba učinila krivično djelo za koje se po zakonu može izreći kazna zatvora do dvadeset godina ili dugotrajnog zatvora ili samo zna da je takvo djelo učinjeno pa to ne prijavi prije nego što su djelo, odnosno učinitelj otkriveni, kaznit će se novčanom kaznom ili zatvorom do tri godine.

(2) Službena osoba koja svjesno propusti da prijavi krivično djelo za koje je saznala u vršenju svoje dužnosti, ako se za to djelo po zakonu može izreći pet godina zatvora ili teža kazna, a djelo se goni po službenoj dužnosti, kaznit će se zatvorom do tri godine.

(3) Nema krivičnog djela iz stava 1. ovog člana ako djelo nije prijavila osoba kojoj je učinitelj bračni drug, osoba koja sa njim živi u vanbračnoj zajednici, srodnik po krvi u

⁸⁰ KZ BiH, član 186. (Međunarodna trgovina ljudima), stav 6.: Ako su izvršenjem krivičnog djela iz stava 1. i 2. ovog člana prouzrokovani teže narušavanje zdravlja, teška tjelesna povreda ili smrt osobe iz stava 1. i 2. ovog člana, počinitelj će se kazniti kaznom zatvora od najmanje pet godina ili kaznom dugotrajnog zatvora.

⁸¹ KZ BiH, član 186a. (Organizirana trgovina ljudima), stav 1.: Ko organizira ili rukovodi grupom ili drugim udruženjem koje zajedničkim djelovanjem počinjuje krivično djelo iz člana 186. ovog zakona (Međunarodna trgovina ljudima) kaznit će se kaznom zatvora od najmanje deset godina ili dugotrajnim zatvorom.

pravoj liniji, brat, sestra, usvojilac ili usvojenik, kao i bračni drug neke od navedenih osoba, odnosno osoba koja sa nekim od njih živi u trajnoj vanbračnoj zajednici, kao i branilac, ljekar ili vjerski ispovjednik učinitelja.

KZ FBiH, član 345., Neprijavljivanje krivičnog djela ili učinitelja:

(1) Ko zna za učinitelja krivičnog djela za koje se može izreći kazna dugotrajnog zatvora, ili ko samo zna da je takvo djelo učinjeno, pa to ne prijavi, iako od takve prijave zavisi pravovremeno otkrivanje učinitelja ili krivičnog djela, kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do tri godine.

(2) Kaznom iz stava 1. ovog člana kaznit će se službena ili odgovorna osoba koja ne prijavi krivično djelo za koje je saznala u vršenju svoje dužnosti, ako se za to krivično djelo može izreći kazna zatvora pet godina zatvora ili teža kazna.

(3) Za krivično djelo iz st. 1. i 2. ovog člana neće se kazniti osoba kojoj je učinitelj bračni drug, osoba koja sa njim živi u vanbračnoj zajednici, krvni srodnik u ravnoj liniji, brat ili sestra, usvojilac ili usvojenik i njihov bračni drug ili osoba sa kojom žive u vanbračnoj zajednici, ili koja je branilac, ljekar ili vjerski ispovjednik učinitelja.

(4) Za krivična djela iz st. 1. i 2. ovog člana kaznit će se i doktor medicine, doktor stomatologije, babica ili zdravstveni radnik, psiholog, javni bilježnik i radnik socijalne zaštite, ako je krivično djelo učinjeno prema djetetu ili maloljetniku.

KZ BD, član 339., Neprijavljivanje krivičnog djela ili počinitelja:

(1) Ko zna za počinitelja krivičnog djela za koje se može izreći kazna zatvora do dvadeset godina ili dugotrajnog zatvora, ili ko samo zna da je takvo djelo počinjeno, pa to ne prijavi, prije no što bude otkriven počinitelj krivičnog djela, kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do tri godine.

(2) Kaznom iz stava 1. ovoga člana kaznit će se službena ili odgovorna osoba koja ne prijavi krivično djelo za koje je saznala u obavljanju svoje dužnosti, ako se za to krivično djelo može izreći kazna zatvora pet godina zatvora ili teža kazna.

(3) Za krivično djelo iz stavova 1. i 2. ovoga člana neće se kazniti osoba kojoj je počinitelj bračni drug, osoba koja sa njom živi u vanbračnoj zajednici, krvni rođak u ravnoj liniji, brat ili sestra, usvojilac ili usvojenik i njihov bračni drug ili osoba sa kojim žive u vanbračnoj zajednici, ili koja je branilac, ljekar ili vjerski službenik počinioca.

(4) Za krivična djela iz stavova 1. i 2. ovog člana kaznit će se i doktor medicine, doktor stomatologije, babica ili zdravstveni radnik, psiholog, javni bilježnik i radnik socijalne zaštite, ako je krivično djelo počinjeno prema djetetu ili maloljetniku.

Ipak, kada je krivični postupak otvoren, bilo na zahtjev žrtve, treće osobe ili na inicijativu organa vlasti, žrtva mora svjedočiti.⁸² Domaći zakoni o krivičnom postupku nameću obavezu svjedočenja pred sudom, ako postoji vjerovatnoća da će ti iskazi ponuditi informaciju o krivičnom djelu, počiniocu ili nekoj drugoj važnoj okolnosti. Ako se svjedok ne pojavi ili ne

⁸² Iako u skladu sa zakonom žrtva trgovine ljudima nema obavezu da svjedoči, zakoni o krivičnom postupku uvažavaju posebnu kategoriju svjedoka koji mogu odbiti da svjedoče, odnosno svjedoka koji ne mogu svjedočiti. Ako svjedok nije naveden u nekoj od gorenavedenih kategorija, može biti priveden pred sud na osnovu sudskog naloga.

opravda izostanak, sud ga može novčano kazniti u iznosu ne većem od 2.500 ili 15.000 eura (u zavisnosti od mjesne nadležnosti) ili narediti privođenje svjedoka. Žrtve trgovine ljudima, kao ni ostale žrtve težih krivičnih djela, nisu definisane u zakonu kao posebna kategorija koja ima pravo odbiti da svjedoči. Ako se plaše za svoju sigurnost, na njih se može primijentiti poseban zakon o zaštiti svjedoka. Zakoni također ne sadrže generalnu odredbu koja dozvoljava osobama da ne svjedoče, naprimjer, ako bi to ugrozilo njihovo psihičko ili fizičko zdravlje.

Prema članu 54. Zakona o kretanju i boravku stranaca i azilu, stranim žrtvama se može odobriti (privremeni) boravak iz razloga njihove zaštite i rehabilitacije, ili da bi se omogućilo vođenje sudskog postupka, ukoliko to predloži nadležni organ. U praksi, ne svjedoče sve žrtve kojima je odobren ovaj zahtjev, ali im se često dozvoli boravak ukoliko njihove informacije mogu pomoći predmetu. Stoga bi jedno od mogućih tumačenja moglo biti da se boravak ne može koristiti kao nagrada za saradnju, već kao način da se žrtva na zakonit način zadrži na tlu države, ukoliko postoji vjerovatnoća da će njene informacije pomoći predmetu.⁸³ U oba slučaja (nagrada ili interes tužilaštva), interes države više nego interes žrtve određuje da li će žrtva dobiti privremeni boravak.

Iako pristup žrtve službama za podršku ne zavisi od stepena saradnje sa policijskim agencijama,⁸⁴ praksa pokazuje da žrtve trgovine ljudima automatski dobiju zaštitu i smještaj u skloništu ukoliko su prepoznate kao moguće žrtve. Ipak, prema riječima jednog od pravника Vaših prava, ako strana žrtva odbije da sarađuje sa organima gonjenja, neće imati osnov za dobijanje privremenog boravka iz humanitarnih razloga (jer tužilac daje preporuku Ministarstvu sigurnosti koje odobrava ovu vrstu privremenog boravka). U takvim slučajevima, žrtvama se odobrava „dobrovoljna” repatrijacija.⁸⁵

Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu sadrži posebnu odredbu (član 56.) koja propisuje da Ministarstvo sigurnosti BiH ima obavezu da pruži posebnu pomoć i zaštitu žrtvama trgovine ljudima s ciljem njihove rehabilitacije i povratka u državu uobičajenog boravka ili državu koja prihvata žrtvu.⁸⁶

Pravo na zaštitu i sigurnost prije, tokom i nakon završetka krivičnog postupka i dostojanstveno postupanje

Žrtve imaju pravo na zaštitu privatnog i porodičnog života, ličnih podataka i sigurnosti prije, tokom i nakon završetka krivičnog postupka. Policija treba provjeriti da li je obezbijedena sigurnost žrtve. Ako moraju svjedočiti, imaju pravo na zaštitu svjedoka, da se prema njima postupa sa poštovanjem i dostojanstvom, te da ih se zaštiti od prijetnji, vrijeđanja, uznemiravanja i svakog drugog napada prije, tokom i nakon završetka istrage, krivičnog gonjenja i suđenja. Žrtve imaju pravo na (besplatne) usluge pismenog i usmenog prevođenja tokom davanja izjava i ispitivanja.

⁸³ „Analiza pravnih propisa koji se odnose na borbu protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini“, OSCE, 2009.

⁸⁴ „Analiza situacije u oblasti trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Bivšoj Jugoslovenskoj Republici Makedoniji i Srbiji“, projekat „Balkans ACT (Against Crime of Trafficking) Now!“, 2013.

⁸⁵ Intervju sa pravnikom, predstavnikom NVO „Vaša prava“, 19. decembar 2013.

⁸⁶ Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu, („Službeni glasnik BiH“, br. 36/08, 87/12).

Zaštita ličnih podataka

Prikupljanje ličnih podataka⁸⁷ generalno mora ispuniti određene standarde u skladu sa EU Direktivom o zaštiti podataka i Konvencijom VE broj 108⁸⁸: žrtve trebaju znati ko/koje tijelo prikuplja njihove lične podatke; njihovi lični podaci se ne smiju objavljivati niti dostavljati drugima bez njihove saglasnosti; lični podaci se mogu prikupljati samo za određene, eksplicitne i legitimne svrhe u okviru zadataka nadležnih organa; lični podaci se obrađuju samo u svrhu zbog koje su prikupljeni; obrada ovih podataka mora imati zakonsku osnovu za prikupljanje, moraju biti adekvatni, relevantni i ne smiju izlaziti iz okvira zbog kojeg su prikupljeni; lični podaci se brišu ili anonimiziraju kada više nisu potrebni u svrhu zbog koje su prikupljeni.

Pravila o zaštiti žrtava državljana BiH rješavaju pitanje povjerljivosti u članu 3. stav 2. i 5. (Osnovni principi djelovanja) na sljedeći način:

(...) (2) Zaštita privatnosti je profesionalni standard kojim se osigurava povjerenje i privatnost klijenta, osigurava povjerljivost postupka i prema potrebi privremena ili trajna zaštita identiteta žrtve ili svjedoka žrtve.

(...) (5) Tajnost podataka osigurava se označavanjem određenih podataka tajnim ili povjerljivim što obavezuje sve ostale nadležne institucije u Bosni i Hercegovini da, bez obzira na način dobijanja takvih podataka, čuvaju ih kao tajne i povjerljive.

Odredbe o zaštiti ličnih podataka stranih žrtava mogu se naći u Pravilniku o zaštiti stranih žrtava. Pravilnik se zasniva na Zakonu o kretanju i boravku stranaca i azilu. Član 3. Pravilnika o zaštiti privatnosti i identiteta žrtava trgovine ljudima propisuje:

(1) U cilju osiguranja zaštite privatnosti i identiteta žrtve trgovine, u svim postupcima obavezna je primjena zakona i drugih propisa o zaštiti ličnih podataka.

(2) U cilju zaštite identiteta žrtve trgovine Ministarstvo uspostavlja evidenciju o strancima žrtvama trgovine kojima je odobren boravak u BiH, usaglašenu sa zakonima i drugim propisima o zaštiti ličnih podataka, te omogućava pristup podacima osobama ovlaštenim za korištenje tih podataka.

Član 3. Pravilnika jasno kaže da lični podaci stranih žrtava, prikupljeni u procesu pružanja pomoći, moraju ostati zaštićeni, čime se štiti i privatnost žrtava i razjašnjavaju se moguće nedoumice po pitanju pristupa podacima. Ali, ovaj Pravilnik je jedino relevantan za strane žrtve.

Svi podaci i informacije prikupljeni tokom krivičnog postupka se štite na dva nivoa. Prvi je povezan sa zaštitom ličnih podataka. Prema Zakonu o zaštiti ličnih podataka, svi lični podaci do kojih dođu organi vlasti moraju se pravilno štititi. Drugo, Zakon o zaštiti tajnih podataka govori o određenim kategorijama zaštite podataka koji se prikupljaju i obrađuju tokom krivičnog postupka.

Lični podaci koji se prikupljaju od žrtava u svrhe koje izlaze izvan okvira krivične istrage i krivičnog gonjenja, moraju se prikupljati samo za specifične, eksplicitne i legitimne svrhe u okviru zadataka nadležnih organa i mogu se obrađivati samo u svrhu zbog koje su i prikupljeni:⁸⁹

⁸⁷ „Lični podaci” su svaka informacija o osobi kojoj je ili kojoj se može utvrditi identitet. Podaci se smatraju ličnim ako omogućavaju drugoj osobi da poveže informacije sa određenom osobom, čak i ako osoba ili tijelo koje posjeduje te podatke ne može uspostaviti vezu. To znači da svaka informacija koja otkriva identitet ili može dovesti do identifikacije neke osobe (predmet obrade podataka) od drugih podataka o toj osobi spada pod kategoriju ličnih podataka.

⁸⁸ Dva glavna instrumenta u oblasti zaštite podataka su Direktiva 95/46/EC o zaštiti osoba u pogledu obrade ličnih podataka i slobodnog protoka tih podataka i Konvencija Vijeća Europe broj 108 iz 1981. godine

⁸⁹ „Direktna asistencija žrtvama trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini“, Međunarodna organizacija za migracije, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, Državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne migracije u BiH, 2008.

- Policija i tužilaštvo: sve informacije prikupljaju po zakonima o krivičnom postupku koji se primjenjuju u BiH.
- Centar za socijalni rad: Podaci se prikupljaju u skladu sa zakonima o socijalnoj zaštiti, dječijoj zaštiti, porodičnim zakonima, zakonima o upravnom postupku i propisima koji definišu čuvanje službene tajne. Neki od centara uveli su standardizirane obrasce za prikupljanje i obradu podataka.
- Organizacije koje pružaju pravnu pomoć: koriste informacije koje su prikupljene od svih drugih institucija i organizacija koje daju direktnu asistenciju žrtvi. Organizacija „Vaša prava” ima obrazac koji koristi za unos podataka u bazu koju je kreirala sama organizacija. Služi za internu upotrebu i dostavu podataka o stranim državljanima Ministarstvu sigurnosti BiH, a Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice BiH kada se radi o domaćim žrtvama trgovine ljudima. Baza je zaštićena i pristup imaju samo ovlaštene osobe zaposlene u organizaciji.
- NVO skloništa: Prijemom žrtve u sigurnu kuću otvara se karton za svaku žrtvu. Prema standardnim procedurama, obaveza je da svaka žrtva bude upoznata o podacima koji će se prikupljati i kako će se koristiti. Nadalje, žrtva će biti upoznata da će se neki podaci, a zatim i precizirati koji podaci, dostaviti sudu, čime su dostupni braniocu optuženog. Žrtve bi trebale dati svoj pristanak u pisanom obliku, tako što će potpisati protokol, za prikupljanje i razmjenu ovih podataka. Podaci koji su dostupni trećim osobama ne sadrže ljebarske podatke, koji se posebno štite Zakonom o zaštiti ličnih podataka. Karton žrtve sadrži podatke onoga što rade psiholozi i medicinski radnici. Karton također sadrži sve dokumente koji se razmjenjuju sa drugim institucijama koje su povezane sa njihovim predmetom, kao što je policija, tužilaštvo, sud i Ministarstvo sigurnosti BiH. Ako tužilac ili sud traži da pregleda zapisnike terapeuta ili psihologa, ili neke druge medicinske podatke, NVO skloništa mogu odbiti da razmijene ove dokumente, što najčešće i čine, u skladu sa Zakonom o zaštiti ličnih podataka. U tim situacijama, NVO skloništa će uputiti tužioca ili sud da zatraže dozvolu od same žrtve. Žrtve su upoznate sa činjenicom da su informacije i dokumenti koji su dostupni tužiocu i sudu također dostupni optuženom i njegovom braniocu.
- NVO: u svrhu kreiranja jedinstvene baze podataka o mogućim i identifikovanim žrtvama trgovine ljudima, od NVO se traži, dva puta godišnje, da dostave Odsjeku za borbu protiv trgovine ljudima pri Ministarstvu sigurnosti BiH popunjene obrasce svih potencijalnih i identifikovanih žrtava trgovine ljudima. Ovi podaci se koriste za statističke svrhe, te izvještavanje o stanju u oblasti trgovine ljudima u BiH, kao i za planiranje odgovarajućih mjera za borbu protiv trgovine ljudima, naročito novih pojava oblika trgovine. Ovi obrasci ne sadrže medicinske ili podatke psihologa.
- Zdravstvene ustanove: otvaraju zdravstvene kartone za sve žrtve u koje se bilježe svi zdravstveni podaci žrtve. Podaci o zdravstvenom stanju žrtve su povjerljivi i ne mogu se iznositi u javnost.

Obrada ličnih podataka se vrši u skladu sa Zakonom o zaštiti ličnih podataka BiH. Također, prilikom prijema žrtve u NVO sklonište, žrtva se obavještava ko/koje tijelo prikuplja njihove lične podatke, svrhu zbog koje se prikupljaju, te da se ovi lični podaci ne smiju objavljivati niti dostavljati drugim osobama bez njihove saglasnosti.

Procjena rizika za svaki pojedinačan slučaj

Tužilaštvo, policija i centar za socijalni rad, uključujući Službu za poslove sa strancima, vrše procjenu rizika za svjedoka žrtvu.

Policijske agencije ne mogu djelovati samostalno u procesu izrade procjene rizika. Tužilaštvo i policija moraju voditi računa o tome da li je žrtva u dovoljnoj mjeri zaštićena od prijetnji po svoj život i zdravlje. Nakon prikupljanja informacija o žrtvi, policija će provjeriti da li je predmet već ranije registrovan, prikupiti dodatne informacije, napraviti procjenu predmeta, prikupiti dokaze o iskorištavanju, identifikovati sredstva koja su na raspolaganju za pomoć i zaštitu žrtve. Tužioci i policija će savjetovati NVO o pojedinačnim planovima i programima zaštite.

Sve informacije o postojanju fizičke prijetnje, na koju ukaže žrtva ili svjedok, te informacije osoba koje su odgovorne (policijski službenik ili tužilac) za osiguranje fizičke zaštite žrtava i svjedoka moraju se ispitati kako bi se mogle poduzeti pojačane mjere zaštite.⁹⁰

Zaštita privatnosti i sigurnosti žrtve svjedoka u krivičnom postupku

Zaštita svjedoka u krivičnom postupku, bez obzira na tip krivičnog djela, uređena je posebnim Zakonom o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka i Zakonom o programima zaštite svjedoka Bosne i Hercegovine; Zakonom o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka Federacije Bosne i Hercegovine; Zakonom o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka Republike Srpske; te Zakonom o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka Brčko Distrikta. Ovi zakoni se također primjenjuju na žrtve trgovine ljudima.

Prema članu 3. Zakona o zaštiti svjedoka na nivou države:

Ugroženi svjedok je onaj svjedok koji je ozbiljno fizički ili psihički traumatiziran okolnostima pod kojima je izvršeno krivično djelo ili koji pati od ozbiljnih psihičkih poremećaja koji ga čine izuzetno osjetljivim, odnosno dijete i maloljetnik.

Programi zaštite svjedoka se uglavnom provode u predmetima ratnih zločina i organiziranog kriminala, uključujući trgovine ljudima. Državna agencija za istrage i zaštitu (SIPA) ima posebno odjeljenje za zaštitu svjedoka. Ovo funkcioniše uz jaku podršku (finansijsku, u opremi, stručnosti) međunarodnih policijskih partnera.

Četiri zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka sadrže veoma slične odredbe. One sadrže obavezu obavješćavanja žrtve svjedoka o mogućim mjerama zaštite, pravo na pravnu pomoć i podršku, mogućnost psihološke podrške prilikom ispitivanja ili davanja iskaza, te zaštitu od uznemiravanja tokom ispitivanja. Također sadrže odredbe koje omogućavaju sudu da direktno postavlja pitanja žrtvi u ime optuženog, da ispita žrtve bez prisustva optuženog ili da koristi audio-vizuelna sredstva, da koristi izjavu žrtve iz istrage kao dokaz na suđenju, da sakrije neke ili sve lične podatke svjedoka od optuženog, odnosno da ne otkrije identitet žrtve svjedoka. Ipak, žrtve trgovine ljudima rijetko dobiju status svjedoka pod prijetnjom ili ugroženog svjedoka; bilo je svega nekoliko takvih slučajeva u pravosudnoj praksi u BiH.

Niže u tekstu su navedene relevantne odredbe iz Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka Bosne i Hercegovine:

⁹⁰ „Smjernice o postupanju regionalnih monitoring timova za borbu protiv trgovine ljudima u BiH“, Ministarstvo sigurnosti BiH, 2012.”

Član 5., Obavješćavanja svjedoka:

(1) Sud, tužilac i drugi organi koji učestvuju u postupku će po službenoj dužnosti poučiti svjedoka pod prijetnjom ili ugroženog svjedoka o mjerama zaštite svjedoka predviđenim ovim zakonom.

(2) Svjedok pod prijetnjom i ugroženi svjedok ima pravo na pravnu pomoć i pomoć i podršku organa za socijalno staranje, u skladu sa zakonom.

Prema članu 5a. (Mjere zaštite svjedoka) mjere zaštite se trebaju primjenjivati samo uz saglasnost svjedoka.

Član 6., Osiguranje psihološke, socijalne i stručne pomoći:

Tužilac u toku istrage, a nakon podizanja optužnice Sud, pod uvjetom da postoji saglasnost svjedoka i bez objavljivanja bilo kakvih ličnih podataka o svjedoku, obavještava organ nadležan za pitanja socijalnog staranja o uključenju ugroženog svjedoka u postupak i omogućava pružanje pomoći tog organa kao i psihološku podršku svjedoku, uključujući prisustvo odgovarajućih stručnih osoba prilikom ispitivanja ili saslušanja.

Član 8., Ispitivanje:

(1) Sudija, odnosno predsjednik vijeća će u odgovarajućoj mjeri kontrolisati način ispitivanja svjedoka kada se ispituje ugroženi svjedok, posebno u cilju zaštite svjedoka od uznemiravanja i zbunjivanja.

(2) U izuzetnim okolnostima, ako Sud utvrdi da je to u najboljem interesu svjedoka, Sud može, uz saglasnost stranaka i branioca, saslušati ugroženog svjedoka tako što će mu direktno postavljati pitanja u ime stranaka i branioca.

Član 9., Svjedočenje putem tehničkih uređaja za prijenos slike i zvuka:

Pri odlučivanju da li postoje opravdani razlozi da se svjedok ispita putem tehničkih uređaja za prijenos slike i zvuka na način na koji stranke i branilac mogu postavljati pitanja, a da ne budu prisutni u istoj prostoriji sa svjedokom, također će se uzeti u obzir potreba da se osigura zaštita svjedoku pod prijetnjom i ugroženog svjedoka.

Član 10., Udaljavanje optuženog:

(1) Kada postoji opravdana bojazan da će prisustvo optuženog utjecati na sposobnost svjedoka da svjedoči potpuno i tačno, Sud može, po službenoj dužnosti ili po prijedlogu stranaka ili branioca, a nakon saslušanja protivne stranke i branioca, narediti da optuženi bude udaljen iz sudnice.

Član 11., Izuzeci od direktnog izvođenja dokaza:

Pri odlučivanju da li se zapisnici o iskazima datim u istrazi mogu pročitati i koristiti kao dokaz na glavnom pretresu, Sud će također uzeti u obzir potrebu da se osigura zaštita svjedoka pod prijetnjom koji bi se mogao izložiti, ili njegova porodica, velikoj ličnoj opasnosti, odnosno zaštita ugroženog svjedoka koji bi se mogao izložiti značajnoj duševnoj boli ako bi se pojavio na glavnom pretresu.

Član 12., Ograničenje prava optuženog i njegovog branioca da pregleda spise i dokumentaciju:

(1) U izuzetnim okolnostima, ako bi otkrivanje nekih ili svih ličnih podataka svjedoka ili drugih detalja doprinijelo otkrivanju identiteta svjedoka i ozbiljno dovelo u opasnost svjedoka pod prijetnjom, sudija za prethodni postupak može, po prijedlogu tužioca, odrediti da neki ili svi lični podaci svjedoka, ostanu povjerljivi nakon podizanja optužnice.

(2) Tužilac odmah obavještava optuženog i njegovog branioca o podnošenju prijedloga iz stava 1. ovog člana.

(3) Ako je moguće, sudija za prethodni postupak će saslušati optuženog i njegovog branioca prije nego što izda rješenje iz stava (1) ovog člana. Sudija za prethodni postupak mora izdati rješenje u roku 72 sata nakon prijema prijedloga.

(4) Protiv rješenja iz stava 1. ovog člana žalba nije dopuštena. (...)

Član 13., Dodatne mjere kojima se osigurava neotkrivanje identiteta svjedoka:

(1) U izuzetnim okolnostima, kada postoji opravdana bojazan da će se ozbiljno ugroziti lična sigurnost svjedoka ili njegove porodice ako se neki ili svi lični podaci svjedoka objelodane i da će ta opasnost postojati i nakon davanja iskaza svjedoka, Sud može po službenoj dužnosti ili po prijedlogu stranaka ili branioca odlučiti da lični podaci svjedoka ostanu povjerljivi u trajanju za koje se odredi da je potrebno, a najviše 30 godina nakon što odluka postane pravomoćna.

(2) Sud može nakon saslušanja stranaka i branioca odlučiti da identitet svjedoka ne bude otkriven tako što će se dozvoliti svjedoku da svjedoči iza paravana ili koristi elektronski uređaj za promjenu glasa ili slike svjedoka, ili i slike i glasa koristeći se tehničkim uređajima za prijenos slike i zvuka.

(3) Sud može, po službenoj dužnosti ili po prijedlogu stranaka ili branioca, u bilo kojem trenutku ukinuti rješenje iz stava 1. ovog člana.

Član 14., Saslušanje zaštićenog svjedoka:

U izuzetnim okolnostima, kada postoji očigledna opasnost za ličnu sigurnost svjedoka ili njegove porodice i opasnost je tako ozbiljna da postoje opravdani razlozi za vjerovanje da nije moguće da se ta opasnost umani nakon što je svjedok dao iskaz, ili je vjerovatno da će se opasnost povećati zbog davanja iskaza, Sud može saslušati zaštićenog svjedoka u skladu sa članom 15. do 23. ovog zakona.

Član 15., Prijedlog za saslušanje zaštićenog svjedoka:

(1) Sud može utvrditi da li je opravdano izvršiti saslušanje zaštićenog svjedoka, bilo po službenoj dužnosti, bilo na zahtjev tužioca, osumnjičenog⁹¹, optuženog⁹², ili njegovog advokata.

(2) Prijedlog mora sadržavati:

a) podatke koji utvrđuju identitet svjedoka i postupak u kojem će svjedok dati iskaz;

⁹¹ Prema odredbama ZKP BiH: „Pojam ‘osumnjičeni’ odnosi se na sve osobe za koje postoji osnov sumnje da su mogle biti povezane sa izvršenim krivičnim djelom.”

⁹² Prema odredbama ZKP BiH: „Pojam ‘optuženi’ odnosi se na sve osobe protiv kojih je potvrđena jedna ili više tačaka iz optužnice.”

b) činjenice koje ukazuju da je lična sigurnost svjedoka ili njegove porodice ugrožena zbog njegovog učešća u postupku; i

c) okolnosti o kojima svjedok treba biti ispitan.

(3) Prijedlog mora biti podnesen Sudu u zapečaćenoj koverti, a na vanjskoj strani koverta mora jasno biti naznačeno da se radi o prijedlogu za saslušanje zaštićenog svjedoka iz člana 14. do 23. ovog zakona.

(4) Koverta s prijedlogom za saslušanje zaštićenog svjedoka bez odgađanja se dostavlja predsjedniku Suda. Predsjednik Suda obavezan je prijedlog proslijediti odgovarajućem pretresnom vijeću ili, ako do tada još nije potvrđena optužnica, izdati nalog kojim se imenuju predsjednik i dva dodatna člana vijeća koji će raspravljati o tom pitanju.

(5) Sud može pozvati osobu koja je podnijela prijedlog da dodatno pojaśni činjenice od značaja za prijedlog.

Posebni programi zaštite svjedoka

Zakon o programu zaštite BiH rješava najsloženija pitanja kada je potrebno promijeniti identitet svjedoka, kako bi se svjedok ili njegova porodica zaštitila od moguće prijetnje. Prema odredbama ovog zakona, osobe koje su određene da budu svjedoci u istrazi ili krivičnom gonjenju mogu biti uključene u program ako je svjedok ili član njegove porodice „suočen sa prijetnjom za svoj život, zdravlje, ili slobodu iz razloga što je (‘svjedok’) spreman da svjedoči”, s tim da „svjedok može biti zaštićen u skladu sa odredbama ovog zakona ukoliko je opasnost nastupila tek po okončanju krivičnog postupka i ako je prijetnja rezultat činjenice da je svjedok davao iskaz tokom postupka” (član 2. stav 2.).

Nadalje, zaštita se može ponuditi i članovima porodice takvog svjedoka (član 2. stav 3.). U okviru ovog zakona, svjedok ili njegov član porodice, koji su uključeni u program zaštite svjedoka dobit će, osim druge vrste podrške, i zaštitu kako bi se sačuvala njihova sigurnost (član 4.), a može im se dati i novi identitet i svi potrebni dokumenti (član 7.), kao i naknada za troškove (član 11.).

Ali, samo je jedan slučaj zabilježen u pravosudnoj praksi u BiH, kada je žrtva trgovine ljudima ušla u program i kada joj je promijenjen identitet.

Ostale mjere zaštite privatnosti i sigurnosti žrtve i izbjegavanje sekundarne viktimizacije

U predmetima trgovine ljudima visokog rizika, žrtva trgovine ljudima će biti prevezena uz policijsku pratnju, a u slučaju strane žrtve uz pratnju nadležnog Terenskog ureda Službe za poslove sa strancima, a imat će pratnju službenika centra za socijalni rad. Ako nije zabilježena prijetnja po sigurnost, centar za socijalni rad je odgovoran za prebacivanje žrtve do skloništa. Policijska agencija, odnosno ovlaštena agencija koja radi na predmetu, u zavisnosti od slučaja, odgovorna je za prebacivanje žrtve od i do skloništa, za vrijeme boravka žrtve u skloništu, radi ljebarske pomoći, ročišta pred sudom ili neke druge slične aktivnosti gdje je potrebno prisustvo žrtve.

Osim toga, osigurat će se odvojene prostorije za čekanje, kada je to potrebno, u većini tužilaštava i sudova.

Kako je propisano u Direktivi 2011/36/EU (član 12.), potrebno je poduzeti mjere kojima će se izbjeći sekundarna viktimizacija žrtve u toku krivičnog postupka. To uključuje izbjegavanje

nepotrebnog ponavljanja ispitivanja, vizuelnog kontakta između žrtve i optuženog, davanja iskaza na javnoj sjednici i nepotrebnih pitanja o privatnom životu žrtve.

Ponavljanje ispitivanja

Uprkos velikom broju obuka svih relevantnih učesnika u procesu identifikacije i pružanja pomoći, uključujući krivičnog gonjenja, te smjernica za ovlaštene osobe kako poštovati ljudska prava žrtava trgovine ljudima, često se dešava da čak više agencija više puta ispituju žrtve tokom perioda refleksije od 30 dana. Većina ovih problema se dešava zbog sukoba nadležnosti, naprimjer, prvo kantonalna policija uzme izjavu od žrtve, zatim službenici Službe za poslove sa strancima, onda Državna agencija za istrage i zaštitu (SIPA) itd.⁹³

Izbjegavanje suočavanja (licem u lice), odnosno vizuelnog kontakta između žrtve i osumnjičenog

Ako je žrtva dobila status ugroženog ili svjedoka pod prijetnjom, vjerovatno neće biti dozvoljeno suočavanje žrtve i počinitelja, u skladu sa Zakonom o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka BiH (član 10. Udaljavanje optuženog):

Kada postoji opravdana bojazan da će prisustvo optuženog utjecati na sposobnost svjedoka da svjedoči potpuno i tačno, Sud može, po službenoj dužnosti ili po prijedlogu stranaka ili branioca, a nakon saslušanja protivne stranke i branioca, narediti da optuženi bude udaljen iz sudnice.

Zakoni o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka FBiH, RS i Brčko Distrikta sadrže istu odredbu.

Mada rijetko, ova odredba o zaštiti žrtve svjedoka se također primjenjuje u praksi tokom ročišta, npr. saslušanje žrtve korištenjem audio-vizuelne opreme i druge mjere. Ali zabilježeno je i da je u jednom predmetu žrtva tražila ukidanje mjera zaštite, kako bi direktno osporila netačne tvrdnje optuženog.⁹⁴

Međutim, nekada se dešava zbog nedovoljnog razumijevanja položaja žrtve svjedoka ili nedovoljne opremljenosti sudova, da se žrtva i počinitelj direktno suoče. Ovo obično vodi ka ponovnoj viktimizaciji i dodatnoj traumi žrtve.

Naprimjer, odrasla žrtva svjedok, koja nije dobila status zaštićenog svjedoka, tri puta je prisustvovala ročištu i direktno se suočila sa počiniteljem. Ovo iskustvo je imalo izuzetno negativan utjecaj na njen oporavak i rehabilitaciju; zato je dobila dodatnu psihološku podršku i terapiju.⁹⁵

Pitanje isključenja javnosti sa ročišta, kao odvojeno pitanje, propisano je relevantnim odredbama zakona o krivičnom postupku. Javnost može biti isključena sa ročišta ako je to potrebno da se zaštiti lični i intimni život optuženog ili oštećenog ili da se zaštite interesi maloljetne osobe ili svjedoka (član 235. ZKP BiH). Odluku suda da isključi javnost ne opredjeljuje priroda krivičnog djela ili specifičan profil žrtve. To znači da predmeti trgovine ljudima nisu propisani kao razlog za imperativno isključenje javnosti sa ročišta. Kada se radi o predmetima trgovine ljudima, javnost je rijetko isključena.

⁹³ Intervju sa pravnikom, predstavnikom NVO „Vaša prava“, 19. decembar 2013.

⁹⁴ *Ibid.*

⁹⁵ Informacije MFS-EMMAUS koordinatora za sigurnu kuću, 20. decembar, 2013.

Kako je već rečeno, glavni problemi sa ovim pravnim instrumentima su da ne uvažavaju posebne kategorije žrtava, uključujući žrtve trgovine ljudima, te se oni rijetko primjenjuju na žrtve trgovine ljudima.

Zaštita od (nepotrebnih) pitanja o privatnom (seksualnom) životu ili ranijem životu žrtve

Zakon strogo zabranjuje pitanja o privatnom životu svjedoka, uključujući njegovo seksualno ponašanje. Činjenice o ranijim seksualnim iskustvima ili seksualnoj orijentaciji oštećenog ne mogu se koristiti kao dokaz u krivičnom postupku.

Član 264. ZKP BiH, član 279. ZKP FBiH, član 279. ZKP RS i član 264. ZKP BD, na identičan način zabranjuju postavljanje pitanja o ranijim seksualnim iskustvima oštećenog. Čak i ako se dođe u posjed takvih informacija, neće biti dozvoljeno da se koriste kao dokaz. Nadalje, da bi se spriječilo objavljivanje takvih informacija u predmetima seksualnog iskorištavanja, ročište mora biti u zatvorenoj sjednici kako bi se ispitali takvi dokazi, a svi relevantni dokazi se tada moraju zapečatiti.

ZKP BiH, član 264. (Posebna pravila o dokazima u slučajevima seksualnih delikata) propisuje:

(1) Oštećenog krivičnim djelom nije dozvoljeno ispitivati o njegovom seksualnom životu prije izvršenog krivičnog djela koje je predmet postupka. Nijedan dokaz koji se iznosi da bi pokazao ranije seksualno iskustvo, ponašanje ili seksualnu orijentaciju oštećenog neće biti prihvatljiv.

(2) Izuzetno od stava 1. ovog člana može se u postupku koristiti dokaz da sperma, medicinska dokumentacija o povredama ili drugi materijalni dokazi potiču od druge osobe, a ne od optuženog.

(3) U slučajevima učinjenja krivičnih djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom, pristanak žrtve se ne može upotrijebiti u prilog odbrane optuženog.

(4) Prije prihvatanja dokaza u skladu s ovim članom, obaviti će se odgovarajuće saslušanje, s kojega je isključena javnost.

(5) Zahtjev, prateća dokumentacija i zapisnik sa saslušanja čuvaju se zapečaćeni u posebnoj omotu, osim ako Sud ne odredi drugačije.

Ipak, bilo je slučajeva kada sudija nije reagovao pravovremeno na nepotrebna i provokativna pitanja odbrane upućena žrtvi svjedoku.

Zaštita od vrijeđanja, prijetnji ili drugih napada optuženog, njegovih saradnika ili članova porodice

Zakon o krivičnom postupku BiH svojim članom 267. posebno uređuje pitanje zaštite svjedoka od vrijeđanja, prijetnji i napada:

(1) Sudija, odnosno predsjednik vijeća dužan je zaštititi svjedoka od vrijeđanja, prijetnje i napada.

(2) Sudija, odnosno predsjednik vijeća će upozoriti ili novčano kazniti učesnika u postupku ili bilo koju drugu osobu koja vrijeđa, prijeti ili dovodi u opasnost bezbjednost svjedoka pred Sudom. U slučaju novčanog kažnjavanja, primjenjuje se odredba člana 242. stava 1. ovog zakona.

(3) U slučaju ozbiljne prijetnje svjedoku, sudija, odnosno predsjednik vijeća će obavijestiti tužioca radi poduzimanja krivičnog gonjenja.

(4) Na prijedlog stranke ili branioca, sudija, odnosno predsjednik vijeća naredit će policijskim organima poduzimanje mjera neophodnih za zaštitu svjedoka.

Zakoni o krivičnom postupku entiteta i Brčko Distrikta uređuju pitanje zaštite svjedoka od vrijeđanja, prijetnji i napada, na identičan način kao i ZKP BiH⁹⁶.

Također, u skladu sa Zakonom o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka, sud može odrediti zaštitne mjere ako smatra da su one potrebne, uključujući pružanje psihološke, socijalne i profesionalne pomoći; može vršiti odgovarajuću kontrolu načina ispitivanja svjedoka ako se ispituje ugroženi svjedok, naročito da se zaštiti od uznemiravanja i zbunjivanja; svjedočenje upotrebom audio-vizuelne tehnike; udaljšavanje optuženog; zatvorena sjednica; anonimni svjedok itd.

Sudija i tužilac imaju zakonsku obavezu da zaštite žrtvu svjedoka od vrijeđanja, prijetnji ili napada. Profesionalni kodeksi ponašanja se primjenjuju na tužioce i sudske službenike, također i kada rade sa žrtvama trgovine ljudima. Opća je obaveza poštivanje dostojanstva, ljudskih prava i slobode svake žrtve krivičnog djela, uključujući žrtve trgovine ljudima.

Prisustvo osobe u koju žrtva svjedok ima povjerenje tokom ispitivanja

Tokom ispitivanja kod policije, odnosno tužioca dozvoljeno je prisustvo pravnog zatupnika, odnosno predstavnika skloništa (voditelj predmeta). U određenim slučajevima, čak tužioci pozivaju ove predstavnike da budu prisutni. Iako ova praksa nije propisana zakonom, ona se primjenjuje kako bi se omogućila specifična i jasnija izjava svjedoka, te ojačalo prikupljanje dokaza.

⁹⁶ Član 282. ZKP FBiH – *Zaštita svjedoka od vrijeđanja, prijetnji i napada:*

- (1) Sudija, odnosno predsjednik vijeća dužan je zaštititi svjedoka od vrijeđanja, prijetnje i napada.
- (2) Sudija, odnosno predsjednik vijeća će upozoriti ili novčano kazniti učesnika u postupku ili bilo koju drugu osobu koja vrijeđa, prijeti ili dovodi u opasnost sigurnost svjedoka pred sudom. U slučaju novčanog kažnjavanja primjenjuje se odredba člana 257. ovog zakona.
- (3) U slučaju ozbiljne prijetnje svjedoku sudija, odnosno predsjednik vijeća će obavijestiti tužioca radi poduzimanja krivičnog gonjenja.
- (4) Na prijedlog stranke ili branioca sudija, odnosno predsjednik vijeća naredit će policijskim organima poduzimanje mjera neophodnih za zaštitu svjedoka.

Član 282. ZKP RS – *Zaštita svjedoka od vrijeđanja, prijetnji i napada:*

- (1) Sudija, odnosno predsjednik vijeća dužan je zaštititi svjedoka od vrijeđanja, prijetnji i napada.
- (2) Sudija, odnosno predsjednik vijeća će upozoriti ili novčano kazniti učesnika u postupku ili bilo koju drugu osobu koja vrijeđa, prijeti ili dovodi u opasnost bezbjednost svjedoka pred sudom. U slučaju izricanja novčane kazne, primijenit će se odredbe člana 257. ovog zakona.
- (3) U slučaju ozbiljne prijetnje svjedoku, sudija, odnosno predsjednik vijeća će obavijestiti tužioca radi poduzimanja krivičnog gonjenja.
- (4) Na prijedlog stranke ili branioca, sudija, odnosno predsjednik vijeća naredit će policijskim organima poduzimanje mjera neophodnih za zaštitu svjedoka.

Član 267. ZKP BD – *Zaštita svjedoka od vrijeđanja, prijetnji i napada:*

- (1) Sudija, odnosno predsjednik vijeća dužan je da zaštiti svjedoka od vrijeđanja, prijetnje i napada.
- (2) Sudija, odnosno predsjednik vijeća će upozoriti ili novčano kazniti učesnika u postupku ili bilo koju drugu osobu koja vrijeđa, prijeti ili dovodi u opasnost bezbjednost svjedoka pred sudom. U slučaju novčanog kažnjavanja, primjenjuje se odredba člana 242. stava 1. ovog zakona.
- (3) U slučaju ozbiljne prijetnje svjedoku, sudija, odnosno predsjednik vijeća će obavijestiti tužioca radi poduzimanja krivičnog gonjenja.
- (4) Na prijedlog stranke ili branioca, sudija, odnosno predsjednik vijeća naredit će policijskim organima poduzimanje mjera neophodnih za zaštitu svjedoka.

Ako je žrtva naročito traumatizirana i treba pomoć psihologa ili psihijatra, zakon nudi ovu mogućnost. Ipak, rijetke su situacije u kojima psiholog prisustvuje suđenju i svjedočenju svjedoka. U takvim situacijama, odbrana bi mogla lakše osporavati tačke optuženja s tvrdnjom da svjedok nije mentalno stabilan, odnosno da njegova izjava nije dovoljno snažna da podrži optužnicu. Prisustvo psihologa se smatra prijetnjom za optužnicu i zato tužioci rijetko koriste ovu mogućnost.⁹⁷

U slučaju maloljetnih osoba, ni jedna službena osoba ne može ispitivati svjedoka bez prisustva privremenog staratelja postavljenog u posebnim slučajevima.

Zaštita fizičkog integriteta

Prema praksi skloništa, žrtve moraju potpisati informisani pristanak za sve ljekarske ili fizičke preglede u okviru krivičnog postupka. Ovo je propisano članom 9. stav 2. Zakona o zaštiti ličnih podataka BiH, Obrada posebnih kategorija ličnih podataka:

(2) Izuzetno od odredbi iz stava 1. ovog člana, obrada posebnih kategorija ličnih podataka dozvoljena je:

a. ako je nosilac podataka dao saglasnost.

Tokom boravka u skloništu ili korištenja drugih oblika pomoći, ljekarska pomoć i tretman se po potrebi nude potencijalnim i identifikovanim žrtvama trgovine ljudima, bez obzira na to da li je pokrenut krivični postupak ili ne. Ovi medicinski podaci su dostupni sudu samo ako žrtva da svoj pristanak na razmjenu ovih medicinskih podataka. Činjenica da žrtva može odbiti da da svoj pristanak na razmjenu medicinskih podataka nema utjecaja na pristup ljekarskim uslugama.

Žrtva je upoznata sa činjenicom da otpušeni i njegov advokat imaju pristup medicinskim podacima žrtve, ako žrtva da svoj pristanak na razmjenu ovih informacija sa sudom, u momentu prijema žrtve u sklonište prije prvog ljekarskog pregleda ili tokom prvog susreta sa advokatom koji pruža besplatnu pravnu pomoć.⁹⁸

Pravo na (besplatne) usluge pismenog i usmenog prijevoda tokom davanja izjave i ispitivanja

Pravo na usluge pismenog i usmenog prevođenja tokom davanja izjava i ispitivanja je od ključne važnosti za strane žrtve. Dostupnost usluga prevođenja je prvi korak ka osiguranju pristupa pravdi i poštivanja ljudskih prava za žrtve.

Pitanje jezika se spominje na dva mjesta u Pravilniku o zaštiti stranih žrtava: u članu 14. (Prava žrtava trgovine ljudima) i članu 17. (Informisanje i pravo na savjetovanje). Član 14. kaže da će žrtva dobiti informacije i pravni savjet na „jeziku koji razumije”. Član 17. to ponavlja.

Pravo na upotrebu maternjeg jezika u krivičnom postupku je zagantovano u članu 8. ZKP BiH. Prema ovom članu, strane u postupku i svjedoci mogu odabrati da sudski tumač prevodi postupak i njihov iskaz na jezik koji razumiju. Entitetski i ZKP BD imaju gotovo identičnu odredbu. Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu sadrži sličnu odredbu u članu 12. stav 2. koji kaže da organi vlasti moraju osigurati da stranci prate postupak uz pomoć prevodioca.

⁹⁷ Intervju sa pravnikom, predstavnikom NVO „Vaša prava“, 19. decembar 2013.

⁹⁸ *Ibid.*

Ove odredbe se primjenjuju u praksi i žrtve dobijaju pravni savjet i informacije na maternjem jeziku tokom ispitivanja u policiji, kod tužioca ili u sudu, ali i kod besplatne pravne pomoći. Usluge prijevoda osiguravaju i plaćaju institucije odgovorne za pomoć žrtvama trgovine ljudima ili Ministarstvo sigurnosti BiH u slučaju stranih žrtava.

Slične odredbe se nalaze i u drugim zakonima, kao što su Zakon o upravnom postupku BiH (član 18.), zakoni o upravnom postupku FBiH i RS (član 16. u oba zakona) itd. Treba ipak napomenuti da parnični postupci u FBiH i RS propisuju da strana koja traži usluge prevodioca mora platiti za te usluge (član 315. u oba zakona), dok ZPP BD kaže da sud snosi troškove prevođenja jer sve strane u postupku imaju pravo na te usluge (član 50.).

Zaštita privatnosti i sigurnosti djece

I Pravila o zaštiti žrtava državljana BiH i Pravilnik o zaštiti stranih žrtava trgovine ljudima sadrže specifične odredbe o zaštiti privatnosti i sigurnosti djece žrtava.

Pravila o zaštiti žrtava trgovine ljudima, koji su državljani BiH u članu 17. Postupanje nadležnih institucija i ovlaštenih organizacija, propisuju da

(2) Kada su u pitanju djeca sa roditeljskim staranjem ili bez starateljstva, zaštita i pomoć organizira se u saradnji sa roditeljima-porodicom, starateljem ili nadležnom službom ili centrom za socijalni rad.

Ostale relevantne odredbe Pravila su član 3. stav 3. o osnovnim principima djelovanja, član 7. stav 7. o utvrđivanju identiteta i ispitivanju, te član 15. o zaštiti djece. Nabrojane odredbe se odnose na zaštitu djece i njihovu sigurnost.

Član 3. stav 2. odnosi se na zaštitu identiteta:

Zaštita privatnosti je profesionalni standard kojim se osigurava povjerenje i privatnost klijenta, osigurava povjerljivost postupka i prema potrebi privremena ili trajna zaštita identiteta žrtve ili svjedoka žrtve.

Što se tiče stranih žrtava djece, član 19. o Posebnoj zaštiti djece iz Pravilnika o zaštiti stranih žrtava trgovine ljudima opet govori o potrebi posebne njege za djecu žrtve i činjenici da identitet djece žrtava ne smije biti dostupan javnosti:

(6) Svi postupci vezani za prava i interese djeteta žrtve trgovine ljudima moraju imati prioritet u rješavanju. Svi postupci vezani za djecu žrtve moraju se poduzimati s najvećim stepenom hitnosti i efikasnosti. Sve mjere moraju biti poduzete u cilju zaštite privatnosti i identiteta djeteta žrtve trgovine ljudima. Identitet i podaci koji omogućavaju identifikaciju djeteta žrtve trgovine ljudima neće biti javno objavljeni putem medija ili na bilo koji drugi način, osim u izuzetnim slučajevima u cilju lakšeg pronalaska članova porodice ili da se na drugi način osigura najbolji interes djeteta.

Ovo je također sadržano u Kodeksu za štampu⁹⁹, koji kaže da treba biti veoma oprezan kod objavljivanja identiteta djece starosti 15 godina ili mlađe, a koja su žrtve krivičnog djela. Identitet djece mlađe od ovog uzrasta nikada ne bi smio biti otkriven ako se pojavljuju kao svjedoci u krivičnim predmetima. I pored ove odredbe, ovaj propis ostaje nepotpun, jer djeca u dobi 15-18 godina starosti nisu obuhvaćena ovim pravilom.¹⁰⁰

Ostale relevantne odredbe Pravilnika o zaštiti stranih žrtava trgovine ljudima su član 19., Posebna zaštita djece; član 20., Smještaj djece u sklonište; član 21., Povratak djece.

Postoje posebne procedure vezane za identifikaciju i smještaj djece žrtava trgovine ljudima: razgovor sa djetetom se ne smije voditi bez prisustva privremenog staratelja za posebne slučajeve. Ovo se odnosi i na advokate i zaposlene u *Vašim pravima*. Maloljetnici se čak ne mogu smjestiti u sigurnu kuću, a da prije toga nije postavljen staratelj.¹⁰¹

Skloništa nemaju odvojene kapacitete za maloljetne žrtve. Ali, kako su kapaciteti skloništa veći od trenutnih potreba, djeca žrtve često imaju poseban smještaj u skloništim, te se ne miješaju sa odraslima.

Zaštita djece je komplikovana zbog nedostatka jasnoće u primjeni zakona u praksi. Jedan od problema je smještanje maloljetnih žrtava trgovine ljudima u skloništa. U skladu sa zakonskim odredbama, maloljetna osoba se ne može smjestiti u sklonište bez saglasnosti njenih roditelja ili oduzimanja roditeljskog staranja nad djetetom od roditelja. NVO koje vode skloništa oklijevaju da prihvate maloljetnu osobu dok centri za socijalni rad ne odrede privremenog staratelja, jer bi u suprotnom mogli biti optuženi za otmicu maloljetne osobe.

Kako su roditelji često uključeni u iskorištavanje djece, jasno je koliko je važno da se pitanje starateljstva rješava pravovremeno kako bi se zaštitilo dijete. U praksi je ovo ipak problematično. Centri za socijalni rad moraju pokrenuti postupak postavljanja privremenog staratelja djetetu. Ali oni oklijevaju da pokrenu ovaj postupak, jer vide ovaj zadatak kao još jedno opterećenje i još više rada na koji nisu pristali. Ovaj problem ukazuje na opći nedostatak posvećenosti i preuzimanja obaveza u centrima za socijalni rad, na što su ukazali mnogi. Ovi problemi bi se mogli povezati sa generalno niskim stepenom poznavanja trgovine ljudima među socijalnim radnicima, jer oni još uvijek ne učestvuju u velikom broju u organiziranim obukama na ovu temu. Osim toga, centri za socijalni rad su kasnije uključeni u aktivnosti borbe protiv trgovine ljudima, u odnosu na druge agencije, jer oni rade sa žrtvama trgovine ljudima, državljanima BiH, a žrtve trgovine, državljani BiH su pojava novijeg datuma.¹⁰² Ipak, u proteklih nekoliko godina je pojačana uključenost centara za socijalni rad u regionalne monitoring timove, kao i obuku za socijalne radnike. Zato se može reći da je situacija u ovoj oblasti sada nešto bolja.

⁹⁹ Kodeks za štampu i online medije Vijeća za štampu u Bosni i Hercegovini (samoregulatorno tijelo za štampane i online medije), član 11., *Zaštita djece i maloljetnika*:

- U tretiranju djece i maloljetnika novinari su dužni krajnje obazrivo postupati, poštujući dobre običaje i Konvenciju o pravima djeteta, polazeći od interesa djeteta;
- Novinari su dužni zaštititi identitet djeteta u postupcima u kojima je inače isključena javnost;
- Novinari ne smiju intervjuisati niti fotografisati djecu mlađu od 18 godina, s pitanjima koja se odnose na porodicu djeteta, bez prisustva roditelja ili bez dozvole roditelja ili staratelja;
- Novinari ne smiju identifikovati djecu mlađu od 18 godina u slučajevima kada su žrtve krivičnih djela;
- Novinari ne smiju ni pod kakvim okolnostima identifikovati djecu mlađu od 18 godina koja su umiješana u kriminalne slučajeve kao svjedoci, žrtve ili optuženi.

¹⁰⁰ „Analiza pravnih propisa koji se odnose na borbu protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini“, OSCE, 2009.

¹⁰¹ Intervju sa pravnikom, predstavnikom NVO „Vaša prava“, 19. decembar 2013.

¹⁰² „Analiza pravnih propisa koji se odnose na borbu protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini“, OSCE, 2009.

Što se tiče zaštite maloljetnih osoba tokom krivičnog postupka, treba imati na umu da su ovi maloljetnici žrtve svjedoci, a ne osumnjičeni, što znači da se odredbe o postupanju sa maloljetnim osobama u sistemu krivične pravde, kako je to propisao ZKP BiH, ne odnosi na njih.

Maloljetne žrtve ne daju prethodne izjave policiji, a policija ih može ispitati samo ako to naredi tužilac. Razlog za ovo je da se izbjegne daljnja viktimizacija djeteta i brojna ponavljanja njihovih iskustava. Također je važno da je zaštita naglašena, i zaista maloljetne žrtve će biti smještene u sklonište i dobiti osnovnu pomoć i prije no što budu ispitane.

Zaštita maloljetnih osoba se posebno uređuje u članu 86. ZKP BiH (Tok ispitivanja svjedoka), koji propisuje da se mora posvetiti posebna pažnja kako bi se osiguralo da postupak ne utječe negativno na maloljetnu osobu, te da se mora tražiti pomoć pedagoga ili drugog profesionalca u tim situacijama:

(4) Prilikom saslušanja maloljetne osobe, naročito ako je ona oštećena krivičnim djelom, postupit će se obazrivo, da saslušanje ne bi štetno utjecalo na psihičko stanje maloljetnika. Ako je to potrebno, saslušanje maloljetne osobe izvršit će se uz pomoć pedagoga ili druge stručne osobe.

Prema stavu 6. istog člana, dob je jedan od faktora koji se treba uzeti u obzir kod odlučivanja da li koristiti tehničku opremu za ispitivanje svjedoka:

(6) S obzirom na životnu dob, tjelesno i duševno stanje ili druge opravdane interese, svjedok se može saslušati putem tehničkih uređaja za prijenos slike i zvuka na način da mu stranke i branilac mogu postavljati pitanja bez prisustva u prostoriji gdje se svjedok nalazi.

To znači da se odluka o upotrebi takve opreme može zasnivati na mlađoj dobi svjedoka, tako da je maloljetna osoba u odvojenoj prostoriji tokom ispitivanja i ne mora se suočiti sa počiniteljem. Ova pravila se primjenjuju i na istražni postupak (član 219. stav 3.).

Član 219. stav 3. kaže da se pravila iz člana 86. također primjenjuju tokom istražnog postupka.

Na kraju, svi postupci koji se primjenjuju na ugrožene svjedoke primjenjuju se i na maloljetne osobe koje su dobile status ugroženih svjedoka. Djeca i maloljetne osobe se isključivo spominju kao ugroženi svjedoci u Zakonu o zaštiti svjedoka BiH. Član 3. stav 3. Zakona o zaštiti svjedoka BiH propisuje:

Ugroženi svjedok je onaj svjedok koji je ozbiljno fizički ili psihički traumatiziran okolnostima pod kojima je izvršeno krivično djelo ili koji pati od ozbiljnih psihičkih poremećaja koji ga čine izuzetno osjetljivim, odnosno dijete i maloljetnik.

U vezi s tim, maloljetne osobe i djeca mogu dobiti sve mjere zaštite predviđene ovim zakonom. Treba ipak napomenuti da Zakon o zaštiti svjedoka ne sadrži dodatne odredbe koje se specifično tiču djece i maloljetnih osoba. Stoga bi se moglo razmisliti o uvođenju relevantnih izmjena.

Član 90. ZKP BiH propisuje da se ispitivanje svjedoka može snimati u svakoj fazi krivičnog postupka. Snimanje je obavezno ako se radi o maloljetnim osobama mlađim od 16 godina ili ako postoji vjerovatnoća da svjedok neće biti dostupan da svjedoči na glavnom pretresu. No, ostaje nejasno kako se koriste ti snimci tokom postupka.

Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku (u oba entiteta i Brčko Distriktu) posvećuje posebnu pažnju položaju djeteta kao oštećenog u krivičnom postupku. Jedna od glavnih odredbi koja omogućava zaštitu privatnosti i sigurnosti djeteta je zabrana suočavanja sa osumnjičenim ili optuženim tokom svjedočenja.

Nadalje, zabranjeno je suočavanje maloljetne osobe svjedoka sa osumnjičenim ako je maloljetna osoba mentalno ili fizički traumatizirana okolnostima pod kojim je izvršeno krivično djelo ili ako maloljetna osoba pati od mentalnih poremećaja.¹⁰³

U praksi, maloljetna žrtva svjedok ima status ugroženog svjedoka, te se na taj način štiti od direktnog susreta i naknadne viktimizacije i traumatizacije.¹⁰⁴

Glavni problem zaštite privatnosti i sigurnosti

Način postupanja ovlaštenih osoba sa identifikovanim žrtvama u postupku njihove zaštite je razlog za zabrinutost. Lične informacije o žrtvi, prikupljene tokom utvrđivanja identiteta i u svrhu njihove zaštite, razmjenjuju se sa različitim agencijama. Upravo to stvara veliki rizik za zloupotrebu podataka. Očito je da se u naporima da se poboljša način prikupljanja i razmjene podataka stvara mogućnost da se pravo žrtve na privatnost zanemaruje.

Što se tiče zaštite privatnog života, prakse se razlikuju. Profesionalci izvještavaju da sudije koriste zatvorenu sjednicu kako bi zaštitili žrtve, ali mediji često dobiju informacije o žrtvama i ne poštuju uvijek svoje kodekse ponašanja jer objavljuju fotografije i druge podatke o identitetu žrtve.

Naročito zabrinjava činjenica da se i dalje dešava suočavanje žrtve i optuženog u sudnici. Izvještaji govore da sudije često odobravaju različite mjere zaštite svjedoka, uključujući zatvorene sjednice i slične mjere. Ipak, naročito na nivou entiteta, sudovi nisu tehnički opremljeni što bi omogućilo svjedočenje upotrebom audio-vizuelne tehnologije ili slične opreme. Žrtve su stoga dovedene u situaciju da se moraju suočiti sa počiniteljem krivičnog djela, što obično vodi njihovoj ponovnoj viktimizaciji i dodatnoj traumi.

Korištenje mogućih mjera zaštite privatnosti i sigurnosti žrtve uveliko zavisi od tužioca, njegovih interesa, sposobnosti i vještina da koristi sve mogućnosti zaštite žrtve.¹⁰⁵ Kako žrtva nema status u krivičnom postupku, onda zavisi od tužioca. Ni žrtva ni njen pravni zastupnik nemaju mogućnost da traže mjere zaštite.

Treba izbjegavati ponavljanje ispitivanja, ukoliko ona nisu izričito potrebna, čime se izbjegava moguće ponavljanje situacija koje mogu ugroziti (viktimizirati) žrtvu, odnosno obeshrabrili ih da se uključe u program zaštite. Ovaj problem se najčešće dešava zbog sukoba nadležnosti, odnosno nekoordiniranih mjera kada nekoliko institucija uzima izjave od žrtve. Treba poštovati profesionalne kodekse ponašanja za policiju, druge ovlaštene osobe, tužioce i sudske službenike ukoliko rade sa žrtvama trgovine ljudima.

Iako su pitanja o privatnom životu žrtve svjedoka, uključujući pitanja o prethodnom seksualnom životu, strogo zabranjena, a informacije o tome do kojih se došlo ne mogu biti korištene kao

¹⁰³ Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku F BiH ("Službene novine FBiH", broj 7/14), Republike Srpske ("Službeni glasnik Republike Srpske", broj 01-101/10), Brčko Distrikta ("Službeni glasnik Brčko Distrikta", broj 01-02-479/11).

¹⁰⁴ Informacije MFS-EMMAUS koordinatora za sigurnu kuću, 20. decembar 2013.

¹⁰⁵ Intervju sa federalnim tužiocem, članom Udarne grupe za borbu protiv trgovine ljudima, 12. decembar 2013.

dokaz u krivičnom postupku, bilo je slučajeva u početnim fazama postupka da žrtve daju svoju izjavu, naprimjer, u Službi za poslove sa strancima gdje njihovi službenici uzimaju nepotrebno detaljne izjave o detaljima krivičnog djela, za šta nisu nadležni. Izjave se mogu uzeti samo u vezi sa ilegalnim boravkom stranca, a ne krivičnog djela. Treba smanjiti broj takvih slučajeva na najmanju moguću mjeru, kako se ne bi ponavljalo ispitivanje ili radnje vezane za nepotrebne okolnosti, a time i ponovna viktimizacija žrtve.

Poseban problem u vezi sa postupanjem sa žrtvom svjedokom je postupanje prema njima nakon suđenja. Naročito u slučaju strane žrtve svjedoka, ne postoji mogućnost da žrtva koja je pomogla državi i njenim institucijama svojom izjavom o počiniteljima krivičnih djela ostane u BiH nakon suđenja ili da država omogući njenu rehabilitaciju, odnosno usluge reintegracije; žrtva svjedok se mora vratiti u zemlju porijekla, ili ako je moguće i potrebno u neku treću zemlju. Žrtve svjedoci, državljani BiH su čak u teškoj situaciji, jer su često stigmatizirani, te ih odbacuju porodice i zajednica iz koje dolaze, a mehanizmi za njihovo prebacivanje na neki drugi prostor u BiH se rijetko koriste.¹⁰⁶

Pravo na naknadu

Žrtve trgovine ljudima imaju pravo na adekvatan i djelotvoran pravni lijek. Ovo uključuje pravo na finansijsku naknadu za pretrpjelu materijalnu i nematerijalnu štetu. Naknada za pretrpjelu štetu može obuhvatati troškove ljekarskog, fizičkog ili psihološkog tretmana ili terapije; troškove potrebnog prijevoza, privremene brige o djeci ili privremenog stanovanja; izgubljenu dobit ili neplaćene plate / novac koji je žrtva zaradila za trgovca, a koji je morala predati trgovcu; takse za pravne postupke; plaćanje nematerijalne štete, koja uzrokuje emocionalni nemir, bol ili patnju zbog učinjenog krivičnog djela; te sve ostale troškove ili gubitke koje je pretrpjela žrtva, a koji su nastali kao direktan rezultat krivičnog djela.

Naknada u krivičnom postupku

Oštećeni u BiH može podnijeti imovinskopравни zahtjev tokom krivičnog postupka (Glava XVII ZKP BiH). ZKP BiH se ne primjenjuje u entitetima i Brčko Distriktu, jer svaka teritorijalna jedinica ima svoje vlastito krivično zakonodavstvo. Zakoni o krivičnom postupku entiteta i Brčko Distrikta ipak rješavaju pitanje imovinskopравnih zahtjeva na identičan način kao ZKP BiH.

Prema članu 86. ZKP BiH, oštećenog koji se pojavljuje kao svjedok u krivičnom postupku treba pitati koje su mu želje u vezi sa podnošenjem imovinskopравnog zahtjeva:

Oštećeni koji se saslušava kao svjedok pitat će se da li želi da u krivičnom postupku ostvaruje imovinskopравни zahtjev.

Imovinskopравни zahtjev se može odnositi na materijalnu i nematerijalnu štetu, povrat predmeta ili poništenje određenog pravnog posla. Sud odlučuje o zahtjevu pod uvjetom da taj postupak ne odugovlači krivični postupak. Član 193. ZKP BiH (Predmet imovinskopравnog zahtjeva) propisuje:

(1) Imovinskopравни zahtjev koji je nastao uslijed učinjenja krivičnog djela raspraviti će se na prijedlog ovlaštene osobe u krivičnom postupku ako se time ne bi znatno odugovlačio ovaj postupak.

¹⁰⁶ Intervju sa pravnikom, predstavnikom NVO „Vaša prava“, 19. decembar 2013.

(2) Imovinskopravni zahtjev može se odnositi na naknadu štete, povrat stvari ili poništavanje određenog pravnog posla.

Materijalna šteta može nastati u sljedećim slučajevima:

- Gubitak ili šteta na imovini nastala izvršenjem krivičnog djela (naprimjer, krađom automobila, oštećenjem pokretne imovine kao što su automobil, TV, namještaj ili nekretnine, naprimjer kuće ili slično).
- Tjelesne povrede i pogoršanje zdravstvenog stanja zbog izvršenja krivičnog djela (mogućnost zahtjeva za plaćanje ljekarskog tretmana: lijekovi, medicinske usluge, troškovi rehabilitacije, troškovi pojačane ishrane; pomoć treće osobe; gubitak dobiti i zarade; umanjena radna sposobnost).
- U slučaju smrti osobe, druga osoba može tražiti naknadu za uzdržavanje osoba koje su zavisile od preminulog, troškove sahrane i troškove medicinskog tretmana preminulog u periodu između povređivanja i smrti.

Imovinskopravni zahtjev za nematerijalnu štetu može se podnijeti u sljedećim slučajevima:

- Fizička bol uzrokovana tjelesnom povredom, operacijom tokom medicinskog tretmana, te bol nakon medicinskog tretmana.
- Mentalna patnja koju su mogle uzrokovati umanjene vitalne aktivnosti, sakaćenje (gubitak dijela tijela, ožiljci itd.), smrt ili invalidnost bliske osobe, silovanje ili seksualno uznemiravanje.
- Strah uzrokovan počinjenjem krivičnog djela i nakon njega, naročito ako je strah bio izuzetno naglašen i dugo trajao.

Krivično zakonodavstvo u BiH predviđa mogućnost oduzimanja nezakonito stečenih sredstava, te procedure za privremeno i trajno oduzimanje sredstava, stečenih izvršenjem krivičnog djela. Član 110. KZ BiH nudi osnovu za oduzimanje sredstava stečenih izvršenjem krivičnog djela i propisuje:

Niko ne može zadržati imovinsku korist, prihod, profit ili drugu korist iz imovinske koristi pribavljenu krivičnom djelom.

Prihod, dobit ili druga korist od materijalne koristi oduzima se odlukom suda koji utvrdi počinjenje krivičnog djela.

Krivični zakon također pruža priliku sudu da naredi oduzimanje materijalne koristi, prihoda, dobiti ili druge koristi iz materijalne koristi, za koju tužilac ponudi dovoljno dokaza za postojanje osnovane sumnje da je stečena izvršenjem krivičnog djela (poglavlja XVII, XVIII, XIX, XXI, XXI A i XXII – koji uključuju i trgovinu ljudima), a optuženi ne ponudi dokaz da je materijalna korist stečena na zakonit način. Ako uvjeti za oduzimanje koristi u krivičnom postupku nisu ispunjeni, zahtjev za oduzimanje koristi se može podnijeti u parničnom postupku.

Jedna od novina u posljednjim izmjenama i dopunama KZ BiH su definicije pojmova „imovina” i „imovinska korist”. Prema ovoj novini, imovina obuhvata imovinu svake vrste, bilo da se sastoji u stvarima ili pravima, bilo materijalnu ili nematerijalnu, pokretnu ili nepokretnu, te pravne dokumente ili instrumente kojima se dokazuje pravo na imovinu ili interes u odnosu na takvu imovinu. Imovinska korist se definiše kao svako ekonomsko dobro koje je direktno ili indirektno proisteklo iz krivičnog djela, a sastoji se od bilo koje imovine.

Novac, vrijedni predmeti i druga materijalna korist stečena izvršenjem krivičnog djela može se oduzeti od počinitelja. Ukoliko oduzimanje koristi nije moguće, počinitelj će morati platiti iznos novca koji odgovara stečenoj materijalnoj koristi. Materijalna korist stečena izvršenjem krivičnog djela može se oduzeti i od osobe na koju je prenesena ova korist, bez ili sa naknadom

koja ne odgovara stvarnoj vrijednosti, ako je ta osoba znala ili je morala znati da je ta korist stečena izvršenjem krivičnog djela. Ako su sredstva nastala izvršenjem krivičnog djela povezana sa zakonitim poslovanjem, takva imovina može također biti oduzeta, ali vrijednost oduzete imovine ne smije biti veća od procijenjene vrijednosti te povezane imovine. Ovo pravilo se odnosi i na dobit i drugu korist, te imovinu nastalu izvršenjem krivičnog djela koja je prenesena na drugu osobu ili povezanu imovinu.

Krivični zakon također uređuje odnose između oduzimanja imovine i zaštite oštećenog. Član 112. KZ BiH propisuje:

1) Ako je oštećenom u krivičnom postupku dosuđen imovinskopравни zahtjev, sud će izreći oduzimanje imovinske koristi ukoliko ona prelazi dosuđeni imovinskopравни zahtjev oštećenog.

(2) Oštećeni koji je u krivičnom postupku u pogledu svog imovinskopavnog zahtjeva upućen na parnični postupak, može tražiti da se namiri iz iznosa oduzete vrijednosti, ako pokrene parnični postupak u roku šest mjeseci od dana pravomoćnosti odluke kojom je upućen na parnični postupak i ako u roku tri mjeseca od dana pravomoćnosti odluke kojom je utvrđen njegov zahtjev zatraži namirenje iz oduzete vrijednosti.

(3) Oštećeni koji u krivičnom postupku nije istaknuo imovinskopравни zahtjev, može zahtijevati namirenje iz oduzete vrijednosti, ako je radi utvrđenja svog zahtjeva pokrenuo parnični postupak u roku tri mjeseca od dana saznanja za presudu kojom se oduzima imovinska korist, a najdalje u roku dvije godine od pravomoćnosti odluke o oduzimanju imovinske koristi i ako u roku tri mjeseca od dana pravomoćnosti odluke kojom je utvrđen njegov zahtjev zatraži namirenje iz oduzete vrijednosti.

Odredbe ovog člana uređuju odnose između oduzimanja imovine nezakonito stečene izvršenjem krivičnog djela i imovinskopavnog zahtjeva oštećenog. Svrha odredbe je da zaštiti interese oštećenog. U slučajevima gdje je osoba oštećena izvršenjem krivičnog djela, sud može odrediti oduzimanje nezakonito stečene materijalne koristi samo ako nije odobrio imovinskopравни zahtjev ili ako je materijalna korist veća od imovinskopavnog zahtjeva. U vezi s tim, imovinskopравни zahtjev ima veću snagu od oduzimanja nezakonito stečene imovinske koristi.

Ako je oštećeni upućen na parnicu, a sud odredio oduzimanje nezakonito stečene imovinske koristi, oštećeni može tražiti da se iznos naknade plati iz iznosa nezakonito stečene koristi, ako je pokrenuo parnični postupak u roku 6 mjeseci od pravosnažne presude iz krivičnog postupka, te u roku tri mjeseca od odluke kojom se utvrđuje zahtjev. Ako oštećeni ne podnese imovinskopравни zahtjev u krivičnom postupku, može kasnije tražiti namirenje iz oduzete koristi, vodeći računa o rokovima.

Slučajevi u kojima se primjenjuju ove odredbe u praksi su rijetke. Zakoni o oduzimanju imovine su generalno slaba tačka provođenja zakona i vladavine prava u BiH. Čak i kada sud odluči o oduzimanju imovine od trgovaca, te odluke se ne provode zbog nedostatka djelotvornih kapaciteta domaćih institucija u ovoj oblasti.

Strategija za borbu protiv trgovine ljudima u periodu 2013 – 2015. stoga predviđa mjere, kao drugi strateški cilj u okviru poglavlja „Krivično gonjenje” kojima će pojednostaviti i poboljšati propise o oduzimanju nezakonito stečenih sredstava u predmetima trgovine ljudima.

Treba primijetiti da je zakonodavac, izmjenama i dopunama KZ BiH iz 2009. godine, uveo institut sredstava stečenih izvršenjem krivičnog djela za određena krivična djela, uključujući trgovinu

ljudima. Ove izmjene su nakon toga ugrađene u KZ BD, dok Republika Srpska i Federacija Bosne i Hercegovine imaju svoje *lex specialis*, odnosno Zakon o oduzimanju imovine stečene nelegalnim djelom RS¹⁰⁷ i Zakon o oduzimanju nezakonito stečene imovine krivičnim djelom FBiH¹⁰⁸. Ali, ostaje da se vidi u kojoj mjeri će sudovi primjenjivati ove mjere na sredstva stečena trgovinom ljudima.

U ovom trenutku ne postoje pouzdani podaci o broju predmeta u kojima je određena mjera oduzimanja sredstava ili utvrđena vrijednost oduzetih sredstava, i tako dalje. Dodatni problem je što ni na jednom nivou vlasti ne postoje dovoljni kapaciteti za upravljanje privremeno oduzetom, odnosno oduzetom imovinom, što značajno slabi primjenu ove mjere.¹⁰⁹

Naknada štete (materijalne ili nematerijalne, kao što je patnja) može se tražiti u bilo kom trenutku prije završetka glavnog pretresa ili ročišta za izricanje krivičnopravne sankcije (član 195. ZKP BiH, Postupak za ostvarivanje imovinskopravnog zahtjeva), što znači da žrtve ne moraju odlučiti o tome na samom početku postupka:

- (1) Prijedlog za ostvarivanje imovinskopravnog zahtjeva u krivičnom postupku podnosi se tužiocu, odnosno Sudu.
- (2) Prijedlog se može podnijeti najkasnije do završetka glavnog pretresa, odnosno pretresa za izricanje krivičnopravne sankcije pred Sudom.
- (3) Osoba ovlaštena za podnošenje prijedloga dužna je da određeno označi svoj zahtjev i da podnese dokaze.
- (4) Ako ovlaštena osoba nije podnijela prijedlog za ostvarivanje imovinskopravnog zahtjeva u krivičnom postupku do potvrđivanja optužnice, bit će obaviještena da taj prijedlog može podnijeti do završetka glavnog pretresa, odnosno pretresa za izricanje krivičnopravne sankcije. Ako su uslijed krivičnog djela oštećena sredstva Bosne i Hercegovine, a prijedlog nije podnesen, Sud će o tome obavijestiti organ iz člana 194. stav 2. ovog zakona.
- (5) Ako ovlaštena osoba ne podnese imovinskopravni zahtjev do završetka glavnog pretresa ili ako predloži upućivanje na parnični postupak, a podaci krivičnog postupka pružaju pouzdan osnov za potpuno ili djelomično rješenje imovinskopravnog zahtjeva, Sud će u osuđujućoj presudi odlučiti da se optuženom izrekne mjera oduzimanja imovinske koristi.

Prilikom oglašavanja optuženog krivim, sud može u potpunosti ili djelomično odlučiti o zahtjevu i uputiti žrtvu na parnični postupak radi rješavanja zahtjeva. Ako sud odluči da oslobodi optuženog odgovornosti, onda će žrtva biti upućena na parnični postupak radi rješavanja imovinskopravnog zahtjeva (član 198. stav 3. Odlučivanje o imovinskopravnom zahtjevu):

- (2) U presudi kojom optuženog oglašava krivim Sud može oštećenom dosuditi imovinskopravni zahtjev u cjelini ili mu može dosuditi imovinskopravni zahtjev djelomično, a za ostatak ga uputiti na parnični postupak. Ako podaci krivičnog postupka ne pružaju pouzdan osnov ni za potpuno ni za djelomično presuđenje, Sud će oštećenog uputiti da imovinskopravni zahtjev u cjelini može da ostvaruje u parničnom postupku.

¹⁰⁷ Zakon o oduzimanju imovine stečene nelegalnim djelom RS, „Službeni glasnik RS”, broj 12/10.

¹⁰⁸ Zakon o oduzimanju nezakonito stečene imovine krivičnim djelom FBiH, „Službene novine FBiH”, broj 7/14.

¹⁰⁹ „Strategija suprotstavljanja trgovini ljudima u Bosni i Hercegovini za 2013-2015. i Akcioni plan za provedbu Strategije suprotstavljanja trgovini ljudima u Bosni i Hercegovini za 2013-2015.“ (usvojeno na 43. sjednici Vijeća ministara Bosne i Hercegovine održane 16. marta 2013. godine.)

(3) Kad Sud donese presudu kojom se optuženi oslobađa optužbe ili kojom se optužba odbija ili kad rješenjem obustavi krivični postupak, uputit će oštećenog da imovinskopravni zahtjev može ostvarivati u parničnom postupku.

Prema važećim propisima u Bosni i Hercegovini, korist oduzeta pravosnažnom odlukom suda uplaćuje se u budžet države, a oštećene strane se savjetuju da podnesu imovinskopravni zahtjev u parničnom postupku.

Može se stoga zaključiti da ne postoji osnovni zakonski okvir za naknadu žrtve trgovine ljudima u krivičnom postupku u Bosni i Hercegovini.¹¹⁰

Naknada u parničnom postupku

Novčana naknada materijalne, odnosno nematerijalne štete može se također tražiti u parničnom postupku, što znači da žrtva može podnijeti svoj imovinskopravni zahtjev pred parničnim sudom.

Zahtjev za naknadu štete za bol i patnju, između ostalog, može se podnijeti u parničnom postupku entitetskih i sudova u Brčko Distriktu. Zahtjev za naknadu štete može se vezati za imovinskopravni zahtjev u vezi sa uništenom ili oštećenom imovinom, povredom zdravlja ili tijela ili smrti, povredom časti, nanošenjem boli ili izazivanjem straha, kao i kršenjem drugih imovinskih prava. Šteta može biti materijalna i nematerijalna. U slučaju povrede, naknada se može odrediti za troškove liječenja, gubitka prihoda, ili redovne naknade za rad zbog gubitka radne sposobnosti. Također je moguće tražiti odštetu za bol i pretrpljeni strah; u tim situacijama, sud vrši procjenu i iznos naknade.¹¹¹

Zabilježen je samo jedan predmet u kojem je žrtva trgovine ljudima tražila novčanu naknadu. To je predmet u kojem je žrtva svjedok premještena u treću zemlju, a podnijela je imovinskopravni zahtjev u krivičnom postupku. Sud nije odredio naknadu, već je uputio žrtvu na parnični postupak, koji još uvijek traje i pet godina kasnije! Dakle, nedostaju sredstva koja bi trebala pomoći žrtvi da ponovno pokrene svoj život. Na taj način, žrtva se izlaže riziku da ponovno postane žrtva trgovine ljudima.¹¹²

Prema riječima pravnikâ koji pruža pravnu pomoć žrtvama trgovine ljudima, ni jedna žrtva, u njegovoj praksi, nije podnijela imovinskopravni zahtjev. Mada u teoriji žrtva može u parničnom postupku tražiti odštetu od optuženog koji je oglašen krivim u krivičnom postupku, ova mogućnost nije nikada iskorištena iz nekoliko razloga. Jedan je izuzetna dužina trajanja krivičnog postupka, te žrtve nisu psihološki spremne da ponovno ulaze u sudski postupak. Nisu spremne da se ponovno izlažu preživljenoj traumi i stresu. Nadalje, u parničnim postupcima, teret dokazivanja i ishod imovinskopravnog zahtjeva, ako se odobri, leži na podnosiocu zahtjeva (to je u ovom slučaju žrtva trgovine ljudima), a to je postupak koji većina žrtava ne može podnijeti, čak ni uz podršku besplatne pravne pomoći. Poseban problem je nemogućnost da se ostvari dodijeljena naknada, jer je u većini slučajeva optuženi u zatvoru ili navodno nema imovine (jer ju je prenio na treću osobu).

Moguće rješenje za ovaj problem je uspostava državnog fonda za naknadu štete, kakav postoji u nekim europskim državama. Bez obzira na to da li je optuženi oglašen krivim ili ne, te ko u

¹¹⁰ *Ibid.*

¹¹¹ „Analiza pravnih propisa koji se odnose na borbu protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini“, OSCE, 2009.

¹¹² Intervju sa federalnim tužiocem, članom Udarne grupe za borbu protiv trgovine ljudima, 12. decembar 2013.

skladu sa Zakonom o obligacionim odnosima treba izvršiti naknadu štete, pojam „okrivljeni” treba da obuhvati i državu kao pasivnog posmatrača, koji nije uspio zaštititi žrtvu trgovine ljudima, te iz tog razloga treba da plati naknadu štete žrtvi.¹¹³

Naknada za neisplaćene/zarađene plate kroz odredbe zakona o radu

Radni sudovi ne postoje u pravosudnom sistemu BiH. Ali, moguće je potraživati neisplaćene plate u parničnom postupku. Brojni su takvi primjeri u BiH, ali oni nisu vezani za radnu eksploataciju žrtava trgovine ljudima, koliko se zna o tim predmetima. Naknada za neisplaćene plate zbog seksualnog iskorištavanja ne može se ostvariti jer je prostitucija zabranjena zakonom.¹¹⁴

Relevantne odredbe su:

- Zakon o radu Federacije BiH, član 85.: Ako zaposlenik pretrpi štetu na radu ili u vezi sa radom, poslodavac je dužan zaposleniku nadoknaditi štetu po općim propisima obligacionog prava; i član 103.: Zaposlenik koji smatra da mu je poslodavac povrijedio neko pravo iz radnog odnosa može zahtijevati od poslodavca ostvarivanje tog prava¹¹⁵;
- Zakon o radu Republike Srpske, član 104.: Radnik ima pravo na naknadu štete od poslodavca koju pretrpi na radu ili u vezi sa radom, osim ako je šteta nastala zbog njegove krivice ili nepažnje.¹¹⁶;
- Zakon o radu Brčko Distrikta, član 71.: Ako zaposlenik pretrpi štetu na radu ili u vezi s radom koju prouzrokuje poslodavac, poslodavac je dužan zaposleniku nadoknaditi štetu u skladu s općim odredbama zakona o obligacijama¹¹⁷.

Naknada putem državnog fonda ili nekog drugog sistema na nivou države

Ne postoji državni fond za naknadu žrtava koje bi imale koristi od novca i predmeta oduzetih od počinitelja. Preporučuje se uspostava sistema obavezne naknade žrtava u okviru krivičnog postupka, gdje bi plaćanje bilo izvršeno po donošenju presuda, umjesto prakse upućivanja žrtve na parnični postupak radi imovinskopravnog zahtjeva.

Međutim, organizacije civilnog društva su počele zagovarati i lobirati za uspostavu Fonda za žrtve, koji bi se koristio ne samo za naknadu žrtava, već i kao sredstvo za njihovu potpunu reintegraciju, uz finansijska sredstva oduzete imovine koja predstavlja korist stečenu krivičnim djelom.¹¹⁸

Posebne odredbe o finansijskoj naknadi djece žrtava

Iako djeca uživaju posebnu zaštitu kao posebna ugrožena kategorija, bh. zakoni ne sadrže posebnu odredbu o finansijskoj naknadi za materijalnu, odnosno nematerijalnu štetu djece žrtava.

¹¹³ Intervju sa pravnikom, predstavnikom NVO „Vaša prava“, 19. decembar 2013.

¹¹⁴ *Ibid.*

¹¹⁵ Zakon o radu Federacije BiH, “Službene novine FBiH”, broj 43/99, 32/00 i 29/03.

¹¹⁶ Zakon o radu Republike Srpske, “Službeni glasnik RS”, broj 8/00, 40/00, 47/02, 38/03, 66/03 i 20/07.

¹¹⁷ Zakon o radu Brčko Distrikta, “Službeni glasnik BD”, broj 7/00.

¹¹⁸ „Analiza situacije u oblasti trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Bivšoj Jugoslovenskoj Republici Makedoniji i Srbiji“, projekat “Balkans ACT (Against Crime of Trafficking) Now!”, 2013.

Glavne prepreke da žrtve dobiju naknadu za štetu

Već je ranije rečeno da ZKP BiH omogućava žrtvama i drugim osobama koje su pretrpjele štetu da traže naknadu i povrat imovine tokom krivičnog postupka. Ipak, dok žrtve uz podršku pravnika za pružanje pravne pomoći često traže da se imovinskopравни zahtjev odobri tokom krivičnog postupka, sudije obično ne žele da odlučuju o toj pravnoj stvari i upućuju stranke na parnični postupak. Ovo predstavlja veće opterećenje za žrtvu, te do sada nije zabilježeno da je žrtva podnijela ovaj zahtjev u parničnom postupku, što ukazuje da ovo za njih nije odgovarajuća situacija.

U isto vrijeme ne postoji Fond za naknadu žrtava (teških) krivičnih djela. Kad se govori o Državnom fondu za naknadu štete, trebalo bi uspostaviti sistem obavezne naknade žrtve u okviru krivičnog postupka, gdje bi se plaćanje vršilo po donošenju presude, umjesto prakse da se žrtve upućuju sa svojim imovinskopравnim zahtjevima na parnični postupak.

Treba još jednom naglasiti da još uvijek nije u potpunosti riješeno, iz zakonodavnog ugla, pitanje pravne pomoći žrtvama u krivičnom i parničnom postupku. Stoga se može zaključiti da postojeći propisi nisu na zadovoljavajućem nivou kad se radi o pravnoj pomoći žrtvama u postupku naknade štete. Dok Pravilnik o zaštiti stranih žrtava i Pravila o zaštiti žrtava, državljana BiH sadrže odredbe koje spominju „pravnu pomoć” ili pravno savjetovanje, te usluge ne predstavljaju pravni savjet ili pravno zastupanje, te su stoga nepotpune. Pravno zastupanje je naročito važno jer omogućava advokatu žrtve da zastupa njene zahtjeve pred lokalnim sudovima, čak i nakon što žrtva napusti teritorij BiH, što može biti od ključne važnosti u predmetima koji dugo traju.

Bez krivičnog gonjenja i kažnjavanja žrtava trgovine ljudima

Žrtve trgovine ljudima ne bi trebale biti krivično gonjene ili kažnjavane zbog prostitucije ili drugih nedozvoljenih aktivnosti na koje su bile primorane, što je direktna posljedica trgovine ljudima.

KZ FBiH i KZ RS ni u jednoj odredbi ne govore o nekažnjavanju žrtava krivičnih djela, bez obzira na to da li se radi o trgovini ljudima ili nekom drugom krivičnom djelu. Prisiljavanje se ne navodi ni u jednom krivičnom zakonu kao prihvatljiva odbrana, što znači da sam krivični zakon ne garantuje žrtvi da neće biti krivično gonjena ili kažnjena za neko krivično djelo koje je možda počinjeno tokom njihove viktimizacije.

Situacija se razlikuje u krivičnim zakonima na nivou države i Brčko Distrikta, jer oni propisuju da se neće pokrenuti krivični postupak protiv žrtava trgovine ljudima koje su počinitelji krivičnih djela prisilili da učestvuju u počinjenju drugih krivičnih djela, ako su ta krivična djela direktna posljedica njihovog statusa žrtve trgovine ljudima. Teoretski, ovo znači da je strana žrtva trgovine ljudima potpuno zaštićena od krivičnog gonjenja i kažnjavanja, a to se odnosi i na žrtve trgovine ljudima na teritoriju Brčko Distrikta. Ali, kako je ova odredba tek nedavno uvedena u KZ BiH, još uvijek se ne može zaključiti o praktičnom djelovanju ove odredbe. Slična situacija je u Brčko Distriktu.

Nadalje, Pravilnik o zaštiti stranih žrtava u svom članu 4. propisuje:

Organi u postupanju neće pokretati postupke protiv žrtve trgovine zbog nezakonitog ulaska ili boravka u zemlji ako su ove radnje izvršene u direktnoj vezi sa trgovinom ljudima.

Ovi podzakonski akti u određenoj mjeri štite strane žrtve od krivičnog gonjenja i drugih postupaka, ali ova zaštita je ograničena na mjere koje se spominju u ovoj odredbi, odnosno nelegalan ulazak u zemlju i boravak. To znači da strana žrtva koja je prisiljena da počinji prekršaj, naprimjer, neće biti zaštićena od gonjenja za to djelo.

Domaće žrtve trgovine ljudima nisu oslobođene krivičnog gonjenja u entitetima, osim ako im je tužilac dao imunitet. S druge strane, svjedok kojem je dat imunitet i koji svjedoči nakon odobrenog imuniteta neće biti krivično gonjen osim u slučaju lažnog iskaza.¹¹⁹

Neki tužioci su se u svojoj praksi pozivali na međunarodne standarde kako bi zaštitili žrtve, što je imalo velikog uspjeha u sudnicama.¹²⁰ Ali, bilo je i domaćih žrtava trgovine ljudima koje su gonjene pred domaćim sudovima zbog prekršaja vezanih za prostituciju ili prosjačanje.

Gotovo da nije bilo takvih slučajeva u proteklih nekoliko godina. To je bila česta situacija prije deset godina, prije formiranja Ministarstva sigurnosti BiH i drugih agencija, kao što je Služba za poslove sa strancima. Očito je da ove institucije, kao i drugi relevantni učesnici, postižu uspjehe u jačanju zaštite žrtava trgovine ljudima.

Krivični zakoni propisuju da svi državljani BiH, uključujući strane, moraju tužiocu prijaviti ako im je nešto poznato o krivičnom djelu.¹²¹ Svi građani mogu dostaviti tužiocu informacije o počinjenom krivičnom djelu. Ako osoba želi prijaviti krivično djelo u kojem je i sama učestvovala ili je bila očevidac tog djela, KZ BiH i ZKP BiH sadrže odredbu o osobi koja pruža korisne informacije potrebne za otkrivanje i krivično gonjenje krivičnih djela. Pod određenim uvjetima, njima se može dati imunitet od krivičnog gonjenja za njihov dio u krivičnom djelu.¹²² Ovo se odnosi i na žrtve trgovine ljudima.

Posebne odredbe po kojima se djeca žrtve krivično ne gone i ne kažnjavaju

Republika Srpska i Brčko Distrikt imaju posebne zakone o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku još od 2011., odnosno 2012. godine. Federacija BiH je dobila novi Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u februaru 2015. godine. Ovo je dovelo do nejednakog statusa djece i maloljetnika koji su u sukobu sa zakonom u različitim regionima/entitetima BiH, bez obzira na to da li su u prethodne četiri godine bili oštećeni ili osumnjičeni. Ipak, prema zakonima o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku u entitetima i Brčko Distriktu, ne može se izreći ni jedna krivičnopravna sankcija ili druga mjera djetetu koje je u vrijeme izvršenja krivičnog djela bilo mlađe od 14 godina starosti.

¹¹⁹ „Analiza situacije u oblasti trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Bivšoj Jugoslovenskoj Republici Makedoniji i Srbiji“, projekat „Balkans ACT (Against Crime of Trafficking) Now!“, 2013.

¹²⁰ Intervju sa federalnim tužiocem, članom Udarne grupe za borbu protiv trgovine ljudima, 12. decembar 2013.

¹²¹ Intervju sa pravnikom, predstavnikom NVO „Vaša prava“, 19. decembar 2013.

¹²² Zvanična internet stranica Tužilaštva BiH <http://www.tuzilastvobih.gov.ba>.

Glavni problemi u vezi sa krivičnim gonjenjem i kažnjavanjem žrtava

Važeći zakoni BiH još uvijek nisu usaglašeni sa relevantnim međunarodnim konvencijama i direktivama po kojima se žrtve ne mogu krivično goniti ili kažnjavati. Domaće žrtve su samo u Brčko Distriktu zaštićene zakonom od krivičnog gonjenja i kažnjavanja, dok su strane žrtve zaštićene za krivične radnje koje su direktna posljedica njihovog statusa žrtve trgovine ljudima.

To znači da su građani Federacije BiH i Republike Srpske, žrtve trgovine ljudima, mogući subjekti krivičnog gonjenja za djela koja su počinili dok su imali status žrtve trgovine ljudima.

Prisila je prihvaćena kao opravdanje samo u KZ BiH, ako se radi o stranim žrtvama, i KZ BD u slučaju domaćih žrtava. Neki tužioci su se u praksi ipak uspješno pozivali na međunarodne standarde kako bi zaštitili žrtve. Ali, bilo je slučajeva kada su domaće žrtve krivično gonjene pred domaćim sudovima zbog prekršaja u vezi sa prostitucijom.

Nadalje, nije dovoljno da se žrtve dekriminaliziraju samo u smislu njihove krivične odgovornosti. Žrtva bi mogla ostati duže u zemlji nego to predviđa njena viza, ili slično, te mora biti zaštićena od svakog upravnog postupka koji bi mogao imati negativan utjecaj na žrtvu.

Nepritvaranje žrtava trgovine ljudima

Žrtve trgovine ljudima ne bi trebale biti pritvarane ili čuvane u zatvorenim skloništima ili centrima socijalne zaštite. Pritvaranje žrtve trgovine ljudima, definisano kao „uvjet osobe lišene slobode izuzev u slučaju zatvorske sankcije”, može se odnositi na široku lepezu situacija. Žrtve mogu biti u pritvoru kao neregularni/migranti bez dokumenata zbog njihove povezanosti sa nezakonitim radnjama, kao što je prostitucija ili rad na crno, jer nisu voljni ili spremni da sarađuju u krivičnoj istrazi ili se smatra da njihova saradnja nije od koristi. Još jedan oblik pritvora je smještanje žrtava trgovine ljudima u zatvorena skloništa ili druge centre socijalne zaštite, pod uvjetima sličnim onim u pritvoru.

Pritvor

Ako su žrtve pravilno identifikovane, ne mogu biti pritvorene kao neregularni migranti ili zbog njihove povezanosti sa nezakonitim aktivnostima. Čak i ako žrtve nisu voljne ili spremne da sarađuju sa organima gonjenja kao moguće identifikovane žrtve trgovine ljudima, ne mogu biti pritvarane.

Zatvorena skloništa

Većina identifikovanih žrtava, odraslih i djece, smještena je u zatvorenim skloništima (ograničena sloboda kretanja bez pratnje izvan skloništa) s ciljem osiguranja njihove sigurnosti. Ovo se odnosi i na domaće i strane žrtve. Žrtve mogu biti smještene u skloništu samo ako prethodno daju svoju saglasnost, te nakon što budu upoznate sa uvjetima i principima njihovog boravka u skloništu.

Žrtve mogu zahtijevati od institucije zadužene za njihovu sigurnost (to je obično tužilaštvo) da zauvijek napuste sklonište. To će se poštovati u skladu sa zakonskim odredbama. Ali, to znači da se oni odriču prava na smještaj u skloništu, te samo ako je to potrebno, žrtva će dobiti drugi oblik smještaja. Ova praksa nije uobičajena. Naprimjer, žrtva može imati smještaj, ali on nije siguran, dok neka druga nema smještaja, tako da će biti smještena u skloništu. Ali, to ne znači da žrtve koje nisu smještene u skloništima nemaju pristup pomoći i zaštiti. Ljekarska,

psihološka i pravna pomoć i zaštita, koja im po zakonu pripada jer se radi o žrtvama trgovine ljudima, osigurava se žrtvama putem centara za socijalni rad¹²³ ili ovlaštenih NVO.

Odrasle žrtve, državljani BiH, mogu zauvijek napustiti sklonište, bez pratnje, nakon što o tome upoznaju sve relevantne institucije i pod uvjetom da je njihova adresa poznata tužilaštvu u slučaju da trebaju svjedočiti u sudskom postupku. Maloljetne žrtve, državljani BiH, mogu napustiti sklonište samo uz pismeni zahtjev njihovog zakonskog staratelja i u pratnji zakonskog staratelja.

Strane žrtve mogu napustiti sklonište tokom perioda refleksije samo uz saglasnost nadležne institucije (Službe za poslove sa strancima, policije i tužilaštva, a u slučaju maloljetnih osoba – centra za socijalni rad) te u pratnji službenika nadležne institucije koja je organizirala sklonište. Potrebno je potpisati dokumente da bi se napustilo sklonište.

Nakon što dobiju dozvolu za (privremeni) boravak, strane žrtve trgovine ljudima nisu u obavezi da borave u skloništu. Dozvola za boravak uređuje njihov status i sva prava, kao i svim ostalim strancima u zemlji. Ali, većina žrtava nema kamo otići, te im dozvola za privremeni boravak ne osigurava automatski dodatne socijalne ili ekonomske pogodnosti. Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu BiH, u članu 54. stav 3., kao i Pravilniku o zaštiti stranih žrtava u članu 14. stav 2. navodi mogućnost pristupa tržištu rada i stručnog obrazovanja tokom dozvoljenog boravka, jer je to jedno od prava žrtava. Ali još uvijek nisu zabilježeni takvi slučajevi, niti se navode operativni detalji kako se ova prava žrtava mogu provesti u djelo.

Pravilnik o zaštiti stranih žrtava trgovine ljudima u članu 14., stav 1. navodi prava žrtava i usluge i vrste podrške koje im moraju biti obezbijeđene. Adekvatan i siguran smještaj je prvi na listi. U skladu sa Pravilnikom, Ministarstvo sigurnosti treba uspostaviti skloništa za žrtve trgovinom ljudima i nadzirati njihov rad. Uspostava skloništa za strane žrtve je uređena u članu 15. Pravilnika. NVO mogu formirati skloništa, ako su potpisali protokol o saradnji sa Ministarstvom sigurnosti. Ali, Pravilnik nije propisao minimalne uvjete za rad ovih skloništa, niti je uspostavio sistem (kriterije, nadzor, potvrđivanje) koji bi osigurao da je smještaj zaista adekvatan i odgovarajući. Član 15. stav 4. navodi da se „zaštita objekta skloništa osigurava u skladu sa zakonskim odredbama“, ali se ne navode detalji kako se postiže sigurnost objekta skloništa.

Što se tiče domaćih žrtava trgovine ljudima, Pravila o zaštiti žrtava trgovine ljudima, koji su državljani BiH propisuje u članu 12. za žrtve i žrtve svjedoke:

(1) ... zaštitno zbrinjavanje i stanovanje, novčana pomoć, savjetodavno-terapijski rad i stručnu pomoć u smislu uključivanja u program resocijalizacije;

¹²³ Pravila o zaštiti žrtava trgovine ljudima, državljana BiH, član 10., (Fizička zaštita): ... (3) Kada žrtva ili svjedok žrtva ne želi povratak u mjesto prebivališta nadležna institucija u BiH i ovlaštena organizacija, uzimajući u obzir činjenicu da se žrtva i svjedok žrtva vraća u sredinu u kojoj je bila izložena riziku od eksploatacije, u skladu sa mogućnostima tražit će drugo rješenje za zbrinjavanje žrtve i svjedoka žrtve.

(4) Procjenu sigurnosti povratka žrtve i svjedoka žrtve u ranije prebivalište zajednički obavljaju tužilaštvo, policija i služba ili centar za socijalni rad.

(5) Služba za socijalnu zaštitu u saradnji sa lokalnom policijom nastavlja da provodi mjere pojačanog nadzora u pogledu stanja fizičke sigurnosti žrtve i svjedoka žrtve utvrđujući razuman rok pojačanog nadzora i sistem dostavljanja informacija u cilju obezbjeđenja prevencije od sekundarne viktimizacije.

(6) Na žrtve trgovine ljudima koje su uključene u program za zaštitu svjedoka kao zaštićeni ili ugroženi svjedoci neće se primjenjivati odredbe ovih Pravila o fizičkoj zaštiti dok se nalaze pod takvom zaštitom. Ako je zaštita vremenski ograničena, njenim prestankom nastaviti će se primjena ovih Pravila.

(7) U situacijama nepokretanja odgovarajućeg krivičnog postupka, a kada postoji dovoljno činjenica na osnovu kojih se osnovano može smatrati da je osoba žrtva ili svjedok žrtva, postupak zaštite odobrava i pokreće služba ili centar za socijalnu zaštitu koji nezavisno od statusa krivičnog postupka mogu zatražiti pomoć i zaštitu od strane nadležne policijske službe.

(2) zaštitno zbrinjavanje i stanovanje, koje se može ostvariti u okviru: skloništa, odnosno u objektu koji se koristi za smještaj žrtava trgovine i nasilja (sigurna kuća), druge porodice ili hraniteljske porodice i ustanove socijalne i dječije zaštite;

(3) Ako se žrtva i svjedok žrtva nalaze u stanju socijalne potrebe bit će im obezbijedena odgovarajuća novčana davanja i to u vidu jednokratne novčane pomoći u skladu sa važećim zakonima o socijalnoj zaštiti entiteta i Brčko Distrikta BiH, kao i druga pomoć u skladu sa mogućnostima nadležnih institucija u BiH i ovlaštenih organizacija;

(4) Žrtva i svjedok žrtva će biti uključeni u program resocijalizacije koji se individualno planira i priprema u skladu sa potrebama žrtve i svjedoka žrtve, a isti uključuje program dodatnog obrazovanja, prekvalifikacije, pomoć u zapošljavanju i druge socijalne mjere u skladu sa mogućnostima nadležnih institucija u BiH i ovlaštenih organizacija.

U skladu sa Objašnjenjem uz Konvenciju VE koja kaže da se moraju uzeti u obzir lične okolnosti svake žrtve kod odlučivanja o tome šta može biti odgovarajući smještaj, lične potrebe svake žrtve se razmatraju u okviru nacionalnih referalnih mehanizama za odlučivanje.¹²⁴

Prava i obaveze NVO koje su uključene u osiguranje smještaja i njege žrtava trgovine ljudima u skloništim uređena su protokolom koji je potpisan u saradnji sa Ministarstvom sigurnosti BiH (za strane žrtve trgovine ljudima) i Ministarstvom za ljudska prava i izbjeglice BiH (za domaće žrtve). Relevantna ministarstva su odgovorna za usvajanje standarda i kvaliteta usluga koje NVO moraju osigurati žrtvama trgovine ljudima tokom boravka u skloništim i moraju se s njima konsultovati o tim stvarima.¹²⁵

Iako trenutne usluge skloništa koje osiguravaju NVO variraju po kapacitetu, ciljnim grupama, kvalitetu i aktivnostima, postoje osnovne usluge koje svaka NVO, u svojstvu ovlaštene organizacije, mora osigurati mogućoj žrtvi trgovine ljudima koja prima njegu u skloništu: siguran smještaj i zaštitu; obroke u skladu sa propisanom prehrambenom vrijednošću; osnovnu garderobu, obuču i higijenske potrepštine tokom boravka u skloništu; opće i specijalističke ljekarske usluge, uključujući moguću hospitalizaciju; psihološku podršku i savjetovanje; pravno savjetovanje/pravnu pomoć i usluge reintegracije (rehabilitacija, repatrijacija i resocijalizacija).

Dok rehabilitacija obuhvata niz mjera koje vode oporavku i uključivanju u svakodnevni život, repatrijacija podrazumijeva povratak strane žrtve trgovine ljudima u svoju zemlju porijekla, ili povratak bh. državljana iz zemlje u kojoj su bili žrtve nazad u BiH. Resocijalizacija se odnosi na povratak žrtve u svoju zajednicu sa kapacitetima da vode društveno izbalansiran život i da se uspješno uključuju u društvene aktivnosti.

NVO sa potrebnim kapacitetima i obučanim osobljem može osigurati dodatne usluge, uključujući psihijatrijsku pomoć, rehabilitaciju od upotrebe droga i druge vrste usluga vezanih za resocijalizaciju žrtve. Dostupnost ovih usluga zavisi od kapaciteta i sredstava dostupnih NVO.

¹²⁴ Pravila o zaštiti žrtava trgovine ljudima, državljana BiH, član 9. (Individualna zaštita): Individualna zaštita zasnovana je na sagledavanju potreba i njihove međuzavisnosti, odnosno procjeni potreba svakog pojedinog slučaja, kada se uzimaju u obzir zdravstveno stanje, starost, spol, pripadnost nacionalnoj manjini, socijalni status i ostale individualne potrebe na osnovu provjere zdravstvenog stanja žrtve i svjedoka žrtve. Nadalje, Pravilnik o zaštiti stranih žrtava u članu 14. (Prava žrtve trgovine ljudima) stav 4.: Nadležni organi, u osiguranju prava iz ovog člana, vode računa o dobi, spolu i specijalnim potrebama žrtve, posebno obraćajući pažnju na specifične potrebe djece, uključujući adekvatan smještaj, obrazovanje i brigu.

¹²⁵ „Analiza situacije u oblasti trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Bivšoj Jugoslovenskoj Republici Makedoniji i Srbiji“, projekat “Balkans ACT (Against Crime of Trafficking) Now!”, 2013.

Pritvor, odnosno smještaj djeteta žrtve u zatvoreno sklonište ili druge centre socijalne zaštite

Ne postoje specifične odredbe u bh. zakonima o pritvaranju djece žrtava, odnosno njihovom smještaju u zatvorena skloništa ili druge centre socijalne zaštite.

Pravilnik o zaštiti stranih žrtava i Pravila o zaštiti žrtava, državljana BiH, koji se primjenjuju na nivou države, sadrže određen broj specifičnih odredbi o zaštiti privatnosti i sigurnosti djece žrtava. Ali, ne postoji ni zakon ni mjere koji definišu pomoć, zaštitu i prevenciju kad se radi o djeci žrtvama trgovine ljudima, a koji vode računa o najboljem interesu djeteta, bez obzira da li je dijete žrtva međunarodne ili domaće trgovine ljudima. Zakoni o socijalnoj zaštiti na nivou entiteta ne sadrže specifične odredbe o žrtvama trgovine ljudima, naročito djeci žrtvama, ili o pomoći koja se mora osigurati u skladu sa međunarodnim standardima.

Prema zakonima o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku na nivou države, entiteta i Brčko Distrikta, dijete mlađe od 14 godina starosti ne može biti pritvoreno.

Glavni problemi u vezi sa nepritvaranjem i skloništima

Pravilnik i Pravila ne propisuju minimalne uvjete koji se moraju osigurati u skloništima i ne uspostavljaju sistem (kriterije, nadzor i potvrđivanje) kojim se osigurava da je smještaj adekvatan i odgovarajući.

Uočeni problem u BiH, za razliku od nekih drugih država, jeste taj što strana žrtva može ostati duže nego što je to možda htjela, umjesto da se izvrši brza repatrijacija ili protjerivanje iz zemlje. Čini se da žrtve žele sarađivati sa organima gonjenja i ostati radi te saradnje. Ali, može trebati dosta vremena da tužilaštvo pripremi predmet i donese odluku da li će koristiti žrtvu kao svjedoka u predmetu. U međuvremenu, žrtve moraju čekati. Posljedica toga je da neke žrtve borave u zemlji duže nego je to potrebno. Kako žive u skloništima, gdje su izolovane i nemaju pristup velikom broju društvenih aktivnosti, iskustvo može biti veoma negativno.

Materijalna pomoć stranim žrtvama nije planirana u zakonima ili podzakonskim aktima, dok domaće žrtve mogu dobiti jednokratnu finansijsku pomoć. Ovo se pokazalo tačnim u praksi. Žrtve imaju pristup nekim proizvodima za vrijeme boravka u skloništu, ali osim pomoći u robi, druga pomoć nije dostupna. Ovo je naročito važno kad se radi o stranim žrtvama koje žele dobiti dozvolu za privremeni boravak i ostati neko vrijeme u zemlji. Uz „deklarativnu” dozvolu za rad, koja se još uvijek ne primjenjuje u praksi, one nemaju drugih sredstava za život, što povećava rizik da ponovno postanu žrtve trgovine ljudima. Iz tog razloga su prisiljene da ostanu u skloništu tokom svog boravka u BiH i u potpunosti zavise od pomoći koju dobiju u ovim skloništima.¹²⁶

Period refleksije, dozvola za boravak i prebivalište i azil

Žrtve imaju pravo na oporavak i period refleksije. Žrtve bez dokumenata/migranti imaju pravo na dozvolu za privremeni boravak u trajanju krivičnog postupka i drugih postupaka, kada, na kraju perioda refleksije, odluče da sarađuju sa organima vlasti. Ako bi povratak ugrozio njihov život i sigurnost, žrtve trgovine ljudima imaju pravo da traže azil ili prebivalište iz humanitarnih razloga.

¹²⁶ „Analiza pravnih propisa koji se odnose na borbu protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini“, OSCE, 2009.

Period refleksije

Ako se pretpostavlja da se radi o žrtvi trgovine ljudima, smještaj u ovlašteno sklonište im osigurava status zaštićene osobe u svrhu oporavka i perioda refleksije od 30 dana od dana prijema u sklonište. Žrtve trebaju u ovom periodu odlučiti da li će sarađivati sa organima vlasti, bez utjecaja počinitelja i na osnovu tačnih informacija.

Oporavak i period refleksije su propisani u članu 10. stav 1. Pravilnika o stranim žrtvama:

(2) Osoba za koju postoje osnovi sumnje da je žrtva trgovine, smještajem u sklonište stiče status zaštićene osobe na period od 30 dana od datuma prijema u sklonište, što se smatra periodom oporavka i razmišljanja, da bez utjecaja počinitelja krivičnih djela i na osnovu pravih informacija donese odluku, da li će sarađivati sa nadležnim organima radi istrage u otkrivanju i procesuiranju krivičnog djela trgovine ljudima.

Iako nije propisan u zakonu i drugim propisima, period refleksije se odnosi i na domaće i strane žrtve. Relevantne institucije, kao što su Ministarstvo sigurnosti BiH, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, tužilaštva, policijske agencije, centri za socijalni rad, koji utvrđuju identitet žrtve odlučuju o njihovom smještaju u sklonište. U praksi, policija u većini slučajeva utvrđuje identitet žrtve i smješta je u sklonište.

Tokom perioda refleksije, u skloništu ili nekom drugom obliku smještaja, žrtve imaju pristup socijalnoj, psihološkoj i ljekarskoj pomoći. Prema Pravilima o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima, državljana BiH, domaće žrtve također će dobiti jednokratnu finansijsku pomoć.

Treba također spomenuti da Pravilnik kaže da će tokom perioda refleksije strane žrtve dobiti status „zaštićene osobe”. To ipak ne znači ono što bi trebalo.

Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu definiše „zaštićenu osobu” samo u kontekstu azila (međunarodna i privremena zaštita). U vezi s tim, međunarodna zaštita je definisana u članu 105., stav 1. na sljedeći način:

(1) U smislu ovog zakona, međunarodna zaštita je status koji nadležni organ u BiH priznaje izbjeglici ili strancu koji ispunjava uvjete za supsidijarnu zaštitu;

Privremena zaštita je definisana u članu 126., stav 1.:

(1) U slučaju masovnog priliva ili očekivanog masovnog priliva stranaca kojima je potrebna međunarodna zaštita, Vijeće ministara može, nakon konsultacije s UNHCR-om i ostalim relevantnim međunarodnim organizacijama u BiH, donijeti posebne propise kojima se osigurava privremena zaštita tih osoba.

Jasno je da ni jedna od ponuđenih definicija zaštićene osobe nije relevantna ovdje, što znači da se Pravilnik poziva na status koji nije uređen zakonom. Drugim riječima, žrtvama je dodijeljen status koji, iz pravnog ugla, ne postoji. Može se zaključiti da pravni okvir nije potpun i treba ga poboljšati. Kako žrtve ostaju u ovoj pravnoj „praznini” tokom perioda refleksije, vlasti nemaju nikakvih mogućnosti da izdaju bilo kakav dokument kojim se odobrava boravak. Ni jedan zakon ili pravilnik ne govore o dokumentima za žrtvu koji prate period refleksije, ili kako će žrtve dokazati svoj status organima vlasti, ili da im je odobren period refleksije.¹²⁷

¹²⁷ „Analiza pravnih propisa koji se odnose na borbu protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini“, OSCE, 2009.

Dozvola za privremeni boravak

Prema članu 54. stav 1. tačka a. Zakona o kretanju i boravku stranaca i azilu, strane žrtve organiziranog kriminala, odnosno trgovine ljudima mogu dobiti dozvolu za privremeni boravak iz humanitarnih razloga u svrhu zaštite i pomoći ili povratka u zemlju porijekla:

(1) Privremeni boravak iz humanitarnih razloga može se odobriti (...) u sljedećim slučajevima:

a. ako je žrtva organiziranog kriminala, odnosno trgovine ljudima, a s ciljem pružanja zaštite i pomoći u oporavku i povratku u zemlju uobičajenog mjesta boravka ili u zemlju koja ga prihvata;

(...)

(2) Privremeni boravak iz humanitarnih razloga može se također odobriti strancu (...) u slučaju kada je njegovo prisustvo u BiH potrebno radi provođenja sudskog postupka, ili u slučaju kad stranac sarađuje s organima vlasti radi otkrivanja krivičnog djela ili počinitelja, ili je sam žrtva organiziranog kriminala i njegovo prisustvo u BiH neophodno je za provođenje sudskog postupka.

Prema članu 55. (Preporuke nadležnih organa), izdavanje dozvole za boravak zahtijeva procjenu suda ili izvještaj ljekara specijaliste kojim se ukazuje na ovu potrebu:

Za odobrenje privremenog boravka iz humanitarnih razloga iz člana 54. (Privremeni boravak iz humanitarnih razloga) stav 1., tačke a., b., d. i e. i stav 2. ovog zakona, uz ostale dokaze potrebne za ocjenu osnovanosti zahtjeva, neophodna je ocjena organa pred kojim se vodi odgovarajući postupak (sudski, upravni), ili preporuka drugog nadležnog organa, ili nalaz specijaliste medicinske struke odgovarajuće zdravstvene ustanove o potrebi liječenja ili oporavka ili slično.

Nadalje, član 56. propisuje „posebnu zaštitu i pomoć žrtvama trgovine ljudima u svrhu njihove rehabilitacije i repatrijacije u zemlju uobičajenog boravka”.

Prema Pravilniku o zaštiti stranih žrtava (član 12.) dozvola za privremeni boravak iz humanitarnih razloga važi šest mjeseci, a može se produžiti ako važe razlozi zbog kojih je izdata. Ministarstvo sigurnosti BiH/Sektor za imigracije je odgovoran za donošenje odluke o izdavanju dozvole za boravak, odnosno njen produžetak. Dozvola za boravak omogućava žrtvama siguran smještaj, ljekarsku pomoć, pristup informacijama o pravima i pravnoj pomoći tokom krivičnog postupka i drugih postupaka, te pristup tržištu rada i stručnom obrazovanju.

Tijela zadužena za primjenu pravila o zaštiti stranih žrtava su organizacione jedinice Ministarstva sigurnosti, Služba za poslove sa strancima, Granična policija BiH, tužilaštva, policijske agencije, inspekcijski organi, te nadležni organi za socijalnu zaštitu (član 2. tačka g.).

Za razliku od Zakona o kretanju i boravku stranaca i azilu, Pravilnik o zaštiti stranih žrtava ne spominje dozvolu za privremeni boravak, koja se odobrava zbog saradnje sa organima gonjenja.

U praksi, dozvola za privremeni boravak se odobrava samo onim žrtvama trgovine ljudima koje su identifikovane kao takve u okviru definicija iz krivičnog zakona. Drugim riječima, odobravanje dozvole za privremeni boravak zavisi od pokretanja krivičnog postupka. NVO izvještavaju o

slučajevima gdje su tužioci odlučili da ne otvaraju postupak nakon što su žrtve dale svoju izjavu tužiocu, nakon čega je ta žrtva morala napustiti teritoriju Bosne i Hercegovine, jer nije mogla biti odobrena dozvola za privremeni boravak.

Ipak treba napomenuti da se sa svim mogućim žrtvama trgovine ljudima, koje identifikuju neki od gorespomenutih organa i koje su upućene u skloništa, mora postupati kao sa žrtvama trgovine ljudima i mora im se pružiti sva potrebna pomoć, uključujući repatrijaciju u njihove zemlje, jer se često dešava da sudski postupci traju duže od odobrenog boravka/pomoći koju primaju žrtve.

Stranac, žrtva trgovine ljudima, kome je odobren privremeni boravak iz humanitarnih razloga na osnovu člana 54., stav 1., tačka a. Zakona o kretanju i boravku stranaca i azilu, a čiji boravak u BiH je neophodan radi saradnje sa nadležnim organima u krivičnoj istrazi, ima pravo na pristup tržištu rada pod istim uvjetima kao i svaki drugi stranac, te pristup profesionalnoj obuci i obrazovanju. Dijete kome je odobren privremeni boravak ima pravo na obrazovanje.¹²⁸

Privremeni boravak iz humanitarnih razloga odobren je za četiri žrtve trgovine ljudima tokom 2011. godine, a dva su odobrena tokom 2012. godine.

Samo radi poređenja, identifikovano je jedanaest stranih žrtava trgovine ljudima u BiH tokom 2007. godine, od kojih je devet tražilo dozvolu za privremeni boravak. Ni jedna dozvola nije odbijena.¹²⁹ Nije jasno zašto preostale dvije žrtve nisu tražile dozvolu za privremeni boravak. Ipak, ove brojke ukazuju da većina stranih žrtava traži dozvolu, a većina njih i dobije tu dozvolu.

Prebivalište iz humanitarnih razloga, odnosno azil

Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu BiH ne propisuje prebivalište iz humanitarnih razloga.

Međutim, žrtve trgovine ljudima mogu podnijeti zahtjev za azil. Ako zadovoljavaju uvjete iz definicije izbjeglice ili uvjete za supsidijarnu zaštitu, mogu biti zaštićene u BiH ako su po povratku u svoju zemlju izložene mučenju ili drugim oblicima nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanju.

Prema članu 105. Zakona o kretanju i boravku stranaca i azilu (Definicija međunarodne zaštite):

- (1) U smislu ovog zakona, međunarodna zaštita je status koji nadležni organ u BiH priznaje izbjeglici ili strancu koji ispunjava uvjete za supsidijarnu zaštitu.
- (2) Izbjeglica je, u skladu s Konvencijom o statusu izbjeglica iz 1951. i Protokolom o statusu izbjeglica iz 1967., stranac koji se zbog osnovanog straha od proganjanja zbog svoje rase, vjere, nacionalnosti, pripadnosti određenoj društvenoj grupi ili zbog političkog mišljenja nalazi van zemlje svog državljanstva a ne može se, ili se zbog takvog straha ne želi staviti pod zaštitu te zemlje, kao i osoba bez državljanstva koja se nalazi van zemlje svog prethodnog uobičajenog mjesta boravka a ne može se ili se zbog takvog straha ne želi vratiti u tu državu.
- (3) Stranac na supsidijarnoj zaštiti je stranac koji ne ispunjava uvjete iz stava 2. ovog člana, ali u vezi s kojim postoje ozbiljni razlozi za vjerovanje da bi se suočio sa stvarnim rizikom da bude izložen smrtnoj kazni, odnosno pogubljenju, mučenju ili nečovječnom

¹²⁸ „Izvještaj o stanju u oblasti trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini i Izvještaj Bosne i Hercegovine o provedbi Akcionog plana za borbu protiv trgovine ljudima za 2012.”, Državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini.

¹²⁹ „Izvještaj o stanju u oblasti trgovine ljudima i ilegalne imigracije u Bosni i Hercegovini i Izvještaj o provedbi Akcionog plana za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne imigracije u Bosni i Hercegovini za 2007.”

ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju u zemlji porijekla ili u zemlji uobičajenog mjesta boravka, ili postoji ozbiljna individualna prijetnja po život ili ličnost civila zbog neselektivnog nasilja u situacijama međunarodnog ili unutrašnjeg oružanog sukoba, a koji ne može ili zbog straha ne želi da se stavi pod zaštitu te zemlje.

Od momenta podnošenja zahtjeva za azil, žrtva trgovine ljudima uživa potpunu zaštitu koja je zagarantovana tražiocima azila, ali oni su isključeni iz specifičnih propisa o pravima na boravak stranih žrtava trgovine ljudima.

Generalno, tražioci azila imaju pravo na boravak na teritoriju BiH do konačne odluke o njihovom zahtjevu za azil. Ako je potrebno, tražiocima azila će se osigurati osnovna zdravstvena zaštita, smještaj i prijevoz do centra za azil, prehrana, osnovno obrazovanje, besplatna pravna pomoć u vezi sa postupkom, garderoba, obuća, te higijenske potrepštine. Maloljetni tražioci azila, koji su bez roditelja, imaju pravo na staratelja i sve mjere u postupku trebaju biti vođene najboljim interesom djeteta. Tražioci azila neće biti kažnjeni za nezakonit ulazak ili boravak u BiH.

Žrtve trgovine ljudima, koje su podnijele zahtjev za azil, imaju pravo boraviti u centru za smještaj žrtava trgovine ljudima tokom trajanja ovog postupka.

Zbog smanjenog broja stranih žrtava, nije bilo skorašnjih zahtjeva za azil, te je stoga teško napraviti procjenu prakse. Generalno, žrtve imaju pravo tražiti azil, a NVO koje pružaju besplatnu pravnu pomoć žrtvama trgovine ljudima mogu dati potrebne informacije o postupku i načinu podnošenja zahtjeva.

Pristup socijalnoj, psihološkoj, medicinskoj, pravnoj i finansijskoj pomoći

Član 14. Pravilnika o stranim žrtvama navodi prava stranih žrtava. Međutim, materijalna pomoć se ne spominje. Član 22. spominje da troškovi „smještaja, oporavka i repatrijacije” padaju na teret budžeta države, entiteta ili Brčko Distrikta, kao i drugih izvora finansiranja, što se može tumačiti kao da obuhvata svaku moguću materijalnu pomoć. Ostaje ipak činjenica da se materijalna pomoć ne spominje kao jedno od prava ili čak mogućnost, te i dalje predstavlja problem.

Čak i žrtve koje dobiju dozvolu za privremeni boravak ne dobiju automatski pravo na socijalnu zaštitu i druge vrste pomoći koje su na raspolaganju državljanima BiH. Čak i ako automatski dobiju pravo na pristup radu, takvi slučajevi još uvijek nisu zabilježeni u praksi. To znači da osim skloništa, hrane i drugih vrsta usluga koje osiguravaju skloništa, strane žrtve nemaju pristup bilo kakvoj drugoj materijalnoj pomoći.

Situacija se razlikuje za domaće žrtve. Pravila o zaštiti žrtava, državljana BiH uređuju oblast materijalne pomoći. Član 12. o socijalnoj zaštiti kaže da će žrtve i žrtve sjedoci dobiti između ostalog i finansijsku pomoć, a po potrebi i jednokratnu finansijsku pomoć. Bez obzira na to što jednokratna finansijska pomoć ne može riješiti problem žrtava, ipak je jedan oblik materijalne pomoći.

Posebne odredbe u vezi sa periodom refleksije, privremenim boravkom ili prebivalištem/ azilom djece žrtava

Član 54. stav 1. tačka b. Zakona o kretanju i boravku stranaca i azilu BiH govori o situaciji kada djeca mogu tražiti dozvolu za privremeni boravak iz humanitarnih razloga:

(1) Privremeni boravak iz humanitarnih razloga može se odobriti (....)

(....) b) maloljetnom djetetu stranca ako je napušteno ili je žrtva organiziranog kriminala, ili je iz drugih razloga ostalo bez roditeljske zaštite, starateljstva ili bez pratnje.

Dok ova odredba ne koristi riječi „najbolji interes djeteta”, član 19. stav 5. i 6. Pravilnika o stranim žrtvama koristi ove riječi. U ovim stavovima se kaže da se sve mjere moraju poduzeti u najboljem interesu djeteta, s posebnim naglaskom na zaštitu i dobrobit djeteta, gdje su interesi djeteta najveći prioritet.

Glavni problemi u vezi sa periodom refleksije i (privremenim) boravkom

Period refleksije od 30 dana, kako je uređen u Pravilniku o zaštiti stranih žrtava, provodi se bez većih problema. Već je rečeno da u skladu sa ovim Pravilnikom žrtve mogu dobiti status zaštićene osobe tokom trajanja ovog perioda. Ovaj status ipak nije ni na koji način uređen. Ovo u praksi znači da žrtve zvanično nemaju status tokom trajanja ovog perioda – jednostavno imaju pravo biti u zemlji, a da ne budu protjerane.

Nakon ovog perioda, ako odluče da ne podnesu zahtjev za privremeni boravak, žrtve su dobrovoljno repatriirane ili su protjerane iz zemlje, jer za njih nema drugih mogućnosti, to znači da se ovaj period od 30 dana smatra nekom vrstom međuprostora, tokom kojeg žrtve mogu odlučiti da regulišu svoj status tako što će podnijeti zahtjev za privremeni boravak, da se dobrovoljno vrate u zemlju porijekla, ili da budu protjerane iz zemlje po isteku ovog perioda. Tokom ovog perioda imaju smještaj u skloništima i druge vrste podrške.

Nadalje, treba naglasiti da dozvola za (privremeni) boravak uređuje status žrtve trgovine ljudima i daje im sva prava koja mogu uživati svi ostali stranci u zemlji. Ipak, većina žrtava nema kamo otići, a dozvola za privremeni boravak na osigurava automatski bilo kakvu socijalnu ili ekonomsku korist. Ipak im omogućuje pristup tržištu rada ili stručnom obrazovanju. Čak i ako provedba ovih odredbi još nije zabilježena u praksi, jasno je da bi pristup tržištu rada i stručnom obrazovanju, što je propisano Konvencijom Vijeća Europe o Akciji protiv trgovine ljudima i važećim EU direktivama,¹³⁰ trebalo značajno da poboljša situaciju.

Ako žrtve žele produžiti boravak u BiH, tada se na njih primjenjuju propisi koji važe za sve ostale strance. Ne postoje posebni programi ili propisi koji bi olakšali prelaz iz privremenog boravka u prebivalište. Rezultat ove činjenice je da se oni vraćaju dobrovoljno ili se protjeruju nakon što istekne dozvola za privremeni boravak.

Repatrijacija i garancija da neće biti repatrijacije

Žrtve imaju pravo, ako žele, da se vrate u svoju zemlju porijekla bez nepotrebnog i neopravdanog odgađanja, s tim da se vodi računa o njihovoj sigurnosti. Treba voditi računa o sigurnosti žrtve trgovine ljudima i njihovih porodica kod odlučivanja o repatrijaciji. Žrtve se ne smiju vraćati ako postoji ozbiljan rizik da će biti proganjane, mučene ili na drugi način zlostavljane (princip nevraćanja).

¹³⁰ Konvencija Vijeća Europe o Akciji protiv trgovine ljudima, član 12-14.; Direktiva 2004/81/EZ o dozvoli boravka žrtvi koja sarađuje sa nadležnim organima, član 6-9.; Direktiva 2011/36/EU o trgovini ljudima, član 11. stav 1.

Prema članu 18. stav 3. Pravilnika (Postupak repatrijacije), organizacija koja vrši povratak žrtve je odgovorna da je taj povratak dobrovoljan, siguran i dostojanstven:

- (1) Nadležna organizaciona jedinica Službe priprema i pokreće prema Službi repatrijaciju žrtve trgovine u zemlju uobičajenog boravka. Služba u saradnji sa Ministarstvom i Ministarstvom vanjskih poslova realizira postupak repatrijacije.
- (2) Postupak repatrijacije može se realizirati uz pomoć i saradnju sa Međunarodnom organizacijom za migracije (IOM) ili NVO-om, što se reguliše protokolima o saradnji sa Ministarstvom.
- (3) Realizator repatrijacije žrtve trgovine je odgovoran da povratak bude dobrovoljan, siguran i dostojanstven. Izvještaj o realiziranoj repatrijaciji dostavlja se Ministarstvu.
- (4) Detaljne procedure dobrovoljnog povratka žrtve trgovine, propisuje instrukcijom ministar sigurnosti.

Ostaje nejasno ipak da li se u svim slučajevima vrši procjena rizika prije repatrijacije ili deportacije žrtve u zemlju porijekla.

Repatrijacija djece žrtava

Član 21. Pravilnika (zaštita djece) sadrži posebne odredbe o povratku djece žrtava:

- (1) Dijete žrtva trgovine koje nije državljanin Bosne i Hercegovine ima pravo na povratak u zemlju porijekla ili uobičajenog boravka.
- (2) Realizator povratka dužan je da obezbijedi proceduru povratka koja osigurava da dijete bude primljeno u zemlju porijekla ili uobičajenog boravka od strane člana nadležnog organa koji se bavi zaštitom djece, i/ili djetetovog roditelja ili zakonitog staratelja.
- (3) Staratelj, uz pomoć Službe i drugih nadležnih državnih organa započinje proces pribavljanja dokumentacije i informacija iz zemlje djetetovog porijekla ili uobičajenog mjesta boravka kako bi se izvršila procjena rizika i sigurnosti, nakon čega se donosi odluka o tome da li ponovo spojiti dijete sa njegovom porodicom i/ili ga vratiti u zemlju porijekla ili uobičajenog boravka, cijeneći najbolji interes djeteta.
- (4) Dijete žrtva trgovine neće biti vraćeno u zemlju porijekla ili uobičajenog boravka ako postoji opravdana sumnja, a nakon procjene rizika i sigurnosti, da postoje razlozi da povratak djeteta ugrožava njegovu sigurnost ili sigurnost članova njegove porodice.
- (5) Postupak povratka – repatrijacije može se realizirati uz pomoć i saradnju sa Međunarodnom organizacijom za migracije (IOM) ili NVO-om, što se reguliše protokolima o saradnji sa Ministarstvom.
- (6) Realizator repatrijacije djeteta žrtve trgovine je odgovoran da povratak bude u najboljem interesu djeteta, siguran i dostojanstven. Izvještaj o realiziranoj repatrijaciji dostavlja se Ministarstvu.
- (7) Detaljne procedure dobrovoljnog povratka djeteta žrtve trgovine propisuje instrukcijom ministar sigurnosti.

Zbog smanjenog broja stranih žrtava bilo je svega nekoliko slučajeva repatrijacije, te je teško napraviti procjenu prakse. Generalno, žrtve imaju pravo na dobrovoljan, siguran i dostojanstven povratak u zemlju uobičajenog stanovanja. U praksi, ako strana žrtva odbije da sarađuje sa tužilaštvom, neće imati osnovu za dozvolu za privremeni boravak iz humanitarnih razloga. Drugim riječima, „dobrovoljna” repatrijacija zavisi od njihove spremnosti na saradnju sa tužilaštvom, odnosno odluke tužioca da li je žrtva potrebna u krivičnom postupku.

Skraćenice

BD	Brčko Distrikt
BiH	Bosna i Hercegovina
CMS	Sistem upravljanja sudskim predmetima
ECHR	Europska konvencija o ljudskim pravima
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
KZ	Krivični zakon
KZ BD BiH	Krivični zakon Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine
KZ BiH	Krivični zakon Bosne i Hercegovine
KZ FBiH	Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine
KZ RS	Krivični zakon Republike Srpske
NVO	Nevladine organizacije
RS	Republika Srpska
SIPA	Državna agencija za istrage i zaštitu
VE	Vijeće Europe
VSTV	Visoko sudsko i tužilačko vijeće
ZKP BD	Zakon o krivičnom postupku Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine
ZKP BH	Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine
ZKP FBiH	Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine
ZKP RS	Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske

